

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

TÜRK KÜLTÜRÜ
ve
HACI BEKTAŞ VELÎ
Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Bahar
Spring 2007/41

Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli,
Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da
Dört Kapı Kırk Makam

Four Way Forty Position in Ahmed Yesevî,
Hacı Bektash Velî, Yunus Emre and Kaygusuz Abdal

Abdurrahman GÜZEL*

Özet

"Dört Kapı Kırk Makam" anlayışı tasavvufta, mutasavvıfların insan-ı kâmil olma yolunda katettikleri dört kapıyı ve bu kapıların her birine açılan kırk makamı ifade eder. Bu çalışma kapsamında, Türk tasavvufunun lider şahsiyetleri konumunda bulunan Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'ın "Dört Kapı Kırk Makam Anlayışları" karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Dört Kapı Kırk Makam, İslamiyet.

Abstract

"Four Way Forty Position" stands for the four steps which a person should complete in order to achieve forty position. It is called the way of achieving insan-ı kâmil in sufism. In this research Ahmed Yesevi, Hacı Bektash Veli, Yunus Emre and Kaygusuz Abdal's four way forty position belief system was taken into consideration. They are the leader identities in Turkish sufism.

Key Words: Sufism, Four Way Forty Position, Islam.

Giriş

Tasavvufun Tarihî Gelişimine Kısa Bir Bakış

Tasavvufun ıstılahı mânası; *insanın eğitimi*'dir, yani insanoğlunun dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmektir. *Tasavvufî eğitim*, islamın hayata uyarlanmasıdır. Bu eğitim sayesinde insan; *Allah'ın rızasını kazanır, ebedî saadete ermek için de nefsinin eğiterek temizlemeye çalışır, ahlâkî formasyonunu iyiler ve güzeller safında düzenler, kendi iç ve*

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü

dış dünyasını aydınlatır, sûret ve sîretini tezkiye eder. İşte insan faktörü bu tasavvuf eğitimi yaparken de başlıca hareket noktası, İslâmın ana kaynakları olan Kur'ân ve sünnet'in hü-kümleri doğrultusunda hareket ederek, toplumda önder, örnek bir kişi olmaya çalışır.

İslâm'da tasavvuf, üç ana dönem geçirmiştir. Bu dönemler ve bu dönemlerin hu-susiyetlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Hz. Muhammed veya Asr-ı Saadet Dönemi:

Bu dönem, peygamberin hayatta olduğu ve tek mürşit olarak uyulduğu dönem-dir. Hz. Muhammed bu hususta bizzat,

"Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim" buyurmuşlardır. Güzel ahlâk, O'nun-la tamamlanmıştır. Bu sebeple Hz. Muhammed devrini yaşayanlar, *güzel ahlâkı* bizzat kaynağından görüp, ona uymak ve tatbik etmek suretiyle yaşıyorlardı. Adı konmasa bile bu devir, *tasavvufun tarifini yaptığı* tam bir *zühdî hayatı*, *insanın sosyal ve ruhi bakımdan eğitimi* devridir. Bu cümleden olarak; Hz. Ali, Hz. Bekir, Hz. Ömer, Ebû Derdâ, Ebâ Zer, Abdullah b. Amr, Bilâl-ı Habeşî, Selman-ı Fârisî, Suheyb-i Rûmî ..vb'leri *zühd ve takva* sahibi kişiler sonradan kurumlaşacak olan *bu tasavvuf mek-tebî'nin prototipleri* olarak kabul göreceklendir. Bunlar sûfî çevrelerde örnek alınan, saygı gören kişilerdir. Halkın eğitiminde en güçlü rolü oynayanlardır.

2. Tâbiûn Dönemi:

Tâbiûn, yani sahabeleri görenler devri, her alanda örnek kişi olan Hz. Peygam-ber'in âhirete göç ettiği, İslâmî bir nizam olarak Kur'ân, sünnet, kıyas, icma vb. kay-nakların miras olarak bırakıldığı bir dönemdir.

İslâmî hayatın tek örnek kişisi, hayatta olmadığı için onun bıraktığı kaynaklar üzerinde sonradan bazı yorumlar yapılmıştır. Bu muhtelif yorumlardan *birisi de dinî kaynakların mistik yorumudur*. Mistik yorumculardan en ünlüsü Hasan-ı Bas-rî'dir. O, "Sözü peygamber sözüne benziyor" denilecek kadar övülen bir âlim ve kuvvet-li bir hatiptir. Bu zât kısa zamanda, sohbetleriyle bir *tasavvufî zümre-tasavvuf mek-tebî* oluşturmuştur. Böylece ilk dönemlerde *Hasan-ı Basrî, Süfyan-ı Sevri, Üveys Ka-rânî, Said b. Cübeyr, Abdullah b. El-Mübarek* ..vb'lerinin çevrelerinde *tasavvufî haya-tın-tasavvuf mektebî'nin* temelleri de atılmış oluyordu.

3. İlk Sofiler Dönemi:

Herkesin örnek aldığı ve sonraki yüzyıllarda teşekkül eden tarikatların tek ilham kaynağı ve örnek kişisi yine Hz. Muhammed idi. Ancak bu devrin tek kurumu da *câmî* idi. Çünkü *câmil*, yalnız ibadet yapmaya mahsus bir yer olmayıp, aynı za-manda *halkın eğitim-öğretim yeri* olarak da kullanılıyordu. Bütün meseleler burada hallediliyordu. Sahabe, ruhî terbiyeyi burada alıyordu. Hz. Muhammed'in vefa-tından sonra *câmî*, yine bu özelliğini devam ettiriyordu. Ancak birkaç dînî konu-nun yorumundan dolayı sonradan, bazı proplemler ve bu proplemlerin çözümü

ve yorumunda değişik fikirler üreten bazı zümreler de ortaya çıkmaya başladı. Bu zümrelerden *birisi de sûfîlerdir*.

İlk sûfî adını kullanan zât Ebû Haşim el-Kûfî (ölm. H.150/M. 767)'dir. Bu zât Şam'da kendi adıyla anılan tekkesini açtı. Zünnûn-i Mısırî (ölm. H. 245/M.858), Bâ-yazid-i Bistâmî (ölm. H. 261/M. 874), Cüneyd-i Bağdâdî (ölm. H. 279/M. 908), Hallac-ı Mansur (ölm. H. 309/M. 921) gibi ünlü mutasavvıflar onu takip etti. Muhyiddin-i Arabî (ölm. H. 638/M. 1240) ise, Allah'ın varlığı ve birliğini ifade edebileceğimiz vahded-i vücûd teorisine tasavvuf mektebinde yeni bir sistematik ekol oluşturuyordu.

Tasavvuf düşüncesini esas alan zümreler, sonradan takip ettikleri yollarla birbirinden ayrılmaya başladılar. Esasen kelime mânası da yol demek olan tarikatlar da bundan sonra oluşmaya başladı.

Türklerin İslâmîyet'e girişleri, tasavvuf hareketinin İslâm'da kurumsallaştığı, tarikatların oluştuğu üçüncü döneme tekâbülmektedir. İslâmîyetle birlikte tasavvufun da Türkler arasında yaygınlaşması gayet tabii olduğundan Semerkand, Buhara, Fergana gibi Türk-İslâm çevrelerinde şeyhlere tesadüf edilmeğe başlandı. Ahmed Yesevî'nin zuhuruna kadar Türkler arasında Muhammed Ma'suk Tûsi, Emir Ali Abû Hâlis gibi mutasavvıflar yetişti. Ahmed Yesevî ile birlikte tasavvuf hareketi - tasavvuf mektebi Türkler arasında genel bir cumhur ekolü oluşturuyordu..

Ahmed Yesevî; Mansur Ata, Harezmi Sa'id Ata, Süleyman Hakîm Ata, Lokman Perende gibi halifeleri ve binlerce müridi yetiştirip muhtelif bölgelere gönderdi. Yesevî'nin kurduğu tarikat bunlar eliyle Türkistan'da ve daha sonra da Anadolu ve Balkan'larda yaygınlaştı. Biz de bu noktadan hareketle Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâmesi'ndeki tasavvufî motifleri kısaca ele almaya çalışacağız.

1. AHMET YESEVÎ VE DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Ahmet Yesevî, Mansur Ata, Harezmi Sa'id Ata, Süleyman Hakim Ata, Lokman Perende gibi halifeleri ve binlerce müridi yetiştirip çeşitli Türk bölgelerine gönderdi. Yesevî'nin kurduğu tarikat, dolayısıyla İslâm Dini, bunlar eliyle Türkmenistan'da yaygınlaştı.

Ahmed Yesevî'de tasavvuf; islâmî düşünce yapısını kabul ettirmeye yönelik telkinleri, mutasavvıfâne edası ile bütünleşir. Diğer mutasavvıflarda görülen bu dünyadan şikayet hali, O'nda görülmez. O'nun hikmetlerinde yer alan belli başlı konulardan biri ilahî aşk'tır. Ona göre ilahî aşk, varlığın sebebi ve manasıdır. İnsanın gayesi Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirerek Allah'a varmaktır. Nitekim O,

İşkın kıldı şeyda mini cümle alem bildi mini
Kaygum sin sin tüni küni minge sin ok kirek sin

La 'ala'llah zihi ma'nisin yarattıng cism ü canını
Minge sin ok kirek sin kulluk kulsam tüni küni

beyitleriyle bu düşüncesini ifade eder. (Erarslan, 1983: 30).

Manzumelerinde *nefs-i emmare*'den şikayet eder. Ona göre insanı Allah yolundan alıkoyan *nefs*dir. Onun için *nefs* dağından aşmak, *nefs* bağlarından kurtulmak gerekir:

*Kul Hâce Ahmed nefis tagıdım çıkıp aştı
Fenâ'fillah mekanıya yavuklaştı*

Başka türlü *fenâ'fillah* makamına ulaşmak da mümkün değildir. (Erarslan, 1983: 31). O'nun kişiliğinde şeri'âte ve tasavvufa ait unsurların birleştiği görülür. Bazı manzumelerinde de tasavvufî bakış açısı ağır basar.

Gerçek aşkın gayesi didâr görmektir. Hak aşığı zühd ve takva ehli gibi cennet peşinde değildir. Gerçek âşık, bir an için dahi Hakk'tan gâfil olmaz. Esasen gâfil olana gerçek âşık demezler. Âşık olmadan Hakk didârını görmek mümkün değildir. İnsan aşk yolunda Leyla- Mecnun, Ferhat- Şirin, Vâmık gibi sadık olmalıdır:

*Kul Hâce Ahmed zâhid bolma âşık bolgil
Bu yollarda bi-bak yörme sadık bolgil
Leyli, Mecnun, Ferhad, Şirin, Vâmık bolgil
Âşık bolmay Hakk didârın körse bolmaz (Erarslan, 1983: 32).*

Tasavvufun temel gayesi, mutasavvıfın tek ve gerçek varlık olan Allah'ın ilahî varlığına kavuşabilmesi ve *vuslat*'a ermesidir. Bu gerçeğin idrakinde olan Ahmed Yesevî 'kişinin kendisini bilmesinin Hakk'ı bilmesi' ile orantılı olduğunu ifade eder. Ancak o zaman Allah katında makbul bir kul, Hz. Peygamber'e layık bir ümmet olur:

*Özini bildi irse hakkını bildi
Huda'dın korktu vü insafga kildi (Erarslan, 1983: 32).*

Tasavvufî yönünün ağır bastığı manzumelerinde o, bir *şeri'ât adamıdır*. O *şeri'âtın hem özüne, hem de şekline* ve Hz. Peygamber'in sünnetine mutlak şekilde bağlıdır. (Erarslan, 1983: 33).

Nefs ile mücadele, *fenâ'fillah* makamına erişebilme, Hakk'tan gayrısını terk edip, O'nun ilahî varlığıyla hem-hal olabilme, fani olan bu dünyaya ait olan maddi varlıklardan uzaklaşabilme, öbür dünya için hazırlanma, melametlik (*kibirten kurtulup, kişinin fena yoluyla bekaya ulaşması*), Hakk rızasını kazanabilme gibi konular, manzumelerin esasını teşkil eder.

Ayrıca Ahmed Yesevî'ye göre şeri'ât ile tarikat birbirinden farklı değildir. Ona göre:

"Şeri'âte dayanmayan tarikat batıldır. İmânın postu şeri'ât, içi ve özü ise tarikat'tir" (Erarslan, 1983: 37). Bu cümleden olarak Ahmed Yesevî'deki tasavvufî motifleri; *Dört kapı kırk makam* düşüncesinde en geniş şekliyle onun ikinci eseri olan *Fakr-nâme*'sinde işlenmiştir.

Fakr-nâme'de, *vahded-i vücûd* bir terim olarak geçmemesine rağmen, eserin tamamına bu fikir hâkimdir. Esasen *Hakk'ın varlığı*'ndan ayrı olmayan insan, *ilme'l-ya-*

kîn, ayne'l-yakîn ve hakke'l-yakîn (bilmek-görmek-olmak) mertebelerinden geçerek Allah'ın birliği'ne ulaşır. Çünkü sâlik'in amacı sonunda Allah'a ulaşmak, O'nunla Bir olmaktır. Şerî'ât, tarikat, mârifet, hakîkat makamlarını geçen kişi mârifet makamı'nda Tanrı'nın birliği'ni idrak eder. Bu cümleden olarak Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme'si*'nde bu birlik konusunu *fakr ve fakîrlik* mertebeleri vasıtasıyla şu şekilde izah etmektedir:

Fakr: "Hakk Taâla'nın vuslat bağında bir ağaç'tır. O ağac'ın budağı akıldır. Kökleri hidâyet'tir, kokusu şevk'tir. O'nun yaprağı her kime değdi ise, iyi âmel etti. Ve her kim meyvesinden yedi ise, ebedî hayat buldu. Ve eğer kokusu her kime ulaştı ise, mest ve hayrân oldu. Ve eğer bir kişi gölgesinde yer tuttu ise, hakîkat güneşi ona vurdu. (Erarslan, 1983: 81)."

Böylece ilk Türk sûfsi Ahmed Yesevî, irşâd metodunu "kırk makam" esasına göre tanzim etmiştir. Yesevî, *kırk makam* esasını Hz. Ali'nin bir sözüne dayanarak *Fakr-nâme'de*;

"Hz. Ali (Allah ondan râzı olsun) rivayet ederler ki dervişlik makamı *kırktır*. Eğer (bir derviş) bilip buna göre âmel etse, dervişliği temiz olur ve eğer bilmese ve öğrenmese, dervişlik makamı ona haram olur ve (o kişi) cahildir. O kırk makamın on'u şerî'ât makamı'nda ve on'u tarikat makamı'nda ve on'u mârifet makamı'nda ve on'u hakîkat makamı'nda (Erarslan, 1983: 76) şeklinde ifade etmektedir.

Daha sonra diğer islâm sûfîleri de dervişlik mertebelerinin *kırk makamda* toplandığına inanmışlar ve bu mertebelerle ilgili eserler yazmışlardır.¹

Ahmed Yesevî *Fakr-nâme'sinde kırk makamın*; "on'u şerî'ât; on'u tarikat; on'u mârifet ve on'u da hakîkat içindedir" (Coşan, 1986: 12) şeklinde Allah'a ulaşmanın yolunun bu *kırk makamı geçmekle* mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca o, Allah'a ulaşmanın yolunun, *dört katlı bir bina'dan* geçtiğini ve bu binanın *ilk katı'nın şerî'ât, ikinci katı'nın tarikat, üçüncü katı'nın mârifet, dördüncü ve son katı'nın da hakîkat* olduğunu açık bir dille ifade etmektedir. Her kat, *on oda'dan* ibarettir. Bu mecazî ifadeler Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet*² ve *Fakr-nâme'sinde* şöyledir:

¹ Meselâ: İmâm-ı Gazali'ye ait olan "kırk esas pek meşhurdur. Bundan başka bkz. Hallac-ı Mansur Kitabü't-Tavasın, İstanbul - 1976., s: 85. Hallac bu eserinde kırk makama, ledünnî anlamda fevkalade yorumlar getirir.

² Divan-ı Hikmet'te Dört Kapı:

Mârifetin mînberine binmeyince
Şerî'âtın işlerini bilse olmaz
Şerî'âtın işlerini tamam eyleyince
Tarikatın meydanına girse olmaz.
Tarikatda türlü adabı bilmeyince
Nefsi ile muharebe kılmayınca
Aşk yoluna özünü lâyük etmeyince
Hakîkatın sırlarını bilse olmaz.
Şerî'ât'ta maksat olur yola girmek
Tarikatta maksat olur nefsdan geçmek
Hakîkatte aziz canı fedâ eylemek
Candan geçmeden aşk şarabını içse olmaz.

2

Her kim eylese tarikatın davasını
İlk adımı Şerî'âta koymak gerek
Şerî'âtın işlerini tamam eyleyip
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek
Şerî'âtsiz söz etmezler Tarikatta
Tarikatsız söz etmezler Hakîkatta
İşbu yolların yeri bilinir Şerî'ât'ta
Hepsini Şerî'ât'tan sormak gerek(KE/96-97)

Bilindiği gibi, aslında edebiyatımızda yer alan bu *tasavvuf ekolünü*, asırlar evvel *Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli, Dört kapı- kırk makam*'da ele almışlardır. Biz de onların ele aldığı bu ölçüler ve metotlar çerçevesinde *tasavvuf ekolünü, dört kapı-kırk makama* göre tespit etmeye çalışacağız. Onlar da:

Ahmed Yesevi'nin Fakr-name'sinde Dört Kapı Kırk Makam	Ahmed Yesevi'nin Fakr-name'sinde Dört Kapı Kırk Makam
<p>a. Şeriat'ta Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Amentü'ye İman. (<i>Allah'ın varlığına- birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır</i>) 2. Namaz kılmak 3. Oruç tutmak 4. Zekat vermek 5. Hac farızasını yerine getirmek 6. Yumuşak konuşmak 7. İlim öğrenmek 8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek) 9. Emr-i bi'l-ma'ruf, yani (Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek) 10. Nehy-i ani'l-münker, yani Şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmak <p>c. Marifette Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Fena olmak 2. Dervişliği kabul etmek 3. Her işe tahammül etmek 4. Helal ve güzel istekte bulunmak 5. Ma'rifet kılmak 6. Şeriat ve tarikatı ayakta tutmak 7. Dünyayı terk etmek 8. Ahireti seçmek 9. Varlık makamını bilmek 10. Hakikat sırlarını bilmek 	<p>b. Tarikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tevbe etmek 2. Pir'den el almak 3. Havf (<i>korku</i>) 4. Reça (<i>Tanın'nın rahmetinden ümitli olmak</i>) 5. İslâm'ın beş şartını yerine getirmek (<i>yani belirli vakitlerde Kur'an'dan sûreler veya dualar okuyarak, belli başlı ibadetleri yerine getirmek</i>) 6. Pir'in hizmetinde olmak 7. Pir'in izni ile konuşmak 8. Nasihat dinlemek 9. Tecrîd olmak 10. Tefrîd olmak <p>d. Hakikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Alçak gönüllü olmak 2. Hoşgörülü olmak 3. Kimsenin lokmasına el uzatmamak 4. Varlığını ve lokmasını Hak yoluna sebil etmek 5. Kimseyi incitmek 6. Fakirliği düstûr edinmek 7. Seyr-i süluk sahibi olmak. 8. Herkesten sırrını saklamak 9. Dört Kapı- Kırk Makam'ı bilmek ve amel etmek 10. Vuslat (<i>Tanın'ya Kavuşmak</i>)

A. Şeri'ât'da Bulunan On makam

Şeri'ât lügat manası itibariyle; "zâhiri hükümler, fıkıh kaideleri, hukukî kurallar, insan bedeni, ruhu, uhrevî hayatı ile ilgili hususlar; Peygamber aracılığıyla Allah tarafından konulan ilâhî hükümler, kanunlar; mükelleflerin, dünya ve âhiret hayatını düzene koymak için konulan hukukî, ahlakî, teknik, sosyal, sağlık..vb cüz'i hükümler "şeklinde ifadelendirilebilir.

Şeri'ât ıstılahı manası itibariyle; "Kur'ân ve hadislerin genel hükümlerini içine alan konuların okullarda okutulması, toplumu daha bilgili, daha dürüst ve üretken bir toplum haline getirecek sosyal, tarihi, ekonomik, tıbbî, teknik, dinî ve hukukî bilgilerin verilmesidir"dir. Müslümanların kudret ve imkânları nisbetinde bunları bilmeleri ve yaşamaları ve hayatlarına geçirmeleridir. Aksi takdirde onların islam anlayışı sadece dilde ve görünüşde kalır.

Şeriat, dört kapının ilkidir. Şer'i kaidelere riâyet edilmeden ve fiilen uygulanmadan diğer kapılara geçmek mümkün değildir. Bu bakımdan şeri'ât kapısı sofi'nin sü-lûk yolunda uğradığı ilk konaktır.

Ahmed Yesevi; dört kapı kırk makam'ın ilk basamağı olan Şeri'ât'ın On makamı'nı şu sıra ile alır:

1. Amentü'ye İman:

İmân lügatta "bir şeye inanmak ve inandığını kabul ve tasdik etmektir." İstılahi mâna'da iman ise; Allah'ın varlığını, birliğini, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlu olduğunu kalbiyle tasdik, dili ile ikrar etmektir." Bu husus, Hz. Muhammed'in ; " Allah'a, O'nun Meleklerine, Kitaplarına, elçisi Peygamberlere, son güne (yani öbür dünyaya), kaza ve kade-re (yani iyi ve kötü kaderin her ikisinin de Allah tarafından geldiğine inanmaktır .) sözle-rinē dayanmaktadır.

Fakr-nâme'de ise iman; "bedene mi, yoksa ruh üzerine mi ödev düşer?" denilse, biz "O, akıl üzerinedir" deriz. "inanmak gerçek erler için, dil ile söylemek, gönül ile söylemeye katılmak ve onu doğrulamaktır"ki, bu iman ancak "akıl" ile olanıdır" şeklinde ifade edil-mektedir.

Çünkü İslâmî inançlara göre ; Allah'ın birliğini dil ile söyleyip itiraf etmeyen ka-fir'dir, yine dili ile söylediği halde gönlü ile onu doğru kabul etmeyen de münafıktır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de;

"Münafıklar gerçekten Cehennem'in en alt tabakasındadır." (Nisâ Suresi, ayet: 45) buy-rulmaktadır.

Fakr-nâme'deki imân'la ilgili bu düşünceler, Divân-ı Hikmet'de de aynı şekilde mevcuttur.

Hoş kudretli Allah Bir ve Var'ım
Elimi tutup yola "Ente'l-Hâdi"

Zatı yüce Rahman Rabb'im hem Cebbar'ım
Elimi tutup yola koy "Ente'l- Hâdi"

2. Namaz Kılmak:

İslâm'ın beş şartından ikincisi 'Namaz kılmak'tır. Tanrı'nın ilk emirlerinden olan;

"O Allah'dan başka Tanrı olmadığına ve Hz. Muhammed'in O'nun elçisi ve peygamber'i olduğuna şahâdet getirmek. Beş vakii namazı dosdoğruca kılmayı.." herkesin bilmesi gerektir.

Bütün bunlar Allah'ın emrini tutmakla mükellef her erişkin akli başında, müslüman kul üzerine ödenmesi gerekli olan farz'lardır. Yüce Tanrı'nın mübarek emirleri ;

"Namazı dosdoğru ifâ ediniz ve zekâtınızı veriniz. Ramazan ayında oruç tutunuz. (Bakara Suresi, ayet: 83), Beytu'llah'a hac ediniz." (Âl-i İmrân Suresi, ayet: 97) bunlardır.

Namaz dinin direğidir... Namaz kılmak, ibadet etmek, Tanrı'ya itaat etmek gerek Cennet'e gitmek için:

"Namazsız taatsize veremez kuvvet
Fi'ili zayıf ayıplıya veremez himmet"

Fakr-nâme ve Divân-ı Hikmet'te bu hususta da oldukça bol örnekler vardır.

Cemâata girmeyip namazı terk eyleyenler
Şeytan ile bir yerde, derk-i Esfel'de gördüm. (Bice, 1992: 73).

Namazına titiz olan mü'min kullar
Cennet evini ümid edip durur olmalı

Cahil kimse namazın kadrini nereden bilir
Her namazda imân baştan tazelenir

Cemaate varmadan namazı terk kılanlar,
Şeytan ile bir yerde, Derk-i esfel'de gördüm.

"Es-salât" dese gafil başını çevirip uyur
Gâfillikten ömrünü yele satar olmalı

Kul Hoca Ahmed kulum desen ibadet eyle
Kıyametin geleceğini yakın bil

Hakk'a yakın olayım dersen ibadet eyle
İbâdet eyleyen Hakk'a yakın olur olmalı (Bice, 1992: 133-134).

3. Oruç Tutmak

İslâm'ın üçüncü şartı da 'senede bir ay 'Ramazan ayında orucunu tutmak' ilâhi emri gereği her müslümanın zamanında oruç tutmasıdır; çünkü dini hayatımızın önemli durumlarından olan cennet nimetlerine sahip olabilmek için kullar ilk önce tövbe kılar, gece gündüz de oruç tutarlar. Bakınız Ahmed Yesevi bunun için de;

"Tevbe kılan aşıklar nura erer
Gece gündüz oruçlu olsa gönül parlar

Beş yaşında belimi bağlayıp ibâdet eyledim
Nâfile oruç tutup âdet eyledim

der. Halbuki günahkârlar ise İslâm dininin gereğini yerine getirmezler. Onlar, ne islâmın şartını, ne sünnetini bilir. Dolayısıyla günahları günden güne artar:

"Fasik facir havalanıp yere basmaz"
Oruç namaz kaza kılıp misvak asmaz"

Resulu'llah sünnetine değer vermez
Günden güne günahları artar dostlar"

4. Zekât Vermek

İslâm'ın dördüncü şartı da "... eğer üzerine farz olmuş ise zekâtını vermek'tir.

Cennet ve Cehennem, insanın ameline, dünyada yaptıklarına, fiillerine göre nasib olur. Cennet'e gitmek için dinî vecibeleri yerine getirmek gerekir. Ahmed Yesevî, kısaca bunu Hikmet'lerinde değişik şekillerde ifade etmektedir.

Allah diyen bendenin yerini cennette gördüm;
Huri, gılman hepsini karşı hizmette gördüm.

Hayır, saha kılanlar, yetim gönlün alanlar;
Çahar-yar'lar yoldaşı, Kevser lebinde gördüm.

5. Hacc'a Gitmek

İslâm'ın beşinci şartı da "... yol ve imkân bulursa Beytu'llah'a hac etmektir".

Hac farızasını yerine getirmek hem Tanrı rızasını kazanmak, hem de Peygamber rızasını kazanmak içindir:

"Niyet kıldık Kâbe'ye razı olun dostlarım
Ya ölüürüz geliriz razı olun dostlarım" (Bice, 1992: 7).

"Küllü nefsin zâikatü'l-mevt" âyeti
Kur'ân içinde ondan haber verir olmalı

6. Yumuşak Konuşmak

Yumuşak konuşmak, kişinin dünyada herkes tarafından sevilmesidir. Zira bu tür insanlar, herkes hakkında iyi düşünür. Bu kişiler, daima büyüklere karşı hürmet ve saygı besleyip, küçüklere karşı da şefkat ve hoşgörülü davranmayı ezeli edep'ten sayarlar. Bunlar, kavgacı ve kırgınlığa sebep olacak her türlü mizaçtan uzak kalıp, halîm-selîm olurlar, yumuşak ve tatlı dille konuşup, başkalarıyla da halleşmek, sohbet etmek, kırıcı olmamak her müslümanın en önemli vafıdır. İslam dini'nin bu hususdaki güzel sözlerine atalarımız da;

"*tatlı dil, yılanı bile deliğinde çıkarır.*" demişlerdir. Bu sebeple insana karşı duyulan saygı ve sevgi bu atasözü etrafında şekillendiği müddetçe sosyal hayat da en güzel bir şekilde devam edecektir.

Yine bu hususla ilgili olarak bir Hadis'te;

"*Şüphesiz ki Allahü Tâala, mülayim huylu, açıksözlü, güler yüzlü kimseyi sever.*" buyurmuşlardır. (Bice, 1992: 468). Burada görüldüğü üzere İslâm dininde insanların birbirleriyle görüşüp konuşması, samimiyet, nezâket, hürmet, muhabbet, esastır. Herkes ile güzel diyaloglar kurmak, halka eziyet vermekten kaçınmak, her müslümanın esas vazifelerindedir. Nitekim Hz. Muhammed yine bir hadisinde; "*Müslüman odur ki, dilinden, elinden müslümanlar selâmette bulunur.*" (Bice, 1992: 468) buyurmuşlardır.

Müslüman, ünsiyet sahibi olmalıdır. Münasip kimseler ile ülfet halinde olup güzel bir suret de görüşüp konuşmalıdır. *Nefsini*, şiddet, hiddet ve öfkeden ve gazap kuvvetinden muhafaza etmelidir. *Hilm sahibi* olmalıdır ki, *hilm* yerinde sarf edildiğinde büyük bir fazilettir. Müslüman, bir diğeriyle sürekli dostluk halinde olmalıdır. Çünkü aralarında *ebedî olan din kardeşliği* vardır. Aynı zamanda zarif olmalı, zekaya mukarın, hoş sözler sarf etmelidir.

7. İlim Öğrenmek

Âyet ve hadislerle belirtildiği üzere, "*İlim tahsil etmek, her müslüman kadın ve erkeğin üzerine farz kılınmıştır.*" Bunun bir sebebi de kişilerin yapmakla mükellef oldukları dini vecibeleri idrak ve ifâ etmeleridir. Helâl ve haram, hakk ile bâtılı, ayırt edecek derecede *bilgi sahibi* olmak bir fârizedir. Bunun yanında başka insanlara doğru olanı öğretmek gayesiyle *ilim tahsil etmek* de farzdır..

İlim tahsil etmek, sadece ferdin kendi hayatı için değil, cemiyet hayatının devamı için de oldukça mühimdir. Öyle ki cemiyetin yaşayıp yükselmesi, ilmin gelişmesi ile doğrudan doğruya alâkalıdır. Kişilerin; gerek maddî, gerekse manevî ilimleri tahsil etmesi neticesinde, onun bu fazileti, bütün insanlığa hizmet olacağından, *herkesin ilim tahsili* yapması İslam dini'nin en önemli ilkelerinden biridir.

Müslümanın vazifesi, maddî ilimler ve ledün ilmüne vakıf olup ferdi ve sosyal hayatını ilmin ışığında devam ettirmesidir.

8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeat olmak (Hz.Resûl'ün sünnetlerini yerine getirmek)

Hz. Muhammed'in farz ve vacib dışında yaptığı âmellere *sünnet* denir. Sünnet iki kısımdır. *Birincisi sünnet-i müekkede'dir ki*, bu sünnet vacibe yakındır. Ezan, ikâmet, cemâat, misvak bu kısma dahildir. *İkincisi ise; sünnet-i gayr-i müekkede'dir ki*, bunun yapılmaması günah değildir. Çünkü Hz. Muhammed'in de bazen terkettiği sünnetleri bulunmaktadır.

Sünnetin hükmü şudur: İşleyene sevap vardır. Çünkü Resûlu'llah, Cenâb-ı Hakk'ın halifesi olduğu için onun uyguladığı her husus, Allah'ın bir ilhamı ile-
dir. Nitekim bu husustaki bir hadiste;

"benim sünnetimi terk eden, şefâatıma nâil olamaz." buyurmuşlardır. Şefâatten mahrum olmak da ağır bir azaptır.

Büyük mutasavvıflardan biri de;

"Allah, insan hamurunu belli başlı unsurlarla kuvvetlerin birleşiminde var ettiği gibi, farzların hamuru ile de sünnet ve nâfilelerin hamurunu birbirleriyle mecz etmiştir. Bu cihetten kıyamet gününde, farzları tam olmayanların eksikliği nâfilelerle tamamlanacaktır." (Bursalı İsmail Hakkı, 1983: 206) tebliği oldukça açık bir ifadedir.

9. Emr-i Bi'l-ma'rûf'u Bilmek: (Şer'iât bakımından yapılması gereken şeyleri yerine getirmek)

Ahmed Yesevî *Fakr-nâme*'sinde dervişlik makamlarını; şer'iât, tarikat, mârifet ve hakikat şeklinde tanzim ederken, tarikat'e intisap ve makam almak, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmak için şer'i hükümlere riâyet etmek ile mümkün olacağını belirtmektedir. *Dinî akâide ve şer'î âta dair hükümleri namaz, oruç vb.*'lerini yerine getirmeden, *tarikat ehli* olmayı beklemek mümkün değildir. Şer'i vazifelerin ve farzların icap ettikleri şekilde yerine getirilmesi dinen mecburidir. Allah'a olan hamd ve şükür ifadesi de ancak bu ibâdetlerin yerine getirilmesiyle mümkündür.

Sofî'nin *ehl-i tarik* yolundaki çaba ve meşgalesi ancak şer'i hüküm ve sünnetlere olan bağlılığıyla tekemmül eder. Şer'i ibâdetler manevî ilimlerin kapısını açan birer anahtardır. *Riyâzet ve ibâdet, tefekkür ve hamd* sofinin nefsinin ıslahında mutlak yardımcısıdır. *İbâdetle Hakk'a yönelen kalp*, bütün kayıtlardan ve kaygılardan arınmıştır.

Âbid, ibâdet ve âmel eden, taâtta bulunandır. Farz ve nâfile ibâdetleri yerine getirmek ideal olanıdır. Sofî, şer'i ibâdet ile nefsinin hakim olur, arzularını dizginler, kendini disiplin altına alır. Kur'ân-ı Kerîm'de,

"Nefsini eğiten kurtulur, kirlenen hüsrana uğrar." (Şems Suresi, ayet: 9-10) ifadesi, *nefsin terbiye ve ıslahı da şer'i ibâdetlere riâyete* mümkün olacağını tebliğ etmektedir. Bu sebeple şer'an yapılması gerekenleri yerine getirmek sofliğin ilk kaydıdır.

10. Nehy-i Ani'l-münker (Yani şer'iâtın yasakladığı şeylerden kaçınmak)

Şer'iât bakımından yapılması gerekenleri ifâ etmek nasıl zarurî ise, yasakladığı şeylerden kaçınmak da o denli mühimdir. Şer'iâtın men ettiği davranışlardan nefsinin uzak tutmak, kurtuluşun kapılarını açar. Sofî için asıl olan şer'i hükümleri yerine getirmektir.

Nefsin bütün hevâ ve heveslerine karşılık men edilenlerden nefsi uzaklaştırmak ancak *ibâdet ve imân* ile mümkündür. Bu sebeple, ne kadar nefse hoş gelirse gelsin yasaklardan kaçmak müslümanın kurtuluşudur.

Günahlardan kaçmak ise; ancak bilmekle, yani ilimle mümkündür. Şer'i'âtın yasakladığı fiilleri bilip onunla âmel etmemek, son derece sakıncalıdır. Zira gerçek müslüman, imân ile şer'i hükümlere sarılıp, yasaklardan nefsinin ve arzularını uzaklaştırabilir. Müslüman olan kişi odur ki; kendisini yasak fiillerden uzaklaştırıp, takva sahibi olarak doğru amelieri yapmalıdır ki, o zaman kendisi de *insan-ı kâmil* olma derecesinde, *gerçek bir er ve gerçek olgun bir müslüman* olabilsin.

B. Tarikat'te Bulunan On Makam

Tarikat; şer'i emir ve hükümleri fiilen yaşayarak, şer'i'ât dairesi içinde kitap ve sünnete dayanarak meşâyih'in vaz' ettikleri râbîta, zikir, murâkâbe ve huzur gibi usûl ve âdâbı tatbik etmek, Allah ve Resûlüne gönülden ve fiilen sevgi ile tam bağlanmak ve onların emirlerine gerçek mânada uymak"tır. (İz, 1987: 14). Ayrıca bilindiği gibi *tarikat, şer'i'ât dairesi içinde olması sebebiyle onun bu daire'den kul kadar ayrılması demek, tarikat'ın da dağ kadar ayrılması demektir*" şeklinde genel bir ilke bulunmaktadır.

Ahmed Yesevî'nin *Fakr-nâme'sinde* tarikat makamları şu şekilde sıralamıştır:

I. Tevbe etmek

*Tevbe; "pişmanlık, nedâmet, kalpteki kötülükte ısrar düğümünü çözüp Hakk'a dönme, Rabb'in hukukunu gözetme, kötü ve günah işlerden pişman olup Hakk'a yönelme"*dir. Kişilerin; küfür'den imâna, kafirlerin kötü işlerden iyi işlere yönelmesi; iyilerin, nebî ve velî'lerin *mâ-sivâ'dan* kurtularak Hakk'a ulaşması"dir. Bilindiği gibi, avam günahattan, havas da gafletten tevbe eder. (Uludağ, 1991: 486).

Aslında tevbe, kulun, Allah'tan niyâzda bulunarak, günahlardan arınması ve kulun Allah'a dönüşünün ve yönelişinin ifadesidir. Bunun da şartları ise, pişmanlık hissi, derhal hatayı terk ve bir daha eski hale dönmemeye kararlı olmaktır.

Tevbe-i nasûhi ise bir daha eski duruma gelmeden yaptıkları dua'dır. Ayrıca kişinin tarikat'a girerken yaptığı ilk iş'dir. Bu hususda *Eşrefoğlu Rûmî*:

*Ey havasına tapan tevbeye gel tevbeye
Hakk'a tap, Hakk'tan utan, tevbeye gel tevbeye*

mısralarıyla durumu oldukça güzel bir şekilde ifade etmektedir. (Arvasi, 1983: 61).

*Tevbe eyleyip Hakk'a dönen âşıklara
Cennet içinde dört pınarda şerbeti var.
Tevbe kulmayıp Hakk'a yanmayan gâfillere
Dar lahidde katı azap hasreti var.*

*Tevbe kulan âşıklara nûru erer;
Gece gündüz oruçlu olsa, gönlü parlar;
Öldüğünde kabre girse, kabri genişler;
Kadir Rabb'im, Rahîm, Rahman rahmeti var.*

Tevbesizler bu dünyadan göçülmez bilir;
Ölüp varsa, kabir azabını görmez bilir;
Kıyamet günü Arasat anı atmaz bilir;
Heyhat-heyhat, nevha, feryad günleri var.

2. Pîr'den El Almak

Tasavvufî istilahta *el almak*; şeyhine sadık ve bağlı kalacağına, ona kayıtsız şartsız teslim olacağına, her dediğine itiraz etmeden yapacağına dair müridin müşidine söz vermesi, bu maksatla tarikat mensupları arasında düzenlenen tören ve *nefsin eğitimi-terbiyesi*'dir.

Nefsin terbiyesi-eğitimi, tasavvuf düşüncesini müteakip tarikat yoluyla mümkündür. İrşâdın ilk basamağı da *mürşid-i kâmile* ulaşmaktır. Kişi, *nefsin terbiyesi* için mutlaka bir zâtın *terbiyesine* teslim olmalıdır. Bu bakımdan "*şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytandır.*" denilmiştir.

Bilindiği gibi tarikata girerken *bi'ât* şarttır. (Ankaravî, tarihsiz: 250-268). *Bi'ât* ise; "*ahd etme, söz verme, bu maksatla el sıkmadır; ayrıca el alıp şeyhle muahede kılıp, şeyhin dostuna dost, düşmanına düşman olup, gerek rahat, gerekse sıkıntılı zamanlarda ona itâat edip emrinden dışarı çıkmamaktır.*" (Aynî, 1985: 93).

Ayrıca bu vuslat işinde bir de *inâbe* vardır ki o da; "*kişinin bir mürşid eli tutarak Hakk'a vuslat yoluna girmenin gerçekleşmesi için mürşidin şu on şarta uyacağına dair söz vermesi*" dir. Onlar da :

- Yalan söylememek
- Kimsenin arkasından konuşmamak ve kimseye iftira etmemek
- Kimsenin aleyhinde davranmamak
- Namazı vaktiyle kılmak
- Kılınmamış namaz, tutulmamış oruç borcu varsa borçlarını ödemek
- Gayet az uyumak
- Ahbâbdan ve ülfetden vazgeçip halvete ve erba'ine devam etmek
- Riyâzata devam etmek
- Daima nefsinin istediğinin aksini istemek
- Daima kendini meyyit-ölü gibi görmek

Sofî, böylece Pîr'e el verip ehl-i tarîk yoluna dahil olur. Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*'de bu mevzu üzerinde oldukça fazla durmuştur.

3. Havf (korku)

Fakr-nâme'de *havf*; Allah'ın bizzat kendinden gazabı ve âzâbıyla cehenneminden korkmak veya da gelecekte elde edilmesi umulan iyi bir hasletin elde edilemeyişi veya başa gelmesinden endişe edilen kötü bir durumdan dolayı ileri gelen korku'dur.

Allah korkusuna *havfu'l-lah* ve *haşyetu'l-lah* da denir. Kimi cehennemden ve orada-ki azaptan, kimi Allah'ın gazabından, kimi de Allah'ın kendisinden korkar. Al-

lah'ın zâtından korkmak, âşıkın ma'şukunu üzmesinden ve rahatsız etmesinden korkması gibi bir korkudur. Âriflerin korkusu böyledir. Havf, Allah'ın halkı ibâdet ve iyi işlere sevk etmesi için kullandığı bir kamçıdır. (Kureyşî 59; Luma 89; Gazalî, *İhyâ*, IV-152.)

4. Recâ (Tanrı'nın rahmetinden ümitli olmak)

Recâ; ümit, kalbin hoşlandığı bir şeyi beklemesinden rahatlık ve ferahlık duyması'dır. Kişinin kalbindeki duygu ve düşünceler geçmişle veya gelecekle veyahut da şimdiki zamanla ilgili olur. Bu hisler hoş giden türden ise *itiyat ve recâ* adını alır. (Gazalî, *İhyâ*, IV, 159).

İnsanın Allah'ın lütfuna ve nimetine nâil olabileceğini düşünmesi, recâ'ya sebep olur. Sofî, *beyne'l-havf ve'r-recâ* arasında yaşar. Cehennemden korkar, Cennete girmeyi didâr ve cemâli temâşa etmeyi *ümit-recâ* eder. (Sarrâc 91, Kureyşî 270, Avârîf 482).

5. İslâm'ın Beş Şartını Yerine Getirmek

Fakr-nâme'de *ibâdet*; İslâm'ın beş şartını şer'i hükümler doğrultusunda yerine getirmek ve bunun yanında nafile ibadet de bulunmak, ayrıca Kur'ân-ı Kerîm okuyup onu kendisine dünya ve ahiret için rehber edinmektir. Sofî'nin belirli vakitlerde âdâb üzere Kur'ân okuması şer'i ibâdetlerin temelinde mevcuttur. *Namazda okunan sûreler, Yasin-i şerîf ve diğer âyet-i kerîmelere* sık sık müracat edilecek ibâdet vasıtalarıdır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'in âdâbına uygun ve O'nun emirleri doğrultusunda ibâdet etmek sofliliğin icaplarındandır.

6. Pîr'in Hizmetinde Olmak

Sofî'nin Pîr'in huzurunda hizmeti oldukça mühimdir. *Fakr-nâme*'de beyan edildiği üzere: "*Şeyh Zu'n-nûn-ı Mısrî (Allah rahmeti üzerine olsun)'den naklen:*

"*mürîd kırk yıl hizmet kılmayınca, şeyhlik ve fakirlik ve dervişlik mevki ona verilmez ve hurka giymesi lâyük görülmez.*" (Erarslan, 1983: 64) denilmektedir ki, sabır ve sebat ile Pîr'e hizmet etmek irşâd yolunda önemli bir görevdir.

7. Pîr'in İzni ile Konuşmak

Pîr huzurunda iken izin ile konuşmak, *ehl-i tarik âdâbı*ndandır. Âdâba riâyet de tasavvuf literatüründe oldukça önemlidir. Bu itibarla *sukût ve sabırla bekleyip destûr* ile söz söylemek gerekir. Büyüklerin;

"*Tasavvuf, kâl ile değil, hâl ile bilinir*" ifadesi bu durumun gerçeklerini en açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

8. Nasihat Dinlemek

İslâm dini'nde *nasihat dinlemek* önemli bir görev ve bir *farz-ı kifâyet*dir. *Nasihat*, esasen *hayırhah*'lıktır. Bir Hadis'de,

"Şüphesiz ki din, Allah için Allah'ın kitabı için, müslümanların imanları için ve cümlesi için hayırhahlıktan ibarettir" buyurulmaktadır. (Bilmen, tarihsiz: 428).

Allah rızâsı için yapılan hayırhah'lık eseri olan nasihatı kabul etmemek, fenâ bir haslettir ve bu hasletten, kendini beğenmişlikten, hevâ ve hevese uymaktan ileri gelir. İrşâd, yani nasihatın ise, toplum hayatındaki önemi, bir takım emir ve nehiyeler, Hakk'a ve maslahata uygun olarak yerine getirilmesidir. (Bilmen, tarihsiz: 429).

Büyüklerin doğru sözlerini dinleyip feyz almak, nasihatlerinden istifade etmek aynı zamanda sünnettir. Bunun en güzel örneği de Hz. Muhammed'in kürsülerde, minberlerde, irâd edilen hitabeleri, vaazları'dır.

9. Tecrid Olmak

Fakr-nâme'de tecrid, mâlik olmamaktır. (Uludağ, 1991: 474). *İbn-i Arâbî'ye göre ise, "kalpten ve sırdan mâsivâyâ kaldırmaktır."* sözleri ile ifade edilmektedir. (Kelâbâî Tasarruf. III).

Sâlikin; zâhirini mal ve mülkten, bâtınını da onlardan karşılık bekleme anlayışından uzak olarak yaptığı her işi, sırf Hakk rızâsı için yapması, makam ve hâl sahibi olan düşüncesini hatır ve hayalinden dahi geçirmemesidir.

10. Tefrid Olmak

Fakr-nâme'de tefrid, memlûk olmaktır. (Uludağ, 1991: 474) *Hakk'ı şanına yakışmayan vasıflardan O'nu tenzih etmek ve O'nu tek ve eşsiz Tanrı olarak görmektir."*

Emsal ve akrandan ayrılıp, yalnız tek kalmak, kimsenin sahip olamadığı hâllere ve makamlara sahip olmak hâlini görme hâlinden de uzaklaşarak her şeyi sırf Hakk için yapmaktır.

C. Mârifet'te Bulunan On Makam

Mârifet; bilgi, tecrübe ve âmeli bilgi, tanımak, aşinalıktır. Ayrıca marifet, sofilerin ruhanî hâlleri yaşayarak manevî ve ilâhî hakikatleri tadararak (iç tecrübe ile vasıtasız olarak) elde ettikleri *bilgi irfan*'dır. Bu yoldan Hakk'a dair elde edilen bilgiye *mârifetullah* denir. Soffiler, mârifetin kendisinden çok, *onun sebep, sonuç ve belirtileri* hakkında açıklamalar yapmışlardır. Bazı mutasavvıflara göre ise mârifet'in tarifleri şöyledir.

Hz. Ebû Bekir'e göre mârifet; "sâlikin, onun hakkında mârifet sahibi olmaktan aciz olduğunu idrâk etmesi"dir.

Bâyezid-i Bistâmî'ye göre mârifet; "aç karın ve çıplak bedenle bulduğunu çile çekerek söylemesi"dir.

Zü'n-nûn'a göre marifet; "Allah'ı, onun kendisini bana tanıtması yoluyla tanıdım, yani o mârifet verdiği için mârifet sahibi oldum" dur.

Kuşeyrî'ye göre *mârifet*; *sâlikin ilk önce Hakk'ı, onun sıfat, isim ve fiillerini tanıması, sonra ibâdet ederek ve çile çekerek nefsinin arındırması, O'na yaklaşmasıdır. O zaman Hakk'ın kendisini ona tarif etmesi ve Hakk'ın kendi hakkında sâlike verdiği bilgi de mârifet'dir.*

Yâni sâlik; kendine ve çevresine yabancılaştığı ölçüde Hakk ile tanışır. Sofflere göre ulu ve yüce Allah hakkında tam anlamıyla *mârifet sahibi olmak* imkansızdır. Bir insan onu tanımak için olanca gücünü harcadıktan sonra onu tanımasının imkansız olduğunu anladı mı hakîki ve en mükemmel *mârifete* ulaşmış olur.

Mârifetin sonu hayret ve dehşettir. Onu en iyi tanıyan, onda en çok hayrete düşendir. (Uludağ, 1991: 474).

Ahmed Yesevî'nin, Fakr-nâme'sinde mârifet'te bulunan On makamı sırasıyla şöyledir:

1. Fenâ olmak

Fenâ; yokluk, hiçlik, kulun fiilini görmemesi hâlidir. Bu mertebede bulunanlara: "La- fâile illâllah" derler. *Fenâ mertebeleri zikir, tefekkür ve riyazat* ile olur. Üç türlü *fenâ* vardır. Bunlar da:

a. Fenâ fi'l-kusûd:

Kulun kendi şahsi irade ve arzusuna göre değil, Allah'ın irade ve isteğine göre hareket etmesi, kendi iradesini Allah'ın iradesinde fânî kılması, yok etmesidir. Bu durumda ki sâlik; "Lâ-maksûde illâ'llah" "Lâ- matlube illa'llah" " Lâ- ma'bûde illa'llah" "ilâhî ente maksûdi ve rizake matlûbî" der. Fuzûlî bu hâli :

Oldur bana murad ki oldur sana murad
Haşâ ki senden özge ola muddeâ bana.

sözleriyle ifade eder.

b. Fenâ fi'ş-şuhûd:

Allah'tan başka bir şey görmeme, aşk ve vechin tesiriyle her şeyi Allah'ın tecelisi olarak görmektir. "lâ-meşhûde illa'llah" bu hâldeki sâliklerin sözüdür.

c. Fenâ fi'l vüücûd:

Varlıkta fânî olmak, her şeyi hem Allah olarak görmek ve hem Allah olarak bilmek, bu hâle zevkle ulaşmaktır. Bu mertebede bulunanlar: "lâ-mevcûde illâ'llah" derler. (Uludağ, 1991: 175).

2. Dervişliği Kabul Etmek:

Derviş, Farsça "yok, yoksul kişi" manasına gelir. Tasavvufî ıstılahta ise; "Bir tarikata intisâp eden kişi" mânâsında kullanılır. Bir diğer ifâde ile mürid, "irâde eden, yani talep eden" demektir. Mürid'in gerçek mânadaki murâdı ve matlubu "Allah"tır. Ayrıca *Fakr*'ın Farsça karşılığı da *dervîştir*. Bu *dervîş* Türkçe de ise; "bir tarikata doğrudan doğruya mensup ve hizmet edici olan kimseye" denir. Bir kişinin *dervîşliğe kabulü*, *Pîr'e el uzatması* ile mümkündür.

Daha önce de ele alındığı gibi, yaradılışın sırrına vakıf olmak isteyen ehl-i mürşid'e intisap eder. İntisapdan sonra sülûk başlar. Hz. Muhammed'in:

"Ölmeden evvel ölünüz ve hesaba çekilmeden önce siz kendinizi hesaba çekiniz." sözleri gereğince Hakk'a vasıl olma gayesi taşımak, ondan başka her şeyden yüz çevirmek, yalnız ona yönelmek, kalbi ve zikri ona hasretmek lâzımdır. Bunun temini de *dervişlik* libasını giymekle mümkündür. Ancak bu o kadar da kolay değildir. Sebebi, *Divan-ı Hikmet* (Bkz: Bice, 1992: 88a)te en veciz bir şekilde anlatılmaktadır.

Hz. Ali'den naklen *dervişlik*, *Ahmed Yesevî nin Fâkr-nâme'sinde* tasavvufî düşünce sistemi ve ameli hâli olan tarikat hayatının ana hatlarını izâh ederken bu yola revân olan derviş'in, sofi'nin katetmesi gereken yollarını beyan etmiştir. Sofiliğin icâp ve âdâbı ön planda olduğu için muhatabı da sofi, yani derviş'tir.

Ahmed Yesevî, "*dervişlik iddiâsında bulunan bir kimse, önce Hakk emrine itaat edip, şeriat emri ile yola girmeli ve bâtil işlerden ve bid'atlardan vazgeçmelidir.*" der.

Derviş, şeri hükümlere itaat edip tarik yoluna girdikten sonra pek çok nefis engelle yüz yüze gelebilir. Bu engeller, ancak itaat ve ibâdetle aşılır.

Ahmed Yesevî, *derviş'in* tatbik etmesi gereken hallerini *Fâkr-nâme'de* muhtelif ke-reler izâh etmiştir.

Fâkr-nâme'de özellikle sistematik olarak adları verilen *Dervişler*, *hikmet'lerde* de şu şekilde geçmektedir:

- Yol üstünde oturup yolu soran dervişler;
- Âhiretten haber duyup yola giren dervişler
- Asâları elinde, himmet kuşağı belinde,
- Rabb'im yadı dilinde, Allah diyen dervişler,
- Hırkaları solgun cüppe, gönlünde yüz bin gerçek
- Biliniz, iki cihanı göze iliştiemez dervişler.
- Derviş Hakk'ın nazar eylediği, zikirdir gül bahçesi
- Hakk'ın yadı sırları, tam edepli dervişler.
- Günahım çok yol vermez, dostlar dermanını bulmaz,
- Gözde yaşını kurutmaz yaşı akan dervişler.
- Sırrı ile söylerler, Dil'e Hikmet dizerler
- Aşk ile cân gezerler rengi sarı dervişler.
- İt nefsinin öldürür, kızıl yüzünü soldurur,
- Hoca Ahmed kuldur, satıp yesin dervişler.
- Hoş gaibten yetiştirdi bir cemaat dervişler
- Batınında Hu derler sırr-ı pinhân dervişler

*Durmadan revan yürürler tursa tekbir söylerler
Bulsa sohbet kurarlar hoş sohbetli dervişler*

*Heybeleri dolu barış tesbihleri "La ilâhe illâ'llah"
Hizmet eder her sabah bela çekicidir dervişler.*

*Heybeleri solgun cüppe gönlünde yüzbin derd
İşte bu dayanıksız dünya göze iştirmez dervişler*

*Heybeleri omuzunda asaları elinde
Rabbim yâdı gönlünde Allah diye dervişler*

*Kul Hoca Ahmed miskîn ol miskînlerden mana sor
Dervişliği bil huzur Hû kuşudur dervişler (Bice, 1992: 125-127).*

3. Her işe Tahammül Etmek:

Tahammül lügat manasıyla itibariyle; *yükleme, bir yükü üstüne alma, dayanmadır.* Dünya hayatında karşılaşılan her türlü güçlüğü Allah'a yaklaştıran, vasıta bilip tahammül göstermek kâmil insanın vasfıdır. Bilinmelidir ki;

Allah kullarının omuzlarına kaldıramayacakları yükü yüklemez. Nefsine zor gelen ve katlanılması güç gelen her hadiseye sabır ve tahammül göstermek kemâlin derecesidir. Allah tarafından gelen şiddetli hallere ve zorlu felâketlere de sabır göstermek, elem ve ıstırap zahmetinden şikâyet etmemek, yalnız Allah'dan yardım dilemek *tahammülün* ifadesidir.

4. Helâl ve Güzel İstekte Bulunmak:

Müslüman, kalbini suizân ve hased'den arındırmış olmalıdır ki Allah yolunda olabilsin. Duâ, müminin en güçlü silâhıdır. Bu cihetle Allah ü Tealâdan kendi ve diğer müminler için temiz niyetle istekte bulunmak gayet meşrudur. İslâm dini'nce sınırları tesbit edilen helâl olan ve Hakk yolunda amel etmeyi temin eden güzel temenni ve hasletleri niyâz edip, dua yoluyla Allah'tan dilemek müminin en tabii hakkıdır. Allah ü Tâala, kerem sahibidir ve ikramı mutlaktır. Bu sebeple helâl ve güzel istek de bulunmak aynı zamanda bir meziyettir. Gönlü, *fitne ve kin'den* arındırıp kendi nefsi için istediklerini başkaları için de aynı derecede olumlu olarak istemesi müslümanın en önemli vasfıdır.

Helâl ve güzel istekte bulunmak insan nefsinin, *şirk ve bâtil yollardan* uzaklaştırır, doğru yola yönlendirir.

5. Mârifet Kılmak:

Tasavvuf ıstılahta *marifet kılmak*; ilahi isim ve sıfatları bilip, Allah'a karşı sadık olarak bütün kötü ahlâkı ve kötü neticelerini yok edip, hepsinden nefsinin temizledikten sonra, ihlâs kapısından hiç ayrılmamak ve devamlı kalple ittikafta bulunmak ve bütün hallerde Allah'a sadakat ve doğruluğu vazife edinmektir. *Marifet etmekle* nefsin bütün kötü hatıraları, vesvese ve vehimleri kesilmiş olur.

Âlimlerin dilinde "mârifet, ilimden ibaret'tir. Her ilim, mârifet ve her marifet de bir ilim'dir". Marifetin alametlerinden birisi de mârifet sahibinde ilâhî bir heybetin meydana gelmesidir ki, kimin marifeti artarsa, o derece mârifet artar. Marifet aynı zamanda dış dünya muhabbetine davet eden his ve düşünceleri duymayan kimse'nin sıfatıdır. (Arvası, 1983: 84).

6. Şeri'âtı ve Tarikatı Ayakta Tutmak:

Şeri'ât ilmi, fıkıh ilmidir. Şeri'ât'ten sonraki kapı da tarikat kapısıdır. Sofînin tarikate intisabı ve tarikat yolunda mesafe alması da ancak şer'i akâide olan bağlılık ve ibâdet konusundaki hassasiyetiyle mümkündür.

Mârifet makamına vakıf olan bir sofînin idrâk ve fiilleri de mutlak surette şeri'ât ve tarikat vazifelerini bir arada birleştirip hayata geçirmek şeklinde tezahür edecektir. Her türlü olumsuzluk ve kötü niyete karşı siddet ile şeri'ât ve tarikat düşüncesini muhafaza ve müdafa etmek sofînin manevî sorumluluğudur. Çünkü şeri'ât ve tarikat makamlarından sonra marifetullah ve hakikat sırlarına ulaşmak mümkündür. Şer'i hükümleri yerine getirmeyen zâtın, tarikate intisabı nasıl mümkün değilse, bu iki yolda halis niyetle âmel etmeyen sofînin diğer makamlarda yol katetmesi de öylesine imkansızdır.

7. Dünyayı Terk Etmek:

Terk, bırakmaktır. Mutasavvıflar mârifet makamına gelebilmek için tevhid yoluyla nefislerini tezkiye ederler. Bunu gerçekleştirirken mutasavvıf dört makam yaşar. Bunlar da:

a. Terk-i dünya:

Zâhid, bütün malı mülkü, dünyâ nimetlerini ahiret için terk eder. "El kâr da, dil yar da olma hâli"dir. Yoksa bazılarının anladığı gibi her şeyden el etek çekmek değildir. Dünya terkini Niyâz-i Mısırî bir beyitinde şöyle anlatır.

Göz, kulak, dil kapılarını bağla muhkem bir zaman
Ola kim Hakk'tan yana gönülden ana feth-i bâb.³

b. Terk-i ukbâ:

Mutasavvıf, hûrî ve gılman (cennetteki hûrîler), kevser kısacası öldükten sonra vaad edilen bütün isteklerden vazgeçer. Mutasavvıfa göre Cennet, ilâhî cemâli görmehtir.

c. Terk-i hesti:

Hem dünya, hem de ukbâ terkini gerçekleştirmektir. Niyâz-i Mısırî;

Geçmek ister gönlüm mülk-i fenâ'dan
Geçelim âşıklar Mevlâ derdinden.

beyitiyle bu makamdaki hâli anlatır.

³ Gönül kapısını açmak için bir zaman mutasavvıfın gözünü, kulağını, gönlünü bağlaması gerekir. Ancak bu şekilde gönül kapısı açılır ve bazı sirlara vasıf olur.

ç. *Terk-i terk:*

Bu makamda mutasavvuf; dünya, *ukbâ ve hestî*'yi gerçekleştirdiği gibi vücudunu dahi terk etmiştir.

*Terket Niyâzi seni bulanda ol sultanı⁴
Her kim canından geçer ol vâsıl-ı yardur.*

8. Âhireti Seçmek:

Soffnin âhireti seçmesi, bütün dünya işlerinden alâkayı kesip takvâ yoluna girmesiyle mümkündür. Bu geçiş tam manasıyla Hakk'a yönelişi temsil eder.

Âhiret, dünyadan sonraki nihayetsiz âlemdir. Bu âlem kıyamet gününden sonra başlayacak ve bitip tükenmez halde devam edecektir.

Âhiretin ortaya çıkışı, Kur'an-ı Kerim'deki âyetler ve Hz. Muhammed'in hadisleriyle sabittir. Diğer bütün peygamberler de bu hakîkati ümmetlerine bildirmişlerdir. *Ahirete iman, Amentü'nün altıncı şartıdır.* Sofîlerin ahireti seçmesi günlük dünyevî mesuliyetlerden nefsi alıkoyup bütün amellerini âhiret günü için hazırlamalarıdır. Âhireti seçmek tamamen ibâdetle meşgul olup halkla olan ilgiyi kesmek şeklinde algılanmamalıdır. Büyük sofiiler; "*Halkla birlikteyken Hakk'la olmayı*" salık vermişlerdir.

Elbetteki âhiret olayı olunca ilk akla gelen de Cennet ve Cehennem'dir. *Azziüddin Nesefi*, tüm iyi şeylerin Cennet, tüm kötü şeylerin Cehennem olduğunu söyler. Tasavvufi anlamda Cennet muvafakat, cehennem muhalefettir. İnsanoğlu dünyada yaşadığı müddetçe iki zıtlık arasındadır. İki zıt kutup arasında bir *seyr ü sefer* halindedir. *İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, tek-çok gibi zıtlıklar*, sürekli birbirleri ile çatışırken insan zihni de bu çatışmadan nasibini alır. Ancak, iyiyi seçmek ahirete hazırlıktır.

Ahmed Yesevî hikmetlerinin çoğunda insanlara iyi ve güzeli seçmeye yönelik mesaj verirken kimi zaman müşahhas örnekler verir, kimi zaman ayet ve hadislerle müracaat eder, kimi zaman da sıradan bir insanın idraki dışında bir Hakk aşkının idraki ile tasavvufi düşünce dünyasına uzanır. Ancak, genellikle örnekleme yoluyla halkı aydınlatma gayretinden vazgeçmez. Cennetin güzelliklerini, Cehennemin çirkinliklerini anlatırken, bütün endişesi ve bütün düşüncesi insanların islami yaşamalarını istemesidir. Müstakil olarak yazdığı *Cennet-Cehennem Münazara'sı adlı hikmet'inde o, cennetin iyiliklerini, cehennemin kötülüklerini* sürekli bir şekilde işlemektedir. Bunu işlemesinin sebebi de, insanlara yeni benimsenen bir dinin bazı esaslarını daha kolay öğretmektir:

*"Cennet Cehennem savaşır savaşmakta beyan var
Cehennem der; "Ben üstün bende Firavun Haman var"*

⁴ Seni; nefis demektir.

*Cennet der ki: "Ben üstün mü'min kullar bende var
Mü'minler önünde türlü nimet elvan var"*

mısralarında yer aldığı bu münazarada, *iyi-kötü, güzel-çirkin, ahlâk-ahlâksızlık, münafık-zakir, bî-namaz-namazlı* gibi dinî unsurlar ve gayri dinî unsurlar çarpışır adeta. Herkes yerini almıştır. *Cehennem'de kötüler, Cennet'te iyiler... Sonunda:*

*"Cehennem o an dik durdu Cennet'e özür kıldı
Kul Hace Ahmed ne bildi, bildirici Yazdan var"*

9. Varlık Makamını Bilmek:

Vücut, lügatta, beş hasseden veyahut şehvet ve gazap kuvvetiyle veyahut da akıl vasıtasıyla "*bulmak*" demektir. (Uludağ, 1991: 38). Tasavvufta en mükemmel anlamdaki *vecd hâlidir*. Sâlik, beşeriyetten tam olarak *fâni* olunca *Hakk'ı* bulur. (Arvasi, 1983: 41).

Allah'a nispet edilen vucûd, *mücerret ilim* manasındadır. Vucûd makamından evvel *vecd hâli* vardır. *Vecd* kaynaklarda zikrin kalbe dalmasıyla, ruhun aşk, şiddet ve hücumuna tahammülden aciz kalması şeklinde açıklanmıştır. Vucûd, *vecden* sonra hâsıl olur ve sâlik, *Hakk'ın* vücudunda top yekûn beşeri sıfatlardan sıyrıldıktan sonra ona ulaşır. *Zirâ hakikat Sultanı* çıkınca beşeriyet kalması düşünülemez. Vücut makamı; sâliğin *Hakk'ın* vücudunda bitip tükenişini belirtir.

10. Hakikat Sırlarını Bilmek:

Lügat manâsı itibariyle *hakikat*, "*gerçek, var olduğu kesin ve açık olarak bilinen husus*" manâlarına gelir. Tasavvufi istilahta ise, "*Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak kendi vasıflarını koymasidir*". Bir diğer cephesiyle *hakikat*, *tasavvuf* manasına gelir. (Uludağ, 2002: 153).

Hakikat sırlarını bilmek de, tasavvufun bütün sırlarına vakıf olup bütün makamlarına ulaşma ve bizzat yaşama manalarına gelmektedir. Her makamın kendine ait bir hususiyeti ve mahremiyeti vardır. Bu mahremiyete vakıf olmak da ancak halde *hakikat* ile mümkündür.

İlâhî sırlara sırdaş olmak sâlik'in ulaştığı mühim mertebelere işarettir. Sofnin bünyesindeki vasıflardan arınıp *Hakk* vasıflarıyla yeniden donanması bunun delilidir. *İlm-i ledün*, lâfzıyla ifadelendirilen bu bilgi, ilâhî *vecdin* sâliğin bünyesinde tebarüz etmiş halinden ibarettir. Bu sebeple *hakikat sırlarını* bilip âmel etmek *insân-ı kâmil* vasfıdır ve *mârifet makamının* en ileri derecesidir.

D. Hakikat'te Bulunan On Makam

Hakikat'ı lügat manası itibariyle; "*gerçek, var olduğu kesin ve açık olarak bilinen husus, bir olayı o gerçek yapan husus ve mahiyeti*" (Uludağ, 1991: 201) şeklinde tarif edebiliriz. *Tasavvufî manada* ise; "*Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması (ittisaf bi-evsâfi'llah)'dır. Zirâ kul ile kulda ve kuldaki faaliyette bulunan odur* (İbn-i Arâbî). *Ondan başka hakiki fâil yoktur*" (Tehânevî I. 305). Ayrıca "*Hakikat, fâil-i hakiki*

olan Hakk'ın zuhur sıfatı ile kulun sıfatlarının, eserlerinin zevâli yerine de kullanılır. Hakikat, tâatın meyvesini toplama, Hakk'ı müşâhede etmektir. (Baltacı, 1991).

Hakikat, aynı zamanda tasavvuf anlamına da gelir. Hakikat, tasavvuf ilmidir. Hz. Adem'den itibaren değişmeyen hükümlere Hakikat denir. (Uludağ, 1991: 202).

Hakikat, dört kapı kırk makamın sonuncusudur. Fenafillah makamına yol alan insan-ı kâmil'in nefis mücadelesindeki en son makamıdır.

Fakr-nâme'de bulunan Hakikat'e âit On Makam sırasıyla şöyledir: (1. Alçak gönüllü olmak (Herkesin yolunun toprağı olmak), 2. İyiyi kötüyü tanımaktır, 3. Bir parça lokmaya el uzatmamak, 4. Kendisini, lokmasını Hakk yolunda sebil etmektir, 5. Kimseyi incitmemektir, 6. Fakirliliği inkâr etmemektir, 7. Seyr ü sülûk kılmaktır, 8. Herkesten sırrını saklamaktır, 9. Şerî'ât, Tarikat, Hakikat, Mârifet makamını bilmek ve buna göre âmel etmek, 10. Çalap Tanrı'ya vuslat).

1. Alçak Gönüllü Olmak:

Alçak gönüllü olmak; tasavvufî mânâda, insanın nefsinin Hakk'ın huzurunda kulluk mevkinde koyması, halka karşı şefkatli olması, kibirli ve gururlu olmamasıdır. (Uludağ, 1991: 485).

Alçak gönüllülük bir diğer ifadeyle; tevâzu, aynı zamanda insanın nefsinin hakîr ve küçük görmesidir. Bu da güzel ahlâkın neticesidir. Bu iş, Allah yanında da kullar yanında da makbul ve övülmüş hasletlerdendir. *Alçak gönüllü olmak, Hakk'a teslim olarak hükmüne itirazdan kaçınmaktır.* (Arvası, 1983: 70).

Fakr-nâme'de alçak gönüllülük, Hakk Tâala'ya ulaştıran meziyet olarak görülür ve;

"Soft alçak gönüllü olsa, Hakk Taala'yı bulur." (Erarlan, 1983: 70). *Ahîret ehlini gayesine ulaştıran alçak gönüllü oluşudur. "Dünya ehli, yüceliği diler ve öbür dünya ehli alçak gönüllü oluşu ve hakîrliği diler. Ve eğer softye belâ gelse ah-vah demez ve sabreder. Ve eğer softnin nefsi nimet arzu etse, nefsinin arzusunu vermez. Ve eğer soft aç olsa, çıplak olsa, hoşnut olur ve sabırdan başka bir yolu seçmez. Bu ise iyi bir alçak gönüllülük demektir."* (Erarlan, 1983: 80) cümleleriyle ifadesini bulur.

Soft, içinde *kibir ve nefsanî arzu* barındırmamalıdır. Allah'a yaptığı ibadet ve halka yaptığı iyilik, Allah rızâsı için olmalıdır. Nefsinin ve en'anîyetini yükseltmek için yapılan fiiller ise, Hakk katında muteber değildir. Ve yine *Fakr-nâme'de;*

"soft ibâdetini halka gösteriş için yaparsa, elli yıllık ibadetini bir zerre yiyeceğe satmış olur, bu türlü hareket Tanrı (aziz ve celil olsun) katında makbul sayılmaz. (Erarlan, 1983: 80) şeklinde ifade edilmektedir.

Hakikat kapısı'nın bu ilk makamı; veliler, nebîler ve onları takip eden salih kulların bünyelerine nüfuz eden güzel hasletlerdir. Ve yine *Fakr-nâme'de* ifade edildiği gibi *soft, alçak gönüllü olsa Hakk Tâala'yı bulur, bunun için de çeşitli makamlara ulaşır. Baktığı her şeyde Hakk'ı görür ve müşâhade eder".* Demek ki *alçak gönüllülük, öylesine bir anahtardır ki, ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn makamlarının kapısını aralar, çünkü ;*

"Eğer soft ateşe baksa, Hakk'ı görür ve eğer suya baksa Hakk'ı görür ve eğer otursa Hakk'ı müşahede gözü ile görür ve yine soft ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn makamını bulur." ifadesi her hususu gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tevâzu kâmetin kavs etmeyen âl-ı makam olmaz
Mâh'i seyret hilâl olmazdan evvel bedr-i tam olmaz.

meâlindeki *hadis-i kudsi alçak gönüllülük*, yani tevâzuun, tasavvufun kavram ve kabuller dünyasındaki yerini oldukça güzel teşbihlemiştir.

2. İyi Kötüyü Tanımak:

İyi ve kötüyü birbirinden ayırt edecek olmanın ilk şartı, iyi ve kötüyü temyiz kuvvetine hâiz bir *akla* sahip olmaktır. Bu ehliyete sahip olan kişiler; Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu ibâdet ve âdetlerin, hem Hakk, hem de halk nezdinde muteber, makbûl bulduklarını, bütün yaratıklar yanında da sevilip, sayılan ve aranan kişiler olduklarını ortaya koyarak bu gerçekleri kalp ile tastik ve dil ile ikrar etmeleridir.

Dünya üzerindeki her şey zıddıyla vardır. Akıl; ayıkla sarhoşun, hırsız ile emin'in, kibirli ile alçak gönüllünün, cimri ile cömerdin, zâlim ile âdilın, ehl-i hak ile ehl-i bâtılın, kâfir ile mü'minin bir olmayacağını mutlak surette idrak ve tasdik edecektir. Çünkü bu hasletlerde akıl sahipleri için deliller ve ibretler mevcuttur.

Kulun, iyi ve kötüyü tanıyıp doğru tercihler yapabilmesi için doğru kararlar alması gerekir. Âlim ve âriflerle düşüp kalkmak ruhen fayda sağlar. "Akıllıyla sohbet, din, dünya ve âhirette" ziyâdeliğe sebeptir. "Ahmakla, sohbetse, din ve dünyada noksanlık, ölüm anında nedâmet, âhirette hüsrandır.

İyi olanı seçmek, bize dünya ve âhîret saadetini kazandırır. Allah u Tâala, "Ben insanların zâhirine, güzelliğine, haslet ve nesebine bakmam. Ancak kalplerine bakar güzel hasletlerinden memnun ve râzı olurum" buyurur.

Bu itibarla dinimizin ma'ruf, yani iyi saydığı bütün âmelleri gerçekleştiremesek bile, onları *bi'l-ma'ruf* yapmaya devam etmeliyiz. Çünkü iyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilmek her müslüman için şeri ve dini ölçütlerle mümkündür. Büyükle-
rimiz,

"Güzelin de güzeli, güzel huysdur" derler; bu itibarla iyi huy ve amelde bulunan kimseler yataklarında uyurken dahi *nâfile ibâdetlerin sevaplarına* kavuşurlar.

İyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilecek kullardan olmak temennimiz olmalıdır.

3. Kimsenin Lokmasına El Uzatmamak:

Rızkından öte herhangi bir şeye el uzatmak dinen haramdır. Yesevî, şeyhlerle ilgili bölümde bu konuya gayet net bir ifade tarzıyla açıklık getirmiştir.

"Eğer aldığı yardımdan ekme yapıp yese, Hakk Tâala onu Cehennemde türlü azaba uğratar. Ve eğer öyle bir şeyhe bir kişi itikat etse (inansa) kâfir olur. Öyle şeyler mel'undur. Onların

fitnesi Deccâl'dan beterdir. Şerî'âttten Tarikatten, Hakîkatten, Marîfetten uzaklaşmışlardır." (Erarslan, 1983: 73)

"Bir parça lokmaya el uzatmamak" tasavvufun kabuller dünyasında geniş bir perspektifte düşünüldüğünde cümlelerin görünen anlamından fazla mecazî bir lâfız olarak kullanıldığı intibasını pekiştirir. Hakîkat kapısındaki bu ikinci makam şüphesiz ki haram ve helâl olan davranışlardan, kul hakkına, kul hakkından helâl rızıkla geçinmeye, kanaat, sabır ve tevazuya kadar uzanan geniş bir yelpazenin halîta haline getirilip mecazlandığı bir ifade şeklindedir. Ahmed Yesevî, *Fakr-name'de*:

"Sofî zarûrî miktarın dışında, helâl bile olsa fazla yemekten kaçınmalıdır, tâ ki şüpheye düşmesin" (Erarslan, 1983: 79) öğüsünde bulunur. Bu da konuya bir başka bakış açısı getirir. Bu, hem helâl ve haram dairesinde, hem de nefsin yemekle kuvvetlenmesi itibarıyla dikkat etmeyi gerektirir. Nefsin doyurulması için başkasına ait olan rızıkla göz koymak, ya da halktan azık talep etmek sofînin tavassut etmeyeceği ve etmemesi gereken bir davranıştır. Bu bakış yine **Fakr-nâme'de**,

"Sofî yemek ve içmekliğı halktan dilemesin" (Erarslan, 1983: 79) cümlesiyle ifade edilmiştir.

Açlık konusu dahi olduğunda başkasına ait bir lokmaya el uzatmak asla kabul edilemez. Bu durum:

Fakr'dan temiz bir şey yoktur. Fakr gurbettir, aç olmaktır. Eğer insan aç olursa, temizliğı ve zikri gitmez." (Erarslan, 1983: 81) cümlesiyle sembolleşir. Dünyevî manada tok olmak, yani yiyip içmekle meşgul olup mâsivâdan uzaklaşmak felakettir. Ve yine *Fakr-name'de*,

"Eğer tok olursa, felaketler ortaya çıkar." (Erarslan, 1983: 81) denir.

Hz. Muhammed, "Ümmetim adına en çok korktuğum şey, nefislerinin hevâlarına uymalarıdır." meâlindeki sözleriyle nefsin hevâsına uymanın bize getireceği zararı ifade etmiştir. Çünkü *nefse uymak* insanı Hakk'ı anmaktan alıkor ve O'ndan uzaklaştırır.

"Nefsinin karanlığında yıldızlar doğan kimsenin ufkundan, ilâhî dostluk güneşi guruba çekilir" denilmiştir. Bu itibarla Hakk'a giden yolu, nefsi karanlıklarımızı aydınlatan günah ve bol yüklü yıldızların kılavuzluğunda değil, temiz hasletlerin temin edeceği kutlu şafakların aydınlığında katedeceğimizi bilmeliyiz.

4. Varlığını ve Malını Allah Yolunda Harcamak:

Sofî, kendisini tüm varlığıyla Hakk'a teslim etmiş olandır. Öyleki *sofi Fakr-nâme'de*; *Hüda-yı Tâala'nın şevkinde su gibi olup eriyip akmalıdır, gönlinü Hakk'ın rızasına vermelidir. Çocuklarına ve malına gönül vermemelidir.*" (s. 80) denilmektedir. Bu itibarla müslüman, elindeki her imkânla yoksul ve muhtaçlara yardımda bulunmalıdır. Bu cümleden olarak İslâm'ın temel şartlarından biri olan *zekat kurumu'da* sosyal hayattaki bu zaafî tanzim etme görevini taşımaktadır.

5. Kimseyi İncitmek:

Hilm sıfatı; insanların şiddete tahammül, bünyesindeki gazap ve heyecandan korunmasıdır ki, bu da başkalarını incitmek, insanlık için en büyük bir özelliktir. Allah ü Taâlâ, mü-lâyim huylu kişiyi sever. Herkesle iyi geçinmek, iyilikle muamele etmek müslümanın hasletlerindedir. Hz. Muhammed,

"Müslüman o dur ki, dilinden, elinden müslümanlar selamet bulur." buyurmuşlardır. İhtiyarlara hürmet, çocuklara, düşkünlere merhamet ve şefkat, temiz ruhların ziyenetidir. Müslüman, zulmeden, inciten değil, koruyup mühafaza edendir.

"Yerde olanlara merhamet ediniz ki, size de gökte olanlar merhamet etsinler" hadisi bu bahiste de en mükemmel bir örneği ortaya koymaktadır.

6. Fakirliği Düstûr Edinmek :

Fakirler, zenginliğin "mutlak, mâlik" olan Allah'a ait olduğunu zevken ve vicdânen bilenlerdir. Marifet yolunda fakir olarak tanınan zât, kendi varlığını mâsivâ'dan yani dış dünya varlığından bildiği için ona fakir denmesi kendi nefisinden kinayedir. Bu zâtlara halk arasında bilindiği gibi fakir denmez. Bu makam; nebîler, ârifler ve aşıkların makamıdır. Fakirlik mertebesi yedi kat gökten ve yedi kat yerden daha yücedir.

Enbiya ve âriflerin makamı olan fakir makamı'na ulaşım yol almak sofi için gayedir. Fakirliğin, sofilik makamında bir ileri vasfı vardır ki o da haller, âmeller ve makamları kendisinden ayrı görmesi, onları sahiplenmesidir.

Tasavvuf ehlinde bazı mürşitlerin fakir görünmeyi istemelerinden murat, kendilerini kesretten- çokluktan uzak tutmaları içindir.

Fakr'ı bilip kıymet vermek ve inkâr yoluna gitmemek bu yolla mesafe almayı temin eder. Bu hususla ilgili gerekli bilgileri, Fakr-nâme'de bulunan fakirlik makamı'ndaki, On makam, On nûr, On yol, On orun'unda daha geniş bir şekilde ele alarak vermeye çalıştık.

7. Seyr-i Sülûk Sahibi Olmak:

Seyr-i sülûk, Hakk'a ulaşmak için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuktur. Sâlik denilen yolcu, nefisindeki kötü huylardan arındığı ve iyi huylar edindiği ölçüde bu yolculukta mesafe alır. Seyr ü sülûk'un gayesi, sâlikin kişisel arzu ve isteklerini yok edip, tam anlamıyla kendisini ilâhî iradenin hakimiyeti altına sokması, bu suretle diğer insanlara rehberlik yapmasına imkan veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir. Bir müridin seyr ü sülûk'unu tamamlaması, bu ehliyeti kazanması anlamına gelir. (Uludağ, 1991: 428). Seyr ü sülûk'n dört mertebesi vardır. Onlar da:

a. Seyr-i ilâ'llah :

Nefis menziline kalkıp hakiki vücût yönüne ufk-ı mübin'e sefer etmektir. Bu birinci seyr, kalb makamının ve isimlerinin tecellilerindedir. (Aynî, 1985: 104).

b. Seyr-i fi'llah:

Allah'ın sıfatı ile sıfatlanması, Allah'ın isimleri ile isimlenmesi, o isimlerin ihtiva ettiği manada yaşaması ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanması ve en yüce ufka erişmek için bütün beşeri sıfatları fâni kılmasıdır. Bu seferin nihayetinde âlemin yüzünde bulunan manevi perde kalkıp, sâlike *ledün ilmi'nin* açılmış olmasıdır. Tarikatın mensupları buna "*bekâ bi'llah - Allah'la var olmak*" derler. (Aynî, 1985: 104).

c. Seyr-i ani'llah:

Bu seyr, *vahded*'ten, kesret (birlikten çokluk) tarafına olan seyirdir. Bundan maksat Hakk'dan halka dönüp talipleri terbiye ve irşad etmektir. Bundan dolayı bu mertebeye "*bekâ ba'de'l- fenâ*" yok olduktan sonra var olma, ölümsüzlüğe erme ve "*safu ba'de'l-mahv*" mahv olduktan sonra kendine gelme ve "*fakr ba'de'l-cem*" toplandıktan sonra ayrıntılara bölünme derler. (Aynî, 1985: 108).

ç. Seyr-i fi'l-eşyâ:

Fakr-nâme'de bu durum; "*o seyirdir ki ârifin eşyaya, âlem ilmi birinci seyirde gönül levhinden yok olduktan sonra yine her şeyin tek tek meydana gelmesinden ve eşyayı tanımanın kemaliyle belirlenmesinden ibarettir.*" şeklinde ifadesini bulmaktadır. Demek oluyor ki Bu makam, makamların en yücesidir (Erarslan, 1983: 76).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere *Seyr-i illa'llah ile Seyr-i fillah, velayet mertebesine* erişmek içindir. *Seyr-i ani'llah ile seyr-i fi'l-eşya ise, davet ve irşad makamını* kazanmak içindir ki bu makamlar, *nebler, resûller ve kâmil veli*'lere mahsustur (Erarslan, 1983: 109).

8. Herkesten Sırrını Saklamak:

Sır, gizem. Tasavvufî ıstılahta *sır*, "*mâna itibariyle mevcut olan var-yok* arası kapalılık, ya da Hakk'ın gâip hale getirip halka bildirmedığı hususlar" anlamına gelir. Burada kastedilen *sır* da, ilâhî sırdır. *Sırr-ı Rubûbiyyet* de denilen bu sır Allahü Tâalâ ile, seçilen kulları arasındaki *sofi*, gerek kendisine verilen ledünnî sırları, gerekse tarikat sırlarını sadece kendi bünyesinde eritmelidir. Çünkü *ilâhî sır*, aynı zamanda ilâhî cezbe'ye de tekabül eder. Bu sebeple tarikat ehli kimseye, "*ser verip, sır vermeyen serverlerdir*" derler. *Sofi*, kendine verilen sırda sahip olduğu müddetçe *sırr-ı tecelliyâta* yani tecellilerin sırrına da vakıf olacaktır.

9. Dört Kapı-Kırk Makam'ları Bilmek ve Amel Etmek:

Fakr-nâme'de muhtelif defalar beyan edildiği üzere *fakr yoluna* giren *sofi'nin* ilk âmeli; *şeri'ât, tarikat, mârifet ve hakikat* makamları ve icapları üzerine yaşamaktadır.

Sofinin ehl-i tarik yolundaki yolculuğu *şeri'at kapısı* ve *şeri'âtın makamlarıyla* başlar, daha sonra *tarik ve makamları*, sonrasında da *mârifet makamları* ve *hakikat makamları* gelir. Allah'a ulaşma yolundaki *sofi*, bu dört makam ve unsurlarını bilip bu cihetle âmel etmelidir. *Fakr-nâme de*, muhteva itibariyle bu makamları izah eden bir risaledir. Daha önceki bahislerimizde de beyan ettiğimiz üzere bu dört ma-

kam *seyr-i sülûğün* temelidir. Soff, dervişliğin bütün icaplarını, nefis terbiyesini bu merhalelerini yaşayarak temin eder. *Şerî'âtın* olmadığı bir tarikat hayatını düşünmek zaten mümkün değildir. Nitekim Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme'sinde*:

*Şerî'ât bostânında dolaşıp durdum,
Tarikat güzârında gezinip durdum,
Hakîkat'in pazarında uçup durdum,
Mârifet'in eşiğini açtım, dostlar* (Erarslan, 1983: 76) demektedir.

10. Vuslat (Tanrı'ya Kavuşmak):

Bilindiği gibi dört *kapı-kırk makam*'ın en büyük hedefi, *insan-ı kâmil* olarak *Rabbî'na vuslat*'dır. Bu vuslat'a gerçek anlamda ulaşabilmek için de; "*dört kapının kırk makamını sosyal hayatında yaşaması, insanlığa hizmet etmesi, vatanın bölünmez bütünlüğü, milletin refah ve selameti için çalışması, iki gününü birbirine eşit olmayacak şekilde bilimsel olarak güçlendirmesi, ilim öğrenmenin yaş ve mekan sınırı tanımadan her kadın ve erkeğin öğrenmesini sağlaması ve ilmiyle de amel etmesidir ki, Rabbına kavuşmada önde gelen yollar bunlar olmalıdır.*

Hâliyle, *Dini-tasavvufî Türk edebiyatı*'ndaki *tür*'lerden *devriye*'lerde belirtildiği gibi, insanların yaradılışında kendilerini Rabbî'na vermeyenlerin sonlarının da hüsrana olacağı bilinmektedir.

Kulun *Rabbî'na* ulaşabilmesi için; Tanrı'nın birliği, zatını, sıfatlarını bilmesi ve O'na yakarması, sabırlı olması, ölmeden önce kendi nefsinin yok etmesi, hiç kimseye zarar vermemesi, iyi ve olgun kulların girdiği yola girmesi, iç gözüyle gözlemlerde bulunması, *ilm-i ledünni* öğrenmesi..vb hususlarını yerine getirmek gerekmektedir.

Eğer bu kişi *kırk makam*'dan birini eksik yaparsa, gerçeğe (hakikat'e rabb'a) ulaşamaz, çünkü şartları eksik kalmış olur. Mesâla kişi, Allah'ın varlığın ve birliğini dili ile ikrar edip de kalbi ile tasdik etmez ise, şartın birini yerine getirmemiş olur. Diğer şartlar da aynıdır. Bu sebeple kişinin Tanrı'ya ulaşabilmesi ancak; kırk makamı tam olarak yerine getirmesi, dünyayı bir ekim tarlası kabul ederek Rabbî için de çalışması, topluma doğru-dürüst ve üretken bir biçimde hizmet etmeyi ibadet sayması ile mümkün olur. Rabbî'na ancak bu şartları yerine getirdiği takdirde ulaşabilir, vus'lat ancak bu şekilde tecelli edebilir.

2. HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN MAKÂLÂTI'NDA DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Ahmet Yesevî'nin son halifesi *Lokman Perende* aynı zamanda *Hacı Bektaş Velî*'nin hocasıdır. Menkâbeye göre; *Hacı Bektaş* onun talebesidir. *Hacı Bektaş* manevî bir işaretle Anadolu'ya, buraların *Türkleşmesi-İslâmlaşması* için vazifeli olarak gönderilmiştir.

Hacı Bektaş Velî , bu misyon ile Anadolu'ya gelip *Sulucakarahöyük*'e yerleşti, burada irşâd faaliyetlerine başladı. İlk müridleri de evlerine misafir olarak indirdi.

ris Hoca ile İdris Hoca'nın karısı Kutlu Melek (Kadıncık Ana) oldu. Bu halka zamanla genişledi.

Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelmesiyle beraber, 'tasavvufun da Anadolu ve Rume- li'de islâmî anlamda genel bir mahiyet aldığını, fikri yönünün tekâmüle erdiğini ve artık cemiyetle kurumsallaştığını söyleyebiliriz. Bu ortam içerisinde Hacı Bektaş'ın; tasavvufun teorisinden ziyade, *hayata uyarlaması yönüyle uğraştığını* görmekteyiz. Esasen bir aksiyon adamı olan Hacı Bektaş, *Lokman Perende* vasıtasıyla bağ- lı olduğu Ahmet Yesevî'nin "dört kapı-kırk makam" düşüncesini esas almış, tasavvuf düşüncesini bu sistemle hayata geçirmiştir.

Hacı Bektaş Veli'ye göre *Dört Kapı Kırk Makam*, O'nun en önemli eseri olan Ma- kâlât'ında "Ol kırk makamun, onu şeriat; onu tarikat; onu marifet ve onu da hakikat içinde- dür" (Coşan, 1986: 14) ifadesiyle ele alınmaktadır. Allah'a ulaşabilmekte bu *kırk makamı* geçmekle mümkün olabilecektir.

Buna göre gerek Ahmet Yesevî ve gerekse Hacı Bektaş Veli'ye göre Allah'a ulaşma- nın yolu *dört katlı bir binadan geçer*. Bu binanın *ilk katı şeriat, ikinci katı tarikat, üçün- cü katı marifet, dördüncü ve son katı ise hakikat'tir*. Her kat *on oda'dan* ibarettir. Bu mecazî ifadeyi tahlile geçmeden önce Hacı Bektaş Veli'deki Dört Kapı Kırk Ma- kam'ı bir tablo hâlinde vermeye çalışalım:

Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında Dört Kapı Kırk Makam	Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında Dört Kapı Kırk Makam
<p>a. Şeriat'te bulunan On Makam</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Amentü'ye İman:(Allah'ın varlığına-birliğine, meleklerine, kitaplarına. Peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmak) 2. İlim öğrenmek 3. İslâm'ın beş şartını yerine getirmek (İslâm'ın beş şartı olan: Kelime-i Şahadet, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve Hacc'a gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp vatanını düşmana karşı korumak ve cenabetlikten temizlenmek) 4. Helal kazanmak, faizi haram bilmek 5. Nikah kıymak 6. Hayız ve lohusalıkta cinsi mü-nasebeti haram bilmek 	<p>c. Marifet'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Edeb sahibi olmak 2. Korku sahibi olmak 3. Perhizkar olmak 4. Sabır ve kanaat sahibi olmak 5. Utanmak 6. Cömertlik 7. İlim sahibi olmak 8. Miskinlik 9. Marifet 10. Kendini bilmek

7. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemeatten olmak (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek)

8. Şefkatli Olmak

9. Temiz yemek ve temiz giyinmek

10. Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker (yani iyiği emredip, kötü işlerden sakınmak)

b. Tarikatta bulunan On Makam:

1. Tevbe etmek

2. Mürid olmak

3. Saç kesmek

4. Nefs'le savaşmak (Nefisle mücadele etmek, olgunlaşmak, pişmek)

5. Pir'in hizmetinde olmak,

6. Havf sahibi olmak(yani Allah'tan korkmak)

7. Recâ sahibi olmak (Tanrı'dan ümitli olmak),

8. Hırka, zenbil, makas, seccade, subha(yüz taneli tesbih), ibrat(iğne) ve âsa sahibi olmak,

9. Makam, cemeat, nasihat ve muhabbet sahibi olmak

10 Aşk, şevk, sefa ve fakr'lık sahibi olmak

d. Hakikat'te Bulunan On Makam:

1. Alçak gönüllü olmak (Toprak gibi olmak)

2. Hoşgörülü olmak (Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp, hiçbir kimseyi ayıplamamak)

3. Hayırsever olmak (Elinden gelen iyiliği herkese esirgememek)

4. Emin olmak (Yani dünya'da yaratılmış bütün nesnelere kendisinden emin olmasıdır).

5. Mülk sahibine yüzüne sürüp yüz suyunu (yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu) bulmak,

6. Sohbetinde hakikat sırlarını başkalarına söylememek

7. Seyr-i süluk sahibi olmak,

8. Sır saklamak

9. Münacat sahibi olmak

10. Vuslat (Çalap Tanrı'ya ulaşmaktır. Kavuşma bundadır) (Coşan, Özbay, 1986: 13-20).

a. Şeriat'a Bulunan On Makam:

Bu husustaki bilgiyi, *Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât'*ından aynen veriyoruz:

Şeriata bağlılığı mükemmel olmayan kimseye *tarikât*, *marifet* ve *hakikat* mertebeleri de kapanık kalır. Bu mertebeleri usulüne uygun olarak tamamlayan kimse sonradan da bozmuş olur. Nitekim Peygamberimiz ona selâm olsun buyurmuştur ki:

Şeriat bir ağaçtır, Tarikat onun dalları, Marifet yaprakları, Hakikat de meyvelerdir. Ağaç mevcut olmazsa dalları ve meyveleri de var olmaz. Bu suretle anlaşılır ki şeriat asıl, diğerleri teferruatdır, teferruatın varlığı ancak aslın varlığı sayesinde olur, asil olmayınca teferruatın da şeriatten hariç olmayacağına işaretler. Şeriatın sınırından dışarı çıktığı halde kendisini halâ

doğru yolda sanırsa ziyana uğrayan, helâk olan muhhiblerden olur; hem sapık hem de saptırıcı bir kişi olur; kazananlardan, Allah'a ulaşanlardan olmaz da şeytanın tebâsından olur ki bu apaçık bir hüsrânın ta kendisidir.

Şimdi Şeri'at'da bulunan On Makam'a kısaca bir bakalım:

1. Amentü'ye İman:

İnanmak, Hz. Muhammed'in şu sözü sebebi ile: "İman; Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına, elçisi Peygamberlere, son güne (yani öbür dünyaya), kadere, iyi ve kötü kaderin her ikisinin de Allah tarafından olduğuna inanmaktır."

"İnanmak, bedene mi, yoksa ruh üzerine mi ödev düşer? denilirse; biz, "o akıl üzerinedir" deriz."

Gerçek erleri (Erbab-ı tahkik), "inanmak, dil ile söylemek, gönül ile bu söylemeye katılmak ve onu doğrulamaktır." derler. Çünkü Allah'ın birliğini dil ile söyleyip itiraf etmeyen tam **kâfirdir**; yine dili ile söylendiği halde gönlü ile onu doğru kabul etmeyen de **münafıktır** ve Allah'u Ta'alâ'nın buyurduğu gibi Cehennem'in en aşağı tabakasındadır:

"Münafıklar gerçekten Cehennem'in en alt tabakasındadır." (al-Kur'ân IV/145)

Biz, *inanmak*, *akıl üzerinedir* demiştik; şundan dolayı ki *akıl*, bedende hükümdardır, *imân* da onun vekili ve yardımcısıdır. Hükümdar gitse, yardımcısı da kalmaz.

Meselâ, *imân* bir hazinedir, şeytan hırsız, akıl da bekçisidir ve bekçi gitse, hırsız hazinenin içindekileri çalar.

Denilmiştir ki imân kuzu, akıl çoban, şeytan da kurt'tur ve çoban gitse, kurt kuzuyu yer, yine denilmiştir ki imân süt, akıl bekçisi, şeytan da köpektir; bekçi gitse, köpek sütü içer.

İman konusunda güzel bir prensip vardır. Şöyle ki:

Allahu Ta'alâ'nın birliğini kabul etmek ve onun emirlerini tutmak, yasaklardan kaçmak...

Allahu Ta'alâ'nın her bir ademoğlu üzerine 390 melek görevlendirdiğini tasdik etmek imandandır. Fakat, sen yanında kendi cinsinden bir kimse bulunursa kötü bir iş yapmaktan utanıyorsun da kendi cinsinden bir kimse kalmayınca kötü işe giriyor ve görevli meleklerden hiç utanmıyorsun, Onlara inanıp tasdik ettiğin nerede kalıyor?

Yine Allahu Ta'alâ'nın kitaplarına inanmak imandandır. O kitaplardaki emirler ve yasaklar da gerçektir ve sen bunu kabul ediyorsun, fakat içindeki emirlere uymuyor ve yasaklardan sakınmıyorsun ve Allahu Ta'alâ'nın seni azaplandırma ve cezalandırmasından emirleri tutmamak, yasaklardan kaçınmamak suretiyle korkmadığını ortaya koyuyorsun, kalbin büyüklenmek, kıskanmak, tamahkârlık,

gazap, adam çekiştirmek, kahkaha, alay, söz taşımak gibi kötü huylarla dolu; ve bunlar Allahu Ta'alâ'nın kitabındaki yasaklar arasında vardır. O halde senin o kataba inandığın nerede kaldı?

Yine Allah'ın dostlarını ve kerametlerini istemek ve kerametleri iddiacılıktan uzak ve uygun ise tasdik etmek imandandır. Çünkü onlar kendi nefislerinin hoşnutluğunu, dünyayı sevmeyi, yemek-giymekten zevk almayı bıraktılar; fakirliği, sıkıntıyı, zorluğu, açlığı, sessizlik ve düşkünlüğü tercih ettiler; uykuyu, rahatı koldular da yüce Tanrı'nın

"Gerçekten zorluğun yanı sıra bir kolaylıkta vardır." (Kur'an-ı Kerim, XCIV/5) buyurduğu gibi dünyanın zorlukları aracılığı ile ahiretin kolaylık ve zenginliklerini buldular.

"-Hz. Muhammed'in bir gün tok, iki gün aç duruyorum." buyurduğu gibi ve bir gün karınlarını doyurdular ise iki gün aç durdular. Fakat, Allah'a yakınlaştıkça Rablerinden korkuları ve saygıları daha çok oldu. Nitekim hükümdar ve sultanlardan birine yakınlaşan bir kimsenin, ondan korkması, tebeadan diğer bir kişinin korkmasından, şüpheşiz daha fazla olur. Allah o velilerin hatalarına tam bir bakışla baktı. Ve yüzlerine vurmadı. Sen ise her gün türlü hatalar ve kötü işler yapıyorsun da hesaba ve sorguya çekilmeyeceğini, kıyametin kopmayacağını, yahut mezarda olanların tekrar dirilmeyeceğini, yahut da saâdlerin şâkilerden ayrılmayacağını mı sanıyorsun? Haramdan kaçınmıyor, bulduğunu yiyip, giyiyorsun; Rabb'inin nimetlerini yiyor; fakat emirlerine uyup yasaklarından kaçınmıyorsun. Hiç Allah'ın kızmasından ve cezalandırmasından korkmuyorsun ki zarar ve ziyan getiren isyankârlıkları işlemeye devam ediyorsun?

O her şeyi tam olarak bilen yüce Tanrı ise diyor ki:

Ben, cömerd, günah örtücü, nimetler başışlayıcı, yardım edici, kendinden yardım umulan Allah'ım. Her gün kulumdan ortaya çıkan yüz bin günahı görürüm, fakat yüzüne çarpmam; tevbe edinceye dek sabrederim. Tevbe etmeden ölse bile iş bana kalmıştır. İstek ve dileğin, onun başışlanmasından yana olursa affeder ve ona şefkat gösteririm, aksi takdirde de onu ateşe sokar ve elem verici bir azabla azablandırırım.

Ama beni isteyen, seven, ömrünü bana ibâdet ve taatla geçiren, benden ayrıldığına ağlayan, bana kavuşmayı dileyen kimseye gelince ve (iş değışir); ben de onu ister, sever ona lutufda bulunur, ayrılıktan kurtarır, kendime ulaştırırım nihayet onda aynılık (el-hüviyye) meydana gelir, gayrilik kaybolur. Çünkü kendi varlığını aradan silmiş, yok etmiştir. Her şeyde beni görür başkayı değıl.

Fakat istemesi riya ile olursa onu hem dünyadan, hem de ahiretten mahrum kılarım, ziyan edici günahkârdan olur. Nitekim Allah Ta'alâ' buyurur:

"Kim ahiret kazancı istiyor ise onun kazancını arttırırız; kim dünya kazancı istiyor ise ona da o dünyalıktan veririz, fakat artık ahiretten nasibi olmaz." (Kur'an-ı Kerim, XLII/20)

Hazreti Peygamberler de buyurur ki:

"Dünya ahiret adamlarına, ahiret de dünya adamlarına haramdır. Allah'ı dileyenlere ise hem dünya hem de ahiret haramdır." (yani her iki dünyayı da akıllarından ve gönüllerinden çıkartıp Allah'a karşılık beklemeden kulluk etmeleri gerekir.)

2- İlim Öğrenmek:

Tasavvuf'ta *ilim*, *irfanla* içiçe telâkkî olunur. *Bilmek* manasında olan ilimde anlamak ve kavramak da şarttır. Bu surette ilim ve irfan birleşmiş olur. Mutasavvıflar "*ilimin amelle birlikte bulunmasını*" şart koşarlar. Çünkü bilmeden yapılan dinî işlemlerde sapmalar, buna karşılık tatbik edilmeyen kuru bilgi de vebal ve mesuliyetten ibaret olur.

"*Rabbânilerden olunuz.*" (Kur'an-ı Kerim, III/79; Coşan, 1986:19) sebebiyle ilim öğrenmek her erkek ve kadın müslüman üzerine farzdır, hadisi de vardır.

Bilmek manasına gelen *ilim*, Makâlât'ta, *şeriat* makamlarından ikincisi *ma'rifet* makamlarından *yedincisi* olarak geçmektedir.

Hz.Muhammed'in şu hadisi; alimlerin ve ilmin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

"Dünyanın durması dört şey üzerinde ve onların sayesinde. Alimlerin ilmi, hükümdarların adaleti, cömerdlerin el açıklığı, yoksulların duaları." (Arapça nüsha, Makâlât: 118)

Makâlât'ta, ilmin yeri *göğüstür*. Göğüs ise, gönlün bulunduğu yerdir. Bir şehre benzetilen gönül içinde *rahmanî* ve *şeytanî* iki sultan vardır. Rahmanî olan sultanın adı *akıl'dur ve yedi dizdarından birincisi ilm'dir* (Coşan, 1986: 34) ve dolayısıyla ilmin aslı Rahmanidir. Kişi, ilm ile doğru amelleri sayesinde Allah'a kavuşur.

Akıl ile ilmin sayesinde ma'rifete, oradan da Hakk'a ulaşır.

Yunus Emre'nin;

"İlim ilim bilmektir,
ilim kendin bilmektir.
Sen kendini bilmezsün
Bu nice okumaktır"

mısraında da bir aynaya benzetilen ilim ile, kişi önce kendi nefsinde Hakk'ı görür. (Coşan, 1986: 106).

Hacı Bektaş Velî, yol göstericiliği sebebiyle ilmi yıldızlara benzetir. Nasıl ki kullar açık ve bulutsuz bir havada yollarını

kolayca bulurlar, gerçek ilim sahipleri de Hak'tan yana yol bulurlar. (Coşan, 1986: 105). Hacı Bektaş'a göre; İlim sahipleri (alimler) olmasa Hak'tan yana yol bulunmaz. Dolayısıyla âlimleri ana ve babadan daha iyi ağırlamak gerekir. Çünkü Veli'ye göre anne, baba, çocuklarını dünya sıkıntılarından, mihnetinden ve ateşinden korur. Alimleri ise, müslümanları, ahiret belasından, cehennem ateşinden ve mihnetinden korurlar.

"İlim ehli mecmu'a-ı hassa ve amme faide ederler." Hadis-i Şerifiyle bu fikrini kuvvetlendirir. (Duran, 1989: 99-100).

Allahu Ta'alâ ilmi ile kullarına çok yakındır ve onların dualarını kabul eder. İlme yakın kimseler de öğrenmekten uzak olamazlar.

3- İslâm'ın Beş Şartını Yerine Getirmek

İslâmın ibâdetle ilgili şartı beş'tir. Onlar da ;

O Allah'tan başka ve Hz.Muhammedin O'nun elçisi ve peygamberi olduğuna şahadet getirmek, beş vakit namazı doğruca kılmak, eğer üzerine farz olmuşa zekatını vermek, Ramazan-da oruç tutmak, yol ve imkân bulunursa Beytullah'a hac etmekten ibarettir.

Bütün bunlar Allah'ın emrini tutmakla mükellef her erişkin, akli yerinde, müslüman kul üzerine ödenmesi gerekli olan farzlardır. İsmi sonsuz değerli Tanrının şu sözleri bunlara delildir:

"Namazı doğru dürüst ifa ediniz ve zekatı veriniz." "Ramazan ayında oruç tutunuz." (Kur'an-ı Kerim, II/183; Coşan, 1986: 19) "Beytullah'a haccediniz." (Kur'an-ı Kerim, III/97; Coşan, 1986: 19).

4- Helal Kazanmak ve Faizi Haram Bilmek

Helâl kazanmak ve fâizi haram bilmek, Allahu Ta'alâ'nın şu ayetinde delil gösterilmek suretiyle işlenir:

"Allah alış-verişi helal; ribayı haram kılmıştır." (Kur'an-ı Kerim, II/275; Coşan, 1986: 20).

5- Evlenmek (nikah kıymak):

Evlenme, "kadınların sizce uygun olanları ile nikahlanın." (Kur'an-ı Kerim, II/275; Coşan, 1986: 20) ayeti ile farz kılınmıştır. "Nikâh benim sünnetimdir; kim benim bu sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." hadisi de Hacı Bektaş tarafından fikrini pekiştirmek için kullanılmıştır.

6- Hayız ve Lohusalıkta Cima'ı Haram Bilmek

Hacı Bektaş-ı Veli tarafından "Hayzun ve nifasın cima'ın haram bilmektür." ifâdesine, "Hayız ve nifas zamanında kadınlarınızdan ayrı durunuz." (Kur'an-ı Kerim, II/222; Coşan, 1986: 21) ayeti delil gösterilmektedir.

7- Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat'ten Olmak

Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat (Peygamberimizin sünnetine tam uyan) ten olması, bid'atçilerden olmamasıdır. Bu fikir bir âyet ile makâlât'ta desteklenmektedir:

"Bu, Allah'ın daha önceden de tatbikatı geçmiş olan yasaıdır; ve sen Allah'ın bu yasaında bir değişme bulamayacaksın." (Kur'an-ı Kerim, XLVII/23; Coşan, 1986: 21).

8- Şefkatli Olmak

"Şefkat imandandır." ve "Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki göktekiler de size merhamet eylesinler." sözleri, şefkat ve merhamet fikrinin işlenmesine esas alınmıştır.

9- Helal Yemek ve Helal Giyinmek

Helal yemek ve helal giyinmek bahsine, "Siz verdiğiniz rızıkların iyi olanlarından yiyiniz." (Kur'an-ı Kerim, XX/81; Coşan, 1986: 22) "Ve elbiseni temizle." (Kur'an-ı Kerim, LXXIV/4; Coşan, 1986: 22) ayetleri verilmek sureti ile açıklık getirilmiştir.

10- Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (yani iyiliği emredip, kötü işlerden sakınmak)

"İyi emret, kötünden men'eyle." (Kur'an-ı Kerim, XXXI/17) ayeti delil gösterilmek sureti ile iyi ve kötünün mukayesesi yapılmış; kötünün reddi, iyinin tercih edilmesi öğütlenmiştir. (Coşan, 1986: 22).

B. Tarikat'ta Bulunan On Makam :

1- Tevbe Etmek

Tevbenin hakiki manası dönüştür. 'Şer'an ayıp olandan dönüp iyiye gelmek' demektir. Nitekim Resul (SAV) "pişmanlık bir çeşit tevbedir." buyurmuştur. (Aslan, 1980: 142). Hacı Bektaş Velî'de tevbe, tarikat'ın makamı olarak zikredilir. Hacı Bektaş Velî, samimi olarak Allah'a tevbe etmek gerektiğini şu âyet ve hadisler ile işlemektedir:

"Allah'ın ipine sımsıkı sarılın." (Kur'an-ı Kerim, III/103; Coşan, 1986: 23),

"...Çok samimi bir dönüşle Allah'a tevbe ediniz." (Kur'an-ı Kerim, LXVI/8; Coşan, 1986: 23) ayetleriyle ifade eder.

Kötü hareketlerinden dolayı pişmanlık duyan kullara, Allah tevbe etme fırsatı vermiştir. Tevekkül ile tevbe eden kulun günahları affolunur, hiç günah işlememiş gibi olur.

"Onların pişmanlıkları üzerine tevbe etmeleri için Allah onlara teveccüh buyurdu." (Kur'an-ı Kerim, IX/118; Coşan, 1986: 24).

Hacı Bektaş Velîye göre, pişmanlık tevbe etmektir. Pişmanlık ile tevbe eden kulun tevbesinin Allah tarafından kabul edildiği şu ayetle kesinleşmiştir.

"Ve o tevbeyi kullarından kabul edendir." (Kur'an-ı Kerim, XLII/25; Coşan, 1986: 23).

Eğer kul günahları için pişman olur, içten bir samimiyetle Allahu Ta'alâ'dan özür dilerse, Allah da onun pişmanlığı sebebiyle yetmiş yıllık günahını affeder. İçten özür dilemek ve Allah'a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır; çünkü tevbeyi kullara buyuran Allah'tır. Şu ayetle Allah'a dayanmak gerektiği emredilmiştir:

"Allah'a tevekkül eden kimseye Allah yeter." (Kur'an-ı Kerim, LXV/3; Coşan, 1986: 24; Duran, 1989: 114-115).

Pirden el alıp tevbe kılmak, dervişler ipine dizilmek (yoluna girmek), tarikat ehli olabilmek için şeyhinden el (izin) almak ve günahlardan tevbe etmektir. Nitekim buna dair âyetler bulunmaktadır:

"Topluca Allah'ın ipine sarılız." (Kur'an-ı Kerim, II/103).

"Allah'a samimi bir dönüş ile tevbe kılınız." (Kur'an-ı Kerim, LXVI/8); çünkü kul Allah'a dönünce ve işlediği isyankârlığa pişmanlık duyup, bir daha hiç günah yapmamak niyetiyle tevbe edince, Allah'da ona yönelir, çünkü o tevbeleri kabul kılıcı ve çok acıyıcıdır.

Hz. Peygamber buyurmuştur ki; "Günahından tevbe edip dönen kişi hiç günah işlememiş gibidir."

Tevbe deyince kastedilen, günahına içten pişmanlık duymak ve ismi çok değerli Yaratıcı'dan özür dilemektir. Eğer kul isyanına pişman olur, candan bir samimiyetle Allahu Ta'alâ'dan özür dilerse Allah'ta onun özür dilemesi ve pişmanlığı sebebiyle, bir kerede yetmiş yıllık günahını affeder. Çünkü içten özür dilemek ve gerçekten Allah'a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır. Çünkü Allahu Ta'alâ buyuruyor ki:

"Ey kullarım!" özür dilemek ve samimiyetle tevekkül etmek sizden, kabul etmek benden" Nitekim Allahu Ta'alâ "Allah'a tevekkül edip dayanana o yeter." (Kur'an-ı Kerim, LXV/3) demiştir.

Gayret etmek sizden hesapsız sevap vermek benden: şu ayetten dolayı:

"Sabır edenlere ücret ve karşılıkları hesapsız olarak verilecektir" (Kur'an-ı Kerim, XXXIX/10).

Taat ve ibadet etmek sizden, cennette nimetler, köşkler, huriler vermek benden. Allahu Ta'alâ'nın şu sözü: "İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?" esas alınmıştır. (Kur'an-ı Kerim, LX/60).

Yetmiş yılda yaptığımız isyanlara bir kere tevbe etmek sizden, tevbeyi kabul etmek benden: Allahu Ta'alâ'nın şu sözünden dolayı: "Kullarımdan, tevbeyi kabul buyuran o'dur." (Kur'an-ı Kerim, LX/104); çünkü Allah Ta'alâ diyor ki:

"Babanız Adem buyruğuma bir defa karşı geldi, bana asi oldu, tevbesini yüz sene ağlamadan kabul etmedim. Sizin yetmiş yıllık isyanınıza bir özür dilemenizle, tevbenizi kabul kılayım ve kötülüklerinizi affedeyim.

"Eğer isyankârların günahlarını affetmeseydim, rahnetim ve acımam muattal kalmış olurdu; yarattığım şeylerde bir eksiklik bulunsaydı kudretim tamam olmamış olurdu; bana dua edene icabet etmeseydim saltanatım tamam olmamış olurdu.

Manzum Makâlât'ta tevbe için şunlar söylenmektedir:

Eğer tevbe kuşu olmazsa kafesde
Helâk olurdu ancak bir nefesde

....

Azabı ver Hudâ'nun kıl hazâr sen
Gönülden kov hevâyı sür gider

Yarın fasıklanundur hâl düş var
Yinile tevbeni iy yâr zinhâr (Manzum Makâlât: 152).

Tarikatın ilk makamı:

Budur evvel ki el almak genekdür
El olup tevbe kılmak yiğirekdür

Kula gey vacip olmuşdur arına
Didi Hak tevbe Hıfın kullarına

Ki şöyle olunuz tevbeye meşgûl
Nasûh tevbesi bigi ola makbul

Delilüm üşde Kur'ân'dur okugıl
Bununla nefsinün boynın tokugıl

....

"Çok samimi bir dönüşle Allah'a tevbe ediniz." (Kur'an-ı Kerim, LXVI/8).

Kılursan tevbe sen şöyle kıl iy yâr
Acep olmaya hiç kalmaya inkâr

Çü yitmiş kez günah bir öZR içündür
Özürde buna kehellik niçündür

İşid şimdi sana Hak ne demişdur
Bu erkânun niçe kaydın yimişdur

Tevekkül kıl özürün bilmemin sen
Günâhun cafu idüp bağışlayam ben

....

Çü Adem bir günah itdi dagumda
İki yüz yıllar ağladı kapumda

Eyü adıyla yahşı kul oldı
Pes andan tevbesi de makbul oldı

Siz iy mü' minlerüm yitmiş yılunuz
Günah içinde geçerse bilünüz

Çü bir kez öZR, idüp tevbe kılasın
Bağışlaram anı şeksüz bilesüz

Zire ben af idici padişâham
Günahlu asiye puştı günâhem

Didi iy kullarum isten beni sız
Gönülden isterisenüz bulasız

Çü yağmur yağmasa inmezdi rahmet
Kururdu yir yüzi bitmezdi ni' met
Pes imdi sizden ağlamak gerekdur
Anı niyyeti bağlamak gerekdur
Gerek kul özrini bile kıla ah
Günahların kamu 'af' ide Allah
Çalap'dan rahmet olmazdı iy yâr
Günahların onup kılmazsan efgan
Zire ol 'af' idici padişahdur
Günahı gideren bir derdlü ahdur. (Manzum Makâlât: 153-170)

2. Mürid Olmak

Mürid, tarikat yolunda şeyhinden el alıp ilerlemek isteyen salıktır. Hacı Bektaş Veli, Allah u Ta'alâ'nın şu sözü sebebiyle tarikatın ikinci makamı, bir kulun bir şeyhe mürid olmasıdır;

Tarikun hem üçüncü kavli iy yar
Mürid olmak getürmek yokda ikrâr
Çalap emrini tut kıl itikâti
....

Mürid olmakda üç dürlü olur iş
Diyeyim bir bir üçde yime teşvis

Mürid-i mutlak evvel kime bir ad
İkinciye mecazi aldı bünyâd

Mürid-i mutlak oldur iy dil-ârâm
Ki şeyhi buyrugında kıla ârâm

Turur şeyhi öninde hiç oturmaz
Nigün diyüp söze huccat getirmez

Mürid-i mutlak eydürler ana ad
Anı bu resme yâd itmişdür üstâd

Mecâzidür ikinci mürid iy yâr
Ki şeyhi dirliğinde kılmaz inkâr

Kılur ol zâhırini şeyhe teslim
Veli bātında ider kendü talim

Üçüncü mürid-i mürted durur bil
Eser kılmaz ana âyet (u) te'yi

Çü şeyhinde göre bir dürlü hâl
Hemen yüz dönderür kalmaz mecâli

Anun tezvîr olur her dürlü işi
Özi mürted durur yanlış dönüşi (Manzum Makâlât: 156-157).

Bisinersin işit eydem nedür ol
Kıla şeyhine hizmet sıdkile bol

Ki Peygamber sözidir gey bilünüz
Arı ihlâsıla hizmet kılunuz

Ki hizmet itmeyen Mürid'den iy yâr
Safâ toğmaz bilün hakdur bu güftar

Kavmin efendisi onlara hikmet edenidir (Fazyu'l-Kadir, c.IV: 122; Kesfu'l-Hafa, c.I: 462).

"Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun." (Kur'an-ı Kerim, XVI/43; Coşan, 1986: 25) ayetiyle de bu fikrini desteklemiştir.

Hacı Bektaş Velî, müridi üçe ayırır ve izah eder.

- a. Mürid-i mutlak
- b. Mürid-i mecâzi
- c. Mürid-i mürted

Mürid-i Mutlak: Şeyhine niçin diye sormayan, ona karşı delil getirmeyen gerçek mürididir.

Mürid-i Mecazi: Görünüşte şeyhinin buyruğunda, içte ise kendi nefsinin arzusunda olan mürididir.

Mürid-i Mürted: Dönek mürididir. Şeyhinin değişik bir halini görünce; İlmin eksikliğinden nefsinin arzularına uyup şeyhini terk eden mürididir. (Coşan, 1986: 25-26).

3. Saçını Tıraş Etmek

Giyimini ve şahsını tarikatçılara benzetmeye çalışmak. Allahu Ta'alâ'nın şu sözü gereğince:

"Saçlarınızı tıraş etmiş veya kısaltmış bir tarzda korkmadan Mescid-i Harama gireceksiniz." (Kur'an-ı Kerim, XLVIII/27; Coşan, 1986: 26).

Bir de ona selam olsun Hz.Muhammed'in:

"Kim bir topluluğa benzemeye çalışırsa onlardan sayılır." sözü gereğince saç tıraşlı olmak gerektiği anlatılmaktadır.

4. Mücahede Sahibi Olmak

Mücahede, cihad etmek gücünü vermek manalarını taşır. Mücahedenin aşlını nefsin alışkanlıklarından kesmek, her zaman arzusunun aksine sevk etmek teşkil eder. Tasavvufî sülûk mücahedesiz olmaz. Nitekim Ankabut Suresinin 69.âyetinde:

"Bizim için mücâhede edenleri yollarınıza iletiriz." buyurmuştur. (Altıntaş, tarihsiz: 130).

Hacı Bektaş Velî'de mücahede tarikatın dördüncü makamı olarak geçmektedir. Nefsi ezmek ve kahretmek manasındadır. Hacı Bektaş Velî, nefsi arzularına uyan insanların ahirette azaba uğrayacağına ve cehennem ateşinin odunu olacağına aşağıdaki ayeti delil göstermektedir.

"(Öyleyse) o ateşten sakının ki onun odunu insan ve taşlardır, kâfirler için hazırlanmıştır." (Kur'an-ı Kerim, II/24; Coşan, 1986; Duran, 1989: 116).

*Tarîkat ehlinün dördüncü kavli
Diyeyim gey işit sen bu fi'li*

*Mücâhede içinde gönmek durur
İşlerinden dünyenün dönme durur.* (Manzum Makâlât: 156).

Mücahede nefse yapılır. **Nefs** ise mutasavvıflarca en büyük düşman olarak nitelenmiştir.

Zâtullah, insan ruhu, insan bedeni.... manalarına da gelen nefis, tasavvufî manada insan bedeninde bulunan bir *cevherdir* ki, insana kötülük ve fesadı emreder. (Altıntaş, tarihsiz: 42). Fenalığa da sevkeder. Bu nefis aşağılanan, kötülünen bir şeydir ve tasavvufî düşünce bu nefse muhalafet etmeyi emreder. *Cihad-ı ekber* denilen savaş bu nefis ile yapılan savaştır. (Aslan, 1980: 167).

Hacı Bektaş Velî'de nefis, şeytanın yardımcısıdır ve *kibir, hased, cimrilik, tama, öfke, gıybet, kahkaha, maskaralık* gibi sıfatları vardır. Emmare, nefis denilen bu nefis dünyaya karşı eğilimlerle doludur. Nefsinin eğilimleri sebebiyle yaşadığı ulvî alemde, şehadet (kavn ve fesad) aleminde düşen ruh, "Cennetime gir" hitabına mazhar oluncaya kadar ahlâkî manada tekâmül geçirir. Nefis "*emmare*" olarak girdiği bu hayatın sonunda "*kâmile*" sıfatına ulaşır.

Yukarıda saydığımız sıfatlara sahip olan "*emmare*" nefis, önce biyolojik tedbirler, daha sonra da psikolojik tesirlerle hakimiyet altına alınır. (Açlık, az yeme, az konuşma,...vs.)

"İmdi; *hased, buhul tama, dünyayı terk etme*kligle gider ve hem *öfke gıybet ve kahkaha ve maskaralık* perhizgerliğile gider, bunların kamusu sabırla *eymen olur*." (Coşan, 1986).

Tasavvufta **nefis** ile mücadele (mücahede) etmek gerekir. Makâlât'ta, *yağıya (düşman) benzetilen nefis ile cenk etmenin* (Coşan, 1986: 67) gerekli olduğu; ancak bu şekilde nefis iyileşme göstererek âdetâ beşerî sıfatlardan sıyrılır. Allah'ın fiilleri-

nin, isimlerinin ve sıfatlarının tecellisi zamanla onda tezâhür eder ve *hakke'l-yakîn* mertebesine ulaşır. Velîler makamına ulaşır ve ibadetle meşgul olur. (Duran, 1989: 112-114).

Hacı Bektaş Veli'nin manzum Makalat'ında Nefs bize şu şekilde anlatılmaktadır:

*Vardı şehir içinde iki sultan
Birisi akıldi birisi şeytan*

*Yüregün sağ kulağında akl
İşitdün zikr olındı niçedür nakl*

*O sultanun biri İblis'dur iy yâr
Anun nefş nayıbidur it'den azar*

*Su başısı buhul'dur hem hased'dur
Kibir'dür, öykedür gaybat gazab'dur*

*Dahı hem kahkaha vü masharalık
Anun dizdârı buyidi: Hirâlık* " (Manzum Makâlât: 172-173).

5. Pir'in Hizmetinde Olmak

Hz. Peygamberin ona selâm olsun şu hadisi gereğince

"Hizmet edene hizmet olunur." ifadesi Hacı Bektaş Velî tarafından hizmet etmenin önemini belirtmektedir.

6. Havf

Havf: 'Korkmak, sakınmak, emin olmamak' manasındadır. Ayrıca tasavvufi hayata giren kimseye gelen ilk hal "*havf*" olup kendisinde Allah korkusunun yerleştiğini gösterir.

"Ve ammâ ibadet havf u reca ve ilme'l-yakin zahidleründür.

Havf, bazı mutasavvıflara göre üç mertebeye ayrılır. a. *Havf*: Havf imanın şartındandır. b. *Haşiyet*: ilim istemektir. c. *Heybet* ise: marifetin şartındandır.

Makâlât'ta marifet mertebesinin ikinci makamı olarak geçen *korku*, havfin üst mertebesi olarak haşiyet ve heybettir. Arapça asli metinde "*tam korku, Allah'ı bilen ve tanıyan kimselerde olur.*" Allahu Ta'âlâ'nın şu sözleri gereğince korkar. (Kur'an-ı Kerim, XXXV/28).

"Rabbının makamından korkanlara iki cennet vardır." (Kur'an-ı Kerim, LV/46) buyrulmaktadır.

"Allah, münafık erkek ve kadınlar ile kâfirlere cehennem ateşini vaad etti." (Kur'an-ı Kerim, IX/68; Coşan, 1986: 32) ayet-i kerimesi ile Allah'tan korkmayı emretmiştir.

Hacı Bektaş Velî, dünyayı terk edip, ahireti isteyen kulların havf u reca kavmin-den olduğunu söyler. Bunlar Mevlâ'ya ulaşmayı ve onu görmeyi arzu ederler. (Coşan, 1986: 41) Allah-u Ta'âlâ,

"*inayetim havf u reca ortasında olanlar iledir.*" Buyurmaktadır. Bir başka yerde havf u reca, *ibâdet ve ilme'l-yakininin zahidlere ait olduğunu* söyler. (Coşan, 1986: 57).

Gönül bahsinde ise; "Pes gönülde dahi dört yirde nûrânî tavaf vardır; evvel sa-kında havf nuri tavafı, ikinci solında reca nuri tavafı, önünde muhabbed nuri ta-vafı ardında şevk nuri tavafı şeklinde geçmektedir. (Coşan, 1986: 76).

Hacı Bektaş Velîde, *korku* gönülün bir sıfatıdır. "*Altıncı dizdarun adı korku-dur.*" (Coşan, 1986: 33).

Velî'ye göre, korkusuz olmak, (emin olmak) imanı zayıflatır. Çünkü kul, her za-man ümid ile korku arasında olmalıdır. Tanrı'dan ümid kesmek de, emin olmak da (korkusuz) küfürdür.

"*Pes korkusuz yürümek imana gümandır.*" (Coşan, 1986: 18).

7. Recâ(Ümit)

Reca ise; *ümid etmek, ummak, yalvarmak; rica etmek, temenni etmek, dilemek, korkmak* manalarına gelir. Havf'dan sonra gelen rica istikbalde çıkacak olan ve arzu edil-en şeye karşı kalbin duyduğu ilgidir. Reca Allah'ın ihsanının marifet mertebesini-n ikinci makamı olarak ele alınmaktadır.

Reca (ümid) ise, tarikat mertebesinin yedinci makamıdır. Korkudan sonra ümid gelmektedir. Çünkü aşağıdaki ayetler gereğince kul, korku ile ümid arasında ol-malıdır. Reca Allah'ın ihsanını ümid etmektir. (Altıntaş, tarihsiz: 125-131).

"*Hemen Allah'a kaçın.*" (Kur'an-ı Kerim, LI/50; Coşan, 1986: 27)

"*Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz.*" (Kur'an-ı Kerim, XXXIX/53; Coşan, 1986: 27).

8. Hırka, Makas, Zenbil, Seccade, İcazet, İbret ve Hidayettir.

Bunlar her bir kula Rahman Tanrı tarafından kendi değeri ölçüsünde verilir ve şu ayet delil gösterilir: "*Allah işini kemale ulaştırıcıdır. Ve her bir şey için ölçü koymuştur.*" (Kur'an-ı Kerim, LXV/3).

9. Makam, Cemaat, Nasihat ve Muhabbet Sahibi Olmaktır:

Allahu Ta'âlâ'nın şu sözü buna delil gösterilir:

"*İnsanların bir kısmı Allah'ın yanı sıra ortaklar edinirler ve onları, Allah'ı sever gibi severler. Halbuki insanlar Allah'ı çok sevmektedirler.*" (Kur'an-ı Kerim, II/163).

10. Aşk, Şevk, Sefâ ve Fakr Sahibi Olmak:

Allahu Ta'âlâ'nın şu âyeti:

"Beni Müslüman olarak öldür ve salih kullar arasına ilhak eyle." (Kur'an-ı Kerim, II/163) ve Hz. Peygamber'in

"Kainata nispetle aşk, onun ruhu ve özüdür."; "Fakirlik benim övüncümdür, kıyamet günü onunla iftihar edeceğim." hadisi aşk, şevk, fakirlik ve kanaatkârlık konusunda esas teşkil etmektedir.

Tasavvufun esasını da bu tarikatın son makamı olan aşk teşkil eder.

Makâlât'a göre; ilâhi aşk Tarikat mertebesinin onuncu makamıdır. Hacı Bektaş Velî, bu makamı anlatırken şu ibareyi zikretmektedir:

"Diğer varlıklara nisbetle aşk hayat ve özdür."⁵ Böylece aşkı bir yaşama gücü ve öz olarak değerlendiren Hacı Bektaş Velî, aşkı insanî cânın en mükemmel makamı kabul etmektedir. İlâhî bir nasip olan aşk, kişide aşırı zevk husule getirir. Kim de aşk zuhur ederse onda bu acayip hâller görülecektir. (Coşan, 1986: 28). Yine Velî'ye göre; kendini bilen kişinin yani

"Men arefe nefselü" sırrından haberdar olan kişinin gönlüne aşk gelir. Bu aşk, o kişiyi Hakk'ın Zâtına davet eder. (Coşan, 1986: 54). Bundan da anlaşıyor ki aşk erdiricidir.

Makâlât'ta aşk, gül-i reyhane benzetilmektedir. Aşkı Allah'ın zâtî tecellîsi kabul eden ve alemlerin yaratılışını aşka bağlayan Hacı Bektaş Velî, gül-i reyhan metaforuyla âşıkta meydana gelen ilâhî zat tecellisini anlatmak ister. Bu tecelliye mazhar olan kişi mutlak bir ferahlık içindedir. Hacı Bektaş Velî'de aşkın cana getirdiği ferahlık ise, "Muhabbet adı" olarak geçmektedir. Muhabbet ise Tarikat'ın dokuzuncu makamıdır ve Allah'ın yarattıklarına karşı sevgi duymak gerektiği belirtilir.

"İnsanların bir kısmı Allah'ın yanı sıra ortak edinirler ve onları, Allah'ı sever gibi severler Halbuki insanlar Allah'ı daha çok sevmektedirler." (Kur'an-ı Kerim, II/165).

"Ölen eger gözdelerden ise ona, rahatlık, hoş kokular ve nimetlerle dolu Cennet vardır" (Kur'an-ı Kerim, LVI/88-89)

Hacı Bektaş Velî, aşıkların kendileri ölümler canları ölmez demektir (Coşan, 1986: 44).

"Sakın Allah yolunda şehit edilenleri ölümler sanma doğrusu onlar Rableri katında diridirler, cennet meyvalarından rızıklanırlar." (Kur'an-ı Kerim, III/169).

⁵ Hadis olarak geçiyorsa da kaynaklarda bulunamamıştır. (COŞAN, a.g.e., s.28)

Yunus Emre'de de aynı fikir şu mısra ile belirtilmiştir:

"Ölür ise ten ölür, canlar ölesi değil."

Ölen eger gözdelerden ise ona, rahatlık, hoş kokular ve nimetlerle dolu Cennet vardır" (Kur'an-ı Kerim, LVI / 88-89).

Manzum Makalat'da ise aşk konusu şu şekilde işlenir:

Onıncısı nedür bil gör i dil-dâr
Gerek kim 'ışka cân ide giriftâr

....

Zîrâ bu ışk makamı ulu demdür
Bu ışka bilişenün gözi nemdür
Çû can cana tokunsa oldı canân
Gerek mahv ola ten bunda kala can (s.158)

....

Didi bir mü'minin gelse dilinden
Dise "yâ rabbî" ışkile gönülden
Çalap eydür ana "yâ abdî lebbeyk"
Fırısteler kamu eydür(ki) "sa'dayk"
Bunu zikr itdi Hak Kur'ân'da iy yâr
"Ofı kim sana bu sır ola izhâr
Nitekim Mısır avratları iy yâr
Görüüp Yusufı eller toğradılar
Yusuf ışkına el toğradı anlar
Acısın tuymayup döküldi kanlar
Çalap ışkında mü'min azucugın
Acep mi tuymayalar can acugın
Bişinci can anunçün ışk durur hem
Karar itdi gönül va'llâhu âlem (Manzum Makâlât: 170-171).

Aşkın yeri gönüldür. Makâlât'ta gönül, hemen bütün mutasavvıfların vafettiği özellikler çerçevesinde geçmektedir.

Yunus Emre'nin:

Gönül Çalab'ın tahtı, Çalap gönüle baktı.
İki gönül bedbahtı, Kim gönül yıkar ise,

ifadelerinin benzerlerine Hacı Bektaş Velî'de de rastlıyoruz:

"Ve hem beytü'l-ma'mûr var, ka'be var, lâkin gönül ol ikisinden daha yiğdür. Zîrâ kim Beytü'l-Ma'mûr gökdedür, Kerûbîler tavaf iderler, amma gönül, pâdişâh-ı âlem Tanrı'nın nazargâhidur." (Coşan, 1986: 75).

Tarikat kapısındaki son makamın aşktan başka bir *hali de fakr*dir.343/1 Sûfiler bu hâlde dünyaya karşı bir tavır alırlar.

"*Levlâke levlâk lime halaktü'l-eflâk*" hitabına mazhar olan ve kendisinden "*Habibim*" diye bahsedilen buna rağmen fakirliğiyle övünen Hz. Muhammed'i diğer peygamberlerden üstün kılan işte bu mümeyyiz vasfıdır.

Bu sebeptendir ki O'nun yolunda olan sûfiler *fakirliği* seçmiş ve Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı'nda da *Fakr-nâmeler* doğmuştur. Genelde fenâfillah'a ulaşmak için geçilecek makamları anlatan Fakr-nâmelerdeki *fakr* kelimesinin lügat manaları; '*Yoksulluk, manevi yoksulluk*.vb'leri manalarına gelmektedir.

Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatında *fakr*'ı ve makamlarını anlatan Aşık Paşa'nın Fakr-nâme adlı mesnevisinde olduğu gibi müstakil eserler olmakla birlikte, çeşitli tasavvuf ve tabakat kitaplarında da muhtelif bölümler halinde *Fakr-nâmeler* ele alınmıştır. Ayrıca, Ahmet Yesevî'nin de *Fakr-nâme* adlı bir eseri vardır. Hatta bu eser, Hacı Bektaş Velî'nin *Makalatı* ile iç içedir.

* Kamus Tercümesi'nde: el-fakr: yoksulluk manâsındadır, gına mukabilidir. Fakr mastar-ı metruk olup isim olarak müstemeldir. Sofiyye istilâhında fakr, mevhum olan varlıktan kurtulmak, fenâfillah'a mazhar olmak yerinde kullanılan bir tabirdir.

Gölpınarlı ise; Tasavvufta fakr, bildiğimiz yoksulluk değildir, manevi yokluktur. Mefhum ve nazari olan varlığını terkeden e'âl, sıfat ve zâtını Hak'ta fani kılan kimse hakiki fakra erişmiş ve fakr tamamlanınca Allah kalır mealindeki hadis mucibinde fahr edilecek fakra erişmiş olur. Böyle olan adamın isterse sayısız malı, mülkü olsun hiçbirine gönül bağlamayacağı ve tasavvufi tabiriyle malını kul olmayıp, malı kendisinde kul edeceği için hiçbir zararı yoktur, demektir.

Fakr kelimesinin müştaklarından olan fakir kelimesi ise Kamus Tercümesinde şu şekilde ifade edilmektedir. El-fakir; fakr-u fakke sahibi kişiye denir. Cemi fukara gelir, müennesi fakire ve cem'i sekâ'irdir. Malum ola ki fakrın mikdar-ı derecesi hemen ıyaline idare edecek kadar nesnesi olmaktan ibarettir. Bazı nüshada ıyaline idare edecek nesneye iktidarı olmamak demek olur. Zahiren bu müreccahtır. Ehl'i arabiyye fakir ile miskin beyinlerini fark ederler ki fakir şol kimsedir ki sedd-i ramak edecek kut ve gıda bulur ola ve miskin asla bir nesnel olmaya. Ve inde'l-bazı fakir muhtaç ve geda ve miskin ve zelil ve hakire denir. Zillet ve hakareti gerek fakr u fakke sebebiyle ve gerek ahval-i saire sebebiyle olsun.

İslâm Ansiklopedisinde ise fakir hakkında şunlar yazılmıştır. Maddi ve manevi bakımdan sıkıntı içinde olan, mukabili gani. Fakir sonraları bilhassa Allah'a muhtaç olan ve her ne suretle olsa tevekkül eden manasına gelmeğe başlamıştır. Bu telakkinin sevki ile Arapça konuşulan memleketlerde "dilenci, derviş" manasında kullanılmıştır.

Agah Sırrı Levent, fakr kelimesinin tasavvufi manasına dikkat çekerek şu şekilde tavsif etmektedir. Fakr, tasavvufta tarikate yeni giren salikten istenen dünya nimetlerini hiçe sayarak azla yetinmek, alçak gönüllü olmak, nefse düşkünlük göstermemek, dünya ile ilgiyi kesmek (alayık kaydından çözülmek) Tanrı'dan gayriyi düşünmemek (mâsivadan geçmek) ve kendini Tanrı'ya vermektir. Sâlik tarikatteki dereceleri birer birer geçerek seyr-i sülûki tamamlarken bu vasıfları da kazanmış olur. Nihayet son bir mertebe kalır ki o da fenâfi'llah mertebesidir. Bu kendi varlığını Tanrı'nın varlığında yok etmektir.

Görüldüğü gibi fakrılık zahiri olarak yoksa bir hayat sürmek olduğu kadar, kişinin fenâfi'llaha ulaşmak için yapacağı bir takım mücahadelere ve geçeceği makamları ifade eden tasavvufi bir istilâhtır. Bu makamları anlatan eserler ise Fakr-nâme adını alır.

Hacı Bektaş Velî bu hususla alakalı olarak Hz. Peygamber'in "iç muhtaçlık benim medâr-ı iftiharımdır ve kıyamet gününde ben onunla övüneceğim" (Keşfül-Hafa II: 87) mealindeki hadisi delil olarak getirir.

C. Mârifet'te Bulunan On Makam

1. Edep Sahibi Olmak

Çünkü Allah'a ulaşan ancak saygı ve edep ile ulaşır. Mahrum kalan da ancak saygı ve edebi terk ettiği için mahrum kaldı. Hz. Ali'nin Allah onun zâtını kerim kılsın şu sözü gereğince:

"Mal ve soy ile bir şeref olamaz; şeref ancak bilgi ve edep iledir." Hz. Peygamber de ona selâm olsun "Edep aklın dış şekli ve dış görünüşüdür." buyurdu.

Edep'in lügat manası, 'terbiye, güzel tavır, iyi ahlâk, utanma, haya'dır.

Edep, Hacı Bektaş Velî'de Ma'rifet mertebesinin ilk makamıdır. Allahu Ta'âlâ'ya ulaşmanın yolu saygılı ve edepli olmaktır.

Hz. Muhammed'in, "utanmak imandandır; utanması olmayanın imanı da yoktur." sözünün de delil olabileceği gibi, Hacı Bektaş Velî Makalat'ında; 'edeb; od u haya, utanmak imanın sıfatlarından' olarak ele almaktadır.

Hacı Bektaş Velî'de 'Edeb, utanmak,' Marifet'in beşinci makamı olarak ayrıca ele alınmıştır. (Duran, 1989: 112).

Pes evvel bu durur söze girişde
Edep saklaya kişi her bir işde

Mü'eddeb kişiler gey hoş olurlar
Edepsuz ma'rifet'den boş olurlar

Bişinci kavla çün kim kılduk âğâz
Gülistan bülbülisin kıl ser-âğâz

Bu kavlun menba'ı od u hayâ dur
Utanmak kavlı yohsula ba'y'adur (Manzum Makâlât: 159).

Dahı masharalık şeytan işidur
Anı men eylemek edep işidür (Manzum Makâlât: 172).

2. Korkmak

Tam korku, Allah'ı bilen, tanıyan kimselerde olur; Allahu Ta'âlâ'nın şu sözlerine dayanılarak: "Allah'tan ancak bilgili kullarından olanlar gerektiği tarzda korkar." (Kur'an-ı Kerim, XXXV/28) "Rabb'ının makamlarından korkanlara iki cennet vardır." (Kur'an-ı Kerim, LV/46) korkunun gereği anlatılır.

3. Perhizkâr Olmak

Hz. Muhammed'in; "Açlık gök gürültüsüne, kanaatkârlık ta buluta benzer; nasıl gök gü-

rühtüsü ve bulut yağmura sebep teşkil ederse, kanaatkârlık ve açlık ta derin ve ince düşünme (hikmet) ile sezgi (Ma'rifet) ye sebep olur." meâlindeki hadisi perhizkarlığa esas teşkil etmektedir.

4. Sabır ve Kanaat Sahibi Olmak

Sabır; 'dayanıklı olmak, sukûn ve güven içinde beklemek, sebat ve devam etmek, endişelenmemek, telaşlanmamak' manalarını ihtiva eder." (Altıntaş, tarihsiz: 131)

Hacı Bektaş Velîde sabır, ma'rifet mertebesinin dördüncü makamı, imânın ise sıfatlarındandır. (Coşan, 1986: 29). Sabreden kul için hesabsız sevap olduğu aşağıdaki âyet-i kerime delil olarak gösterilmiştir.

"Sabredenlere ecirleri hadsiz hesabsız ödenecektir." (Kur'an-ı Kerim, XIV/7; Coşan, 1986: 23).

Şeytanın sıfatlarından olan; 'gıybet, kahkaha, maskaralık' vs. sabır ile düzelir.

Hacı Bektaş sabır, utanmak ve kanaatin akıl içerisinde olduğunu, bunların riyâ ve tema'ı gönül şehriden çıkarıldıklarını ve şeytanın bu üç nesne ile yenildiğini söyler. Bu üç nesne ile veliler makamına ulaşır.

"...Akılın üç hassası vardır ki , onlar da; 'Kibir, riyâ ve Tama'u gönül şehriden çıkarurlar ve böylece Şeytan da bu üç nesneyi insanda bulamayınca yenildiğini görürür." (Coşan, 1986: 111; Duran, 1989: 111).

5. Utanmak

Hz. Peygamber'in "Utanmak imandandır; utanması olmayanın imanı da yoktur." hadisi, utanmak makamına örnek olarak verilmektedir.

6. Cömertlik

Allah yolunda, vatan uğrunda, milletin ve devletin selâmeti için, malının bir kısmını sarfetmesi, fakirin hakkını vermesidir. Mevcut malının, bu hayır yollarında harcanması için cimrilik göstermemesidir. Allah; 'cimrileri değil, cömertleri sever' hükmüne göre hareket edilmelidir. Cömertlerin eli açıktır. Onlar fukaraya yardım, milletine ve devletine karşı olan maddi ve manevi görevlerindeki fedakarlıkların 'Nafile İbadet'lerden sayıldığını da bilirler. Hz. Muhammed'in bir çok hadislerinde;

'Cömertlerin el açıklığı... insanı Cennet'e sevkeder' buyrulmaktadır. İşte Hacı Bektaş Velî de aynı duygu ve düşüncelerle Anadolu ve bütün dünya insanlarına elini açmış ve her zaman, hem devletine, hem milletine ve hem de toplumdaki fakir insanlara yardımı dini ve insanı bir borç bilmıştır.

7. İlim sahibi olmak

Hz. Peygamber; "Dünyanın durması dört şey üzerinde ve onlar sayesinde. Alimlerin ilmi, hükümdarların adaleti, cömerdlerin el açıklığı ve yoksulların duaları." ifâdesi ile ilmin önemini vurgulamaktadır.

Yine Hz. Peygamber: "Cömerdlik cennette bir ağaçtır, dalları dünyayı sarmıştır; onlara tutunanları Allah Cennet'e sevk eder."⁷ ifâdesi ile *de ilmin önemini* belirtmiş, Hacı Bektaş Velî de bu özellikler etrafında toplumda insan yetiştirmiştir.

8. Miskinlik

"Allahım! Beni düşkün olarak yaşat ve düşkünler topluluğu içinde haşreyle." hadisi miskinliğe esas alınmıştır.

9. Ma'rifet Sahibi Olmak

Tasavvufî istilahta Ma'rifet, "Hakk Ta'âlâ'yı isimler ve sıfatlar ile bildikten sonra muamelelerinde onu doğrulayan ve sonra kötü ahlâklarından ve afetlerinden korunan, sonra kalben onun kapısında uzun zaman manevi itikafa (ibâdet) devam eden bir kimsenin sıfatıdır." (Aslan, 1980: 357. Ayrıca bkz: Kesfû'l-Mahcûb: 397; Arvasi, 1983: 84).

Makâlât'ta ise, *dört kapıdan biri olan ma'rifetin* dokuzuncu makamı olarak geçmektedir. Marifet arifin tahtıdır.

Bilün dördüncü cânı ma'rifet dür
Kamu cânlara bu âb-ı hayatdur

Çalap yardım virübdür cânâ anı

Anunçün virmedi hayvâna anı (Manzum Makâlât: 169).

Ma'rifet, gönülün sıfatıdır. Suya benzetilen *ma'rifet*, can için vazgeçilmez bir unsurdur. Toprağın suya ihtiyacı olduğu gibi, canın da ma'rifete ihtiyacı vardır. Ma'rifet suyu ise, gönül gözünden akmaktadır. Ve can Ma'rifet ile canlanır, olduğu gibi, canın da ma'rifete ihtiyacı vardır. *Ma'rifet* Tanrı'nın, layık bulduğu kişilerin gönlüne verdiği bir özelliktir. İnsanlar bu ma'rifetli gönüllerden ma'rifet haberlerini işitip rahatlarlar. Hacı Bektaş, ma'rifet haberleri söyleyen bu kişilerin ayak tozunu ezip içmek gerekir,

"Zira ma'rifetli gönül, erenlerin gönlüdür ve Hak Ta'âlâ'nın ulu hazinesi ve nazargâhıdır ve ma'rifet ol gönülleri diri kılur ve gönli gözi açılır." demektedir. (Coşan, 1986. 44-45).

Gıybet, öfke, tama, hased, kibir, haya, nefis vs. gibi hasletlerden kurtulamayan kişi, Tanrı'dan ve ma'rifetten uzak kalır ki bunlar imanın, dolayısıyla ma'rifetin düşmanlarıdır.

Makâlât'ta; Dünyadaki ağaçlara benzetilen ma'rifetin kökü mü'minlerin gönlünde, başı ise gökten daha yukardadır ve "...kökü sağlam, dalları göğe doğru..." (Kur'an-ı Kerim, XIV/24; Coşan, 1986: 72) ayet-i kerimesi buna delil gösterilmiştir. *Ma'rifet ağacının 'başı tevhid, gövdesi iman, yaprakları islam, dibi yakınlık, kökü tevakkül, budakları nehy-i münkar, suyu hafv u reca, yemişi ilim, yeni ise mü'minin gönlüdür, başı da arz-*

⁷ İlim bahsi Şeriat kapısının ikinci makamı olarak değerlendirildiği için Hacı Bektaş'ın bu husustaki düşünceleri yeniden ele alınmalı. Bu hususla ilgili kısma bakınız.

dan yukarıdadır.' Bu ma'rifet ağacının beş büyük dalı vardır: 1. Şevk, 2. Muhabbet, 3. İnyet, 4. İrâdet, 5. Kurbiyyât'dır (Coşan, 1986: 103).

Hacı Bektaş'a göre, Tanrı insanı üç karanlıkta yaratıp, üç nesne ile aydın kılmıştır. Bunlardan üçüncüsü olan nefis karanlığı,

"Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Kulu Muhammed'e apaçık ayetler indiren O'dur. Doğrusu Allah size karşı şefkatlidir, merhametlidir." (Kur'an-ı Kerim, LVII/9; Coşan, 1986: 103) ayet-i kerimesi gereği ma'rifet nuru ile aydınlatılmıştır. Güneşe benzetilen ma'rifet, hangi gönüle doğarsa doğsun ölünceye kadar ve öldükten sonra da insanlara faydalı olur.

Ma'rifetli gönüllerin nuru, arzdan daha öte gider. Cennet'in bekçisi Rıdvan olduğu gibi bu gönüllerin bekçisi de Tanrı Ta'âlâ'dır. Çünkü ma'rifetli gönüller Tanrı'nın hazinesi ve nazargâhıdır. (Coşan, 1986: 104).

Yine Hacı Bektaş Velî'ye göre, can hazinelerinden biri olan ma'rifet başta olup baş arşa benzer. Yalnız ma'rifet bir arş gibidir. (Coşan, 1986: 62).

Gönlünde; 'ilim, cömerdlik, od u haya, sabır, perhizgarlık, korku, edep bulunan kişilere ma'rifet, ma'rifetle birlikte ilham, fehim, aşk, şevk ve muhabbet gelir, can dirilir, ma'rifetli can ise erenler canıdır. Ma'rifetsiz can hayvanlar canıdır (Coşan, 1986: 35).

Hatta ma'rifet, hekimdir. Can içindeki inkâr yarasını tedavi eder ve canı taze tutar (Duran, 1989: 92-94).

10. Kendini Bilmek (Kendüzin Bilmek)

"Men arefe nefsehu fekad "arefe rabbahu" hadisi Hacı Bektaş Velî de oldukça sık kullanılır. Bu söz ile kendi nefsinin bilen, idrak eden insanın Allah'ın zatını da idrak edebileceği anlatılır. Vahdet-i Vücut görüşü içerisinde ele alınan bu söz, Hakikat mertebesinin de onuncu makamıdır (Coşan, 1986: 28).

Düşünen insan, ilk önce iki damla su iken, sonradan içi dışı harikalarla dolu, nice akıl şaşırtıcı organlar ve gönül seviciler güzel ahlâk ile bezenmiş olan vücudunun bir yaratıcısı olduğunu idrak eder. İnsan bedeninin mükemmeliyetine ve organlarının yapı inceliğine işleyişine, faydalarına bakınca Yaratıcı'sının kudretini büyüklüğünü daha iyi idrak eder ve O'na sevgiyle bağlanır. Vücut denilen bu ince yapılmış makinenin Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve inayetinin, rahmetinin eseri olduğunu anlar (İbrahim Hakkı, a.e: 49).

Vücudun organları cisimler âlemine benzediği gibi, insan nurunun vasıfları da Allah'ın vasıflarına benzer. Allah'ın diri, ilim, işitme, görme, irade ve sabırlı olma vasıfları aynen insanda da vardır. Fakat insan ruhu da bu vasıfları kazanmak için bedenine muhtaçtır. Allah ise, bedenden münezzehtir. Cenab-ı Hakk, kainata tasarruf ettiği gibi, insan ruhu da bedenine tasarruf eder. Allah'ın ve nefsin bilmesi gönül alemiyle olur.

"Nefsini bilen Allah'ı da bilir." Çünkü insan ruhu ayna, gönül görünüş yeridir. Kişi, kalbin zevkini bulur. Aşk nuru ile dolar, birlik alemine giderse, Hakk'ı bulur, orada kalır (İbrahim Hakkı, a.e: 49).

Makâlât, önce kişinin Allah'ın bildirdiklerine inanıp, şükretmesini daha sonra kendisini bilmesi gerektiğini de söyler.

"Men arefe nefsehu" sözünü takiben "Men arefe nefsehu bi'l-fena'i fehad arefe Rabbahu bil-bakâ'i" (Kim kendinin fani olduğunu bilirse, Rabbi'nin bakiliğini anlar.) (Coşan, 1986: 61) manasına gelen ve insanın fâni olduğunu anlatan güzel bir sözdür.

Ayetlerle birlikte Allah'ın, birliğini, azametini, celalini, kudretinin kemâlini, merhametini, cemâlini, hikmetlerini vs. izah eden Hacı Bektaş Velî, insanın bir terkip içerisinde yaratılan kainatın küçük bir nüshası ve insanın en yüce varlığı olduğunu söyler.

"Pes eyle gerek kim" ilim ile irdeleye ve izleye, isteye ve gözleye, "Arş'dan tahta's-saraya değin ne kim varsa kendüde bula."

"Pes imdi" Arş ile fers arasında çok türlü nesnelere vardır. İlle âdemden ulusu yokdur (Coşan, 1986: 62).

Daha sonra insan vücudunda her ne varsa (ruh da dahil olmak üzere) kainata teşbih edilmiştir.

Yedi kat göklerin üstünde bulunan "Arş can hazinelerinin" (akıl, ilham, fehim, ışık-ı didar, ma'rifet...vs.) bulunduğu insan başına, arka (beden); göğze, taban (ayaklar) yere benzetilmiştir. Akıl aya, ma'rifet güneşe, ilim yıldızlara, sünük (kemik) ve ilik oluşuna, kaygı buluta, gözyaşı yağmura benzetilmiştir. Bu benzetmeler oldukça fazla yer tutmaktadır (Kur'an-ı Kerim, XXII/85; Coşan, 1986: 58-83).

Ayrıca, nefsi şeytanın naibi olarak tanımlayan Hacı Bektaş Velî, şeytani (kibir, hased, cimrilik, tama, gıybet...vs.) hasletlerle; Rahmani (miskinlik, sabır, korku, ilim, cömertlik, marifet, akıl) hasletlerini birbirinden ayıramayan insanların, kendilerini, dolayısıyla Hakk'ı bilmekten uzak olduklarını söylerler. Rahmaniye şeytani'den ayırt eden kimse kendini bilir, Tanrı'ya yol bulur. Aksi taktirde o kişi insanlık mertebesinde değildir.

"Zira kim biregü Rahman ile Şeytani seçildiğini bilmeyince hem kendüyi dahı bilmez ve bir kimesne kendüzin bilmeyince Çalab Ta'âlâ'yı dahı bilmez." (Coşan, 1986: 53-54).

"Şu halde Tanrı'yı bilmek isteyen insan önce kendini bilmelidir. Allah insanı bütün yaratıklarından daha güzel ve mükemmel yaratmıştır ve bütün kainatın üstün kainata hükmedici ve kendine tapıcı yaratmıştır. Kendini bilmeği ve sevmeği ihsan etmiştir." (Duran, 1989: 96-98).

Manzum Makâlât'ta ise kendini bilmekle ilgili olarak şu boyutlara rastlıyoruz:

Dahı çok nesneler bildürdi Hakk bil
Ve likin ağız açup söylemez dil

Pes imdi Hakk ne kim bildüräi iy yâr
Hakikat kılınuz sıdk-ıla ikrâr

Zira Hakk söze inanmak gerekdür
Çalap lutfına tayanmak gerekdür

Ne kim bildürdise Hakk bil iy didâr
Pes andan nefsüne algıl haberedür

Bu degül nefsini bilmek, yalanam
Diye kim ben fulan oğlu fulanam

Budur kim ilm ile bile işini
Yiye ilm-ile bula özünde

Araya ilm-ile bula özinde
Sera'dan Arş'a değin kendüzinde

Zira arş ile ferş aralığında
Neler var hod bilürsın sâğlığında

.....

Er oldur bunları kendüde bula
Pes andan benzer ol bir yahşı kula

Bu resme bilicek er kenduzini
Çalap'dan bile ol (kendü) özini

Bu sözden ma'rifet ehli ne diler
Pes andan âlim olma didiler

Çü ismün alim oldı iy dil-ârâm
Hakk'ı bilmekde sen dahı kıl ârâm (Manzum Makâlât: 180).

Pes imdi kendüzin bilmekliği er
Bu vaz'ıla yazup kılduk mükerrer

Ki rahmân kankıdur şeytani kankı
Seğildi bildiler âkil u ankı

...

Bile şeytan nedür Rahman ne hırfat
Gönül kankısla kim tuta ülfet

Kaçan ülfet tuta Rahman'a gönli
Her işi olmaya önlü vü sonlu

Hemen-dem ışk irer ol gönli okur
Yürür ol şeytanun boynını tokur

Müyesser olur ana külli halvet
Özine yüz tutar her türlü devlet

Hak'a bu vazıla ışk ilter anı
Asan budur diđi Veys'al- Karani

Kişi bu işleri bilse hakikat
Ana vasl olmaya hiç dürlü fûrkat

Budur kendüzini bilmek hevası
Buları bilmeyendur Hakk'a âsi (Manzum Makâlât: 175).

D. Hakikât'ta Bulunan On Makam:

1. Alçak Gönüllü Olmak:

Kulun diğer yaratıklar arasında toprak gibi (mütevazi) olması bir kişinin incitmesinden incinmemesi: aksine kendine rastlayan her şeyi Allah'tan bilmesi ve o başına gelen musibetlerin tümüne rıza göstermesi ve istemesini (iradesini) Allahu Ta'âlâ'ya terk ve havale etmesi ve dilemek (meşiyet) ve istemeyi (irade) sadece Allah'a ait bilmesidir; çünkü, Allahu Ta'âlâ dilediğini işler ve istediği şekilde hükmeder.

2. Hoşgörülü Olmak (Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp, hiçbir kimseyi ayıplamamak):

Bütün mülke (kainata) tek bir bakışla bakıp bu kişinin işlediği iyidir, bunun işlediği kötüdür, dememek ve (kişileri söz konusu etmeden) yalnızca iyiliğin ve kötülüğün kendisini görmektir. Çünkü, hiç bir kimse diğer bir kişi yerine azaplandırılacak veya mükafatlandırılacak değildir. Allahu Ta'âlâ'nın şu sözü gereğince:

"Bizim işlediklerimiz bize sizin işledikleriniz de size aittir." (Kur'an-ı Kerim; XI/139, XXVI-II/55, XLII/15) ayıplamamak fikri işlenir.

3. Hayırsever Olmak (Elinden Gelen İyiliği Esirgememek):

Allah'ın kendisine ikram eylemiş olduğu yemeklerden, giyimlerden bir şeyi sakınmamak, aksine Allah'ın rızasını kazanmak isteğiyle onun yolunda bol bol vermek; ihsanda bulunmak, eli açık olmaktır. Allahu Ta'âlâ'nın şu sözü gereğince

"Mallarını Allah yolunda harcayanlar (her birinde yüzer tane tohum mevcut yedi başak bitiren bir tohum tanesi gibidir.)" (Kur'an-ı Kerim, II/261) elinden geleni esirgememek fikri işlenir.

4. Emin Olmak:

Yaratıklardan hiç birine zarar vermemek ve onların ondan cefâ görmemeleridir. Nitekim Hz. Peygamber:

"Müslüman diğer Müslümanların, kendisinin elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimse-
dir." demekle emin olmayı öğütlemektedir.

5. Mülk Sahibine Yüzünü Sürüp Yüz Suyunu (Yaradılış sebebi olan Muhammed nurunu) Bulmak:

Kulun ölmeden önce kendi nefsinin yok etmesi benlikten kurtulmasıdır. Vahdet hâline erdemektir. Nitekim Allahu Ta'âlâ buyurur:

"Sizin yanınızdakiler tükenir, fakat Allah'ın yanındakiler daimî ve bakîdir." (Coşan, 1986: 29).

6. Sohbetle Hakikat Sırlarını Söylemek:

Kulun sohbet esnasında gerçeklik sözleri (*kelimatü'l-hakâik*) söylemesi, olgun irşadçısına tam bir istek ile uymasındır:

"Topluluğun arasında şeyh, ümmeti arasında Peygamber gibidir." hadisi, sohbetle hakikat sırlarını söylemek fikrini desteklemektedir.

Hacı Bektaş Veli, sohbetle hakikat arasında söylemek gerektiğini söyler. Bu ise hakikat ehlinin meşrebindedir. Kul, sohbet esnasında gerçekleri söyler, mürşide tam bir istekle uyar. Mertebece kendinden büyük olanlarla yapılan sohbet ebedî, ona itiraz etmemeyi gerektirir. Bu hal ise âriflere özgü bir hâldir.

"Ve lîkin tefekkür ü sohbet ve vilâyet beklemek ve ayna'l-yakin aruflarıdır." (Coşan, 1986: 29).

Budur altıncısı kim sohbet ide
Veli sohbet yolında nice gide

Hakikat sırrını şerh eylemekdür
Bulardan artuğu fâsîd emekdür (Manzum Makâlât: 162).

7. Seyr-i Sülûk Sahibi Olmak:

Kâmil bir mürşidin iradesi altında yola çıkıp mâsivâdan yüz çevirerek Hakk'a yönelmek olan *seyr-i sülûk* (Seyr ü sülûk) bir şeyhe intisâp ettikten sonra başlar. Bursalı İsmail Hakkî "Sûfiyya Istılâhı" nda

"Sülûk i cehilden ilme, kötü huylardan güzel huylara, kendi varlığından geçerek Hakkın varlığına doğru harekettir." der (Kur'an-ı Kerim, XLI/53). Hacı Bektaş-ı Veli'de *seyr-i sülûk*; Hakikat mertebesinin yedinci makamı olarak zikredilmekte, iyi ve olgun kulların girdiği yola girmektir demektir. Nitekim Allah u Taala buyurur:

Onlara dış alemlerdeki ve iç alemlerdeki delilleri göstereceğiz. (Kur'an, XLI/53).

8. Sır Sahibi Olmak:

Kulun kendisinden sâdır olan kerâmetleri gizlemesidir. Allahu Ta'âlâ buyurur: "De ki: İçlerinizdekini gizleseniz de açıklasanız da (Allah bilmektedir.)" (Kur'an-ı Kerim, III/29) mealindeki ayet sır hususundaki fikre kaynaklık etmektedir.

9. Münacat Sahibi Olmak:

Münacat; Sabretmek, Tanrı'ya ulaşmak, Tanrı'yı birlemek ve Tanrı'ya yakarmaktır. Allahu Ta'âlâ'nın şu sözü gereğince münacaat etmek kurtuluşu getirir.

"Ey inanan kimseler: Sabrediniz, sabırla yardımlaşın, birbirinizle irtibatlı olun ve Allah'tan korkunuz ki kurtulasınız." (Kur'an-ı Kerim, III/200).

10. Vuslat (Çalap Tanrı'ya Ulaşmaktır):

İç gözüyle gözlemde bulunmak, ilm-i ledünni (İlâhi bilimleri) öğrenmektir. Tanrı'ya ulaşmanın yolu ise *ilim* öğrenmektir:

"Biz ona (Hızır'a) kendi tarafımızdan (ledünnî) ilim öğrettik." (Kur'an-ı Kerim, XVIII/65).

Netice olarak ifade ederiz ki; eğer bu *kurk makamdan* birisi eksik olsa, gerçeğe, *Ha-kîkat*'e ulaşamaz; çünkü şartları eksik kalmış olur. Meselâ, Allah'ın birliğini dili ile kabul edip, fakat kalbi ile bunu doğrulamayanın imanı tamama ermez. Şartlardan bundan başka biri de böyledir: çünkü şartın olmaması, şart sonucunun da tahakkuk etmemesini gerektirir.

Görülüyor ki, Makâlât'ta, "*meratib-ı erbaa*" islâm tasavvufu çerçevesinde açık bir şekilde, Kur'ân-ı Kerim'e ve hadislerle bağlı olarak anlatılmaktadır.

3. YUNUS EMRE'NİN ESERLERİNDE DÖRT KAPI-KIRK MAKAM

Yûnus Emre, Anadolu'ya yerleşmenin verdiği sancuların, yıkılışla doğuşun yaşadığı; sosyal yapının zaafa uğradığı, iç çekişmelerin en kuvvetli olduğu bir devirde; Anadolu insanının en muhtac olduğu sevgiyi, ümidi sunmuştur. Yûnus'taki bu *sevgi* ve *ümidin* kaynağı *tasavvuf*tur.

Ancak Yûnus Emre, bir teorisyen değildir. Tasavvufun teorisiyle uğraşmamış, bilakis *vahdet* teorisini hayatiyete geçirmiştir. Bu teoriyi önce şahsında yaşamıştır. Tasavvufun mücerret düşünceleri Yûnus'un şahsında hayat bulmuştur. Bu itibarla Yûnus Emre, tasavvuf düşüncesinin yetiştirdiği tarihî bir şahsiyetten ziyade bir "*velî-alp tipi*" dir.

Bu velî insanın, bilinen iki eseri mevcuttur. Bunlardan *Risaletü'n-Nushiyye*, tasavvufun *ideal insan tipini* tarif ve tavsif eder. *Divânda* ise, bu insan tipi hayatiyete geçer.

Gerçek Yûnus'u, didaktik mahiyetteki *Risaletü'n-Nushiyye*'den ziyade *Divân*'da görmek mümkündür. Bu Türkmen kocası, en güzel biçimde Divân'ında kendini ortaya koyar. Sevincini, hüznünü, kaygılarını velhasıl bütün duygu ve fikirlerini bu şiirlerinde aksettirir. Onu anlamak için şiirleri ve o şiirlere hayatiyet veren tasavvufu beraber değerlendirmek gerekir.

Tasavvufta nihaî hedefi *Vahdet*'e ulaşmaktır. Canlı cansız bütün varlıklar "*Ezel'deki Vahdet hâline*" bir dönüş halindedir. Bu özleyişle çırpınır ve insan bunun şuurundadır. Eşref-i mahlûk olan insan, belirli makamları geçtikten son-

ra bu dünyada iken **Vahdet**'e ulaşabilir. Tasavvufta **Vahdet**'e giden yolun *dört kapı*'sı ve bunların da *kırk makam*'ı vardır. İnsan bu makamları, belirli bir gayret/mücadehede neticesinde birer birer aşarak Allah ile kul arasındaki perdeleri geçerek nihayetinde **Vahdet**'e ulaşır. Bu son hâl **Vuslat**'tır.

Yûnus Emre, tıpkı Yesevî ve Hacı Bektaş gibi **Firkat'ten Vuslat'a** seyri anlatan müstakil bir risâle ortaya koymamakla birlikte, muhtelif şiirlerinde bu *dört kapı* ve onun makamlarını zikretmiştir. Yûnus Emre, tasavvufun bu yönünü teorik olmaktan hâle, yani yaşanana çevirmiştir. Bir başka ifadeyle **Meratib-i Erba'a**'nın teorisiyle uğraşan bir teorisyenden ziyade bu hâlleri yaşayan bir mutasavvıf durumundadır.

Yani Yûnus Emre; Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Velî'nin "**dört kapı-kırk makam**" hususundaki müştereklerinden hareketle, onların "**mürîd-mürşid**" münasebetlerinin yanında O'da bu "**dört kapı-kırk makam**"ı **Divan**'ında en açık bir şekilde "**şeriat-tarikat-marifet-hakikat**" olarak ifadelendirmiştir.

Bilindiği gibi Yunus Emre'nin en önemli özelliği her çeşit inanca ve görüşe sahip insanları kendi "*Duygu Dünyası*" içinde birleştirmesidir. Özellikle Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş'ın *Dört Kapı- Kırk Makam* (Güzel, 1991) tasavvufi ifadesindeki *Meratib-i Erba'a* hususundaki müştereklerinden hareket eden Yunus, bu üstad mutasavvıfların *mürşit-mürîd* münasebetine de önem vermektedir.

Yunus Emre, **Divanı**'nda (Tatçı, 1990) bu meratib-i erba'a'yı dört kapı olarak zikretmektedir. Dört kapıdan ilki *şeriat*, diğerleri sırasıyla *tarikat*, *marifet*, ve *hakikat*'tir.⁸

*Dört kapıdur kırk makam yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilayet derecesi(351/13).*

*Şeriat tarikat yoldur varana
Hakikat marifet andan içerü(290/8)*

*Evvel kapu şeriat geçse andan tarikat
Gönül evi marifet ışık hakikat içinde*

*Şerait şirin olur işidene hoş gelür
Ne kim dilerse kulur ol şeriat içinde*

*Tarikat can yoldaşı can ile olur işi
Tarika'ta giren kişi dün-gün ibret içinde*

*Marifet gönül ile dün ü gün zaryıla
Söylesen gelmez dile sırr-ı sıfat içinde*

⁸ Şiirlerin sonlarında bulunan sayılar; Tatçı, M., Yunus Emre Divanı l'e aittir ve ilk sayı, şiir sayı numarasını; ikinci ise, beyit sayısına işaret etmektedir.

O'na göre hakikat, marifet denizi içinde bir incidir. Ona talip olan bahri(dalgıç), şeriat gemisine binmedikçe o inciye ulaşamaz:

*Hakikat bir denizdir şeriat'dur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadular*

*Şeriat ile hakikatin vasfını idem sana
Şeriat bir gemidir hakikat deryasıdur(29/5)*

İnci, derya, gemi teşbihinden başka şariati, mumlu bala, tarikati ise tortusuz yağa benzeterek bu ikisinin karışımından hasıl olan yiyeceği de **hakikat** olarak görmüştür:

*Mumlu bal'dur şeri'at, tortusuz yağ'dur tarikat
Dost için balı yağ'a pes niçün katmayalar(57/5)*

Görüldüğü gibi tasavvufun ifadesi oldukça güç, bu görüşünü müteşabihleri olan *gemi, derya, bahri, bal ve yağ*'la mücessem hale getirmiştir. Şimdi sırası ile Yunus'taki bu "*dört kapı-kırk makam*"ı kısa örneklerle vermeye çalışalım.

Yunus Emre'de Dört Kapı Kırk Makam	Yunus Emre'de Dört Kapı Kırk Makam
<p>a. Şeriat'ta Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Amentü'ye İman. (Allah'ın varlığına- birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır) 2. İlim Sahibi olmak 3. Namaz kılmak 4. Oruç tutmak 5. Zekat vermek 6. Hacc'a gitmek 7. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât. (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek) 8. Helal kazanmak, Helal yemek, temiz giyinmek 9. Şefkat ve merhamet sahibi olmak 10. Emr-i bi'l-ma'ruf, Nehy-i ani'l-münker, (yani Şeriat bakımından yapılması gerekli umdeleri yerine getirmek, yasakladığı şeylerden kaçınmak) 	<p>b. Tarikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tevbe etmek 2. Pir'den el almak 3. Nasihat dinlemek 4. Havf u Reca sahibi olmak (Tanrı'dan korkmak, fakat O'nun rahmetinden de daima ümitli olmak) 5. Mürid Olmak 6. Nefis terbiyesine sahip olmak 7. Pir'in hizmetinde olmak 8. Pir'in izni ile konuşmak 9. Tecrîd ve Tefrîd sahibi olmak (Allah'a dönmek ve O'ndan gayri-lerini bırakmak) 10. Kendini bilmek

<p>c. Marifette Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Fena olmak 2. Sabır sahibi olmak 3. Marifet sahibi olmak 4. Vücut Makamını bilmek 5. Cömert olmak 6. Kibir ve Riya'dan uzak kalmak 7. Edep sahibi olmak 8. Dervişliği kabul etmek 9. Hased ve Kinden arınmak 10. Dünyayı terk 	<p>d. Hakikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Alçak gönüllü olmak 2. Kimseyi incitmemek 3. Sır sahibi olmak 4. Seyr-i sülûk sahibi olmak 5. Dört Kapı- Kırk Makam'ları bilmek ve amel etmek 6. Hayır sahibi olmak 7. Zühd sahibi olmak 8. Zikir sahibi olmak 9. İlm-i ledünni bilmek 10. Vuslat (Tanrı'ya Kavuşmak)
--	---

A. Şeriat'ta Bulunan On Makam

1. İman Etmek:

İmanın esaslarından olan "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kıyamet gününe inanmak" şeriatın esaslarından. Yunus bu esaslara tam bir iman getirmiştir.

*Ezeliden dilümde uş Tanru bir'dür Hak'dur Resul
Bunu böyle bilmez iken bir aceb mekandaydum(168/2)*

*Yoğdı bu barigah vardı ol padişah
Ah bu işk elinden ah derd oldı derman bana(12724)*

*Dimesün kim müslümanam Çalap emrine fermanam
Dutmaz ise Hak sözünü fa'ide yok dünden ana(11/3)*

*Tevrat'ı İncil'i Zebur'ıla Furkan'ı
Bunlardağı beyanı cümle vücudda bulduk(133/6)*

*Yüz yigirmi dörtbin hası dörtyüz kırkdört tabakası
Devlet makamında ol gün ulu hanedandaydum*

*İsrafil sur'ı ura yir yüzi divşürile
Harab ola berr ü bahr çarh-ı felek yoyıla*

*Kimse varmaya bunda cümlesi vara anda
Ol padişah önünde Hak terazü kurla*

*İyan ola cümle iş kurtılmaya yad- biliş
Gel fılan ibn-i fılan her bir kula kıgnıla(306/1-3)*

Yûnus, Allah'ın "ezelî ve ebedî, küfven âhad oluşunu, sevgisini, matlûb, maksud olan Allah'ın varlığına ve birliğine imanı" nı söylüyordu. O'nun gönlünde

"Allah'ın birliği" şüphesiz tamdır. O'nda "Allah kavramı", aşk mefhumu çerçevesinde yer alır. "Hangi pencereden bakarsanız orada Allah'ı göreceksiniz". Allah, ilâhî bir nûrdur. Mekânsızlık âleminde sınık gönüllere taht kürmüştür. Vücut şehrindeki tahtın sahibi O'dur." (Güzel, tarihsiz,a: 53).

2. İlim Sahibi Olmak

Şeriat'ın ikinci makamı ilim, yani bilmektir. Çünkü bilmeden yapılan dinî işlemler sapıklık olur; buna karşılık fiilen tatbik edilmeyen kuru bilgi de vebal ve mes'uliyetden ibaretdir. İslâm Dini'nin ilk tebliği, Hz. Muhammed'e

"Oku! Rabbının adı ile Oku!" olmuştur.

"Hiç bilenlere bilmeyenler bir olur mu?" Ayrıca Hz. Muhammed,

"İlim tahsili her müslüman kadın ve erkeğe farzdır. İlimi, en uzak diyar olan Çin'de dahi olsa arayınız, bulunuz. İlim mü'minin yitiğidir, onu nerede bulursa alır. Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz..." hadisleri, İslâm Dini'nin ilme verdiği önemi vurgulamaktadır.

Tasavvufta da bilmeden, ilim sahibi olmadan kuru kuruya ibadet edilmeyeceği ifade edilir. Bilgili olmak güzel bir yaşayıştır.

Allah ancak vehbî ilimlerle bilinebilir. Bu da "Men arafe nefsehu fekad arefe rabbehu" hadisinin işaret ettiği kendini bilmek'le mümkündür:

"İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur

Okumakdan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emekdür" (91/1-2)

Bu sebeple Yûnus'un şiirlerinde "bir uzun hece" sözü geçer. Bu söz "elif" harfine tekabül eder. "Elif" de vahdetin sembolüdür.

"Dört kitabın ma'nisi tamamdır bir elifde
Sen elif dersin hoca ma'nisi ne dimekdür" (91/4)

Yûnus'a göre okumaktan maksat; âlemlerin yaratıcısı Allah'ı bilmek ve varlığına-birliğine iman etmektir.

"Okumakdan ma'nâ ne kişi hakkı bilmektir
Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emekdür" (176/2)

"Okudum bilmedim deme çok taât kıldım deme
Eri Hak bilmez isen abes yere yemektir" (176/3)

İlim her şey değerlidir. İlimin açamadığı kapılardan biri de aşk kapısıdır.

"İlim ile hikmet ile kimse ermez bu sırta
Bu bir acayip sırdur ilme kitaba sığmaz

"Âlem ilmin doyan dört mezhep sırrın duyan
Aciz kaldı bu yolda bu aşk el uramaz kalıp"

"Hırka ile taç yol vermez fereciyle âlim olmaz
Din diyânet olmayınca okusan kamu varakı
Okudun yedi mushafı ha taât gösteri safı
Çün amel eylemedin gerekse var yüzyıl oku" (1416-1417/183)

gibi şiirler Yûnus'un ilim anlayışını bize tasvir ederler.

3. Namaz Kılmak

Yunus Emre'ye göre namaz bütün sanatlardan üstün bir sanattır. İnsan namazını kılmadan işine gitmemelidir.

Sanatun yigreği çün namaz ırmış hoş pîşe
Namaz kılan kişide olmaz yavuz endişe(341/1)
Allah buyruğun dutgil namazun kılup gitgil
Namaz kılmayunca zinhar varmagil işe
Evinde helalin beş vakit namaz öğretgil
Öğüdün dutmazısa yazuğı yokdur boşu

diyen Yunus'un, Kur'an emrini söylemekten korkan, O'nun bu yönünü anlamayan, anlatamayan insanlara seslendiğini görebiliriz. Yani O'ndaki sevginin yalnız insana değil, bütün yaratıklar için aynı olduğunu,

"Bir karıncaya bile ulu nazarla baktığını" görürüz. O'ndaki bu sevginin ilahi bir aşk olduğunu, milli ve dini hasleti icabı kabileci olmayıp, cihanşumul mefkureci bir inanca sahip olduğu da muhakkaktır.

4. Oruç Tutmak:

Oruç, İslam Dini'nin temel öğesidir. Yunus bunu şöyle ifadelendirmektedir.

Benden öğüt ister isen eydivirem bildüğümden
Budur Çalab'un buyruğı tutun Oruç, kılun Namaz

5. Zekât Vermek

Zekât da İslam Dini'nin farzlarından. Bunun için Yunus;

Beş parmağın beşini de ağızına götürme, birini kes, miskinlere ver, diyor:

Nefse uyup biş barmagun bir kezden iletme ağızına
Kes birisin vir miskine gerek ola unutmagil(124/7)
Ele getürdığını miskinlere harceyle
Nice çok yaşarsan sonucu ölüm vardur.(51/4)

6. Hacc'a Gitmek

İslâm Dini'nin temel inancıdır. Bu farziyyet, hâli vakti yerinde olanlar içindir. Nitekim Yûnus, Kâbe ile gönül'ü de karşılaştırır. Zira tasavvufta gönül, "Kâbe ve tecelligâh Allah'ın evi" olarak telakki edilir. Ayrıca Yûnus, şiirlerinde hacc'ın

şeklî tarafıyla ilgili bir bahiste bulunmamakla birlikte hakikat makamında söylediği bazı şiirlerinde insan gönlünü kazanmayı Hicaz'a gitmekle eş tutar:

"İlm ü 'amel ne assı bir gönül yıkdunısa
'Arif gönül yapduğı berâber Hicâz ile" (335/12)

"Gönül mi yig Kâbe mi yig eyit bana 'aklı iren
Gönül yigdür zira ki Hak gönülde tutar turagı" (366/7)

Bir gönül ziyaretini Kâbe'ye gitmekten üstün tutan Yûnus tefekkürü:

"Düriş kazan yi-yigdür bir gönül ele getir
Yüz Kâbeden yigrekdür bir gönül ziyâreti" (380/4)

Gönlü, Kâbeden üstün gören Yûnus, kalp kıran kişilerin Kâbeye gitmelerini anlamsız karşılar:

"Ak sakallî pîr koca bilmez ki hâlî niçe
Emek yimesin hacca bir gönül yıkanısa" (299/3)

"İlm ü amel ne assı bin gönül yıkdunısa
Arif gönül yapduğı beraber hicaz ile" (335/12)

Yunus, şiirlerinde hacc'ın şekli tarafıyla ilgili bir bahiste bulunmamakla birlikte hakikat makamında söylediği bazı şiirlerinden insan gönlünü kazanmayı Hicaz'a gitmekle eş tutar:

İlm ü amel ne assı bir gönül yıkdınısa
Arif gönül yapduğı beraber Hicaz ile(335/12)

7. Ehl-i Sünnet ve'l- Cemaat Sahibi Olmak

Şeriatın yedinci makamı "**Ehl-i sünnet ve'l Cemaat**"dan olmaktır. Ehl-i sünnet ve'l cemaat; "**Hız. Muhammed'in sünnetine tam uyan, onları aynen icra eden, bidatulardan olmayandır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu konu için, "Allah'ın, ötedenberi süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın (K.XLVIII,a.23)"** buyrulur.

Yûnus'da millet, daha çok "**ehl-i millet**" diye geçer.

"Gerekse ehl-i millet farızasın bekleyem
Gerekse şöhrat kovam şöhrat ü dinden fârig" (126/5)

ve bu milleti şöyle anlatır:

"Gayrındur bu milletden bu bizim milletimiz
Hiç dînde bulunmadı dîn ü diyânetümüz

Bu dîn ü diyanetde dünyâ vü âhiretde
Yitmiş iki millette ayırındur âyâtımız

Zâhir suya banmadın el ayak deprenmedin
Baş sücûda inmedin kılınur tâ'atımız

Ne Kâbe vü ne mescid ne rüku u ne sücud
Hakk 'ıla dâim bec'âd olur münâcâtumuz

Ger Kâbe'ye varalum ger mescide girelüm
Gerek suya yunalum beledir illetimüz

Su ne kadar arıda çün yavuz huyun bile
Meger bizi pâk ide Hak'dan 'inâyetimüz

Kimün sırrın kim bile çün irilmez bu hâl
Yarı anda belli ola müslümin mürtedimüz

Yûnus cânun yinile ki dostlugun anıla
İşk ile dinlerisen bilesin kudretimüz" (116/1-8)

İnsan, Kıyamet gününde "**nefsî, nefsi**" derken "**ümmeî, ümmeî**" diyen Hazret-i Muhammed'den utanmalı, onun sünnetine uymalı ve O'nun ahlâkıyla ahlâklanmalıdır:

"Niçün sen nefsi-i emmârı bu gafletden uyarmazsın
Muhammed şer'i gülini senün yüzüne urmazsın" (235/1)

"Utanmazsın Habîb'ünden o derdüne tâbibünden
Ne kim dilersen işlersin meger Hak'dan utanmazsın" (235/6)

"Varlığın yağmaya virdi irdi ma'na-yı Resûl
Ol kapudan gir içeri yüri var kıl a hâzır"

Yûnus, ayrıca ehl-i sünnet ve'l cemaat'den olduğunu da ifadelendirmiştir.

8. Helâl Kazanmak-Helâl Yemek-Temiz Giyinmek

Şeriatın sekizinci makamı "**helâl kazanmak- helâl yemektir**" Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "**size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yeyiniz, bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyiniz... ve elbiseni tertemiz tut...**" (Bakara Suresi, ayet:168 ve VII, ayet:1; LXXIV, ayet: 4).

Günümüzde her insan helâl kazanır, temiz giyinirse cemiyet de, millet de, nesil de istikrarlı ve güçlü olur. Haram'ın ve pisliğin olduğu yerde her türlü kötülükler vardır. İşte mutasavvıfların üzerinde hassasiyetle durdukları özel durum, kişiyi ilk önce temize -doğruya götürmektir.

Yûnus, XIV. yüzyıldan XX. yüzyıl insanına "**haram**" hakkında seslenirken, kişinin "**haram**"dan elini çekmesini "**helâl**"a yönelmesini istemiştir.

"Müslümânlar zamâne yatlu oldu
Helâl yinmez harâm kıymetlü oldu

Harâm ile hâmir tutdı cihânı
Fesâd işler iden hürmetlü oldu" (387/1-3)

Yûnus'a göre, haramdan elini çekmeyen, nefsini haramla toylayan kıyamette yüzü kara olacaktır.

"Kesgil harâmdan elün kesgil gaybetden dilün
Azrail el irmedin bu dükkânı dir gider" (35/4)

"Aceb mahlûk irişdi göz yumuban durişdi
Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar" (60/5)

"Helâl ola sana Uçmak Uçmak'da Hûriler kuçmak
Kevser şarabını içmek tanla seher vaktinde tur" (88/8)

"Bunda zâlimlik eyleyen nefsi harâmla toylayan
Yüzleri kara kopısar öz canları rahat degül" (154/4)

"Helâline ola hisâb harâmuna ola 'azâb
İsyânıla yüzüm kara ben nideyüm neyleyeyin" (275/3)

"Evünde helâlüne biş vakt namaz öğretgil
Ögüdün dutmazısa yazuğı yokdur boşa

Namaz kılmaz kişünün kazandığı hep harâm
Bin kızılı varısa birisi gelmez işe" (341/4-5)

"Helâl kıldı mâşûka âşık kendü kanını
Mâşuk nakşından okur her âşık Kur'an'ını" (398/1)

9. Şefkât ve Merhamet Sahibi Olmak

Şefkat ve merhamet, şeriatın dokuzuncu makamıdır ve "acımak, duymak, ve merhamet etmek"tir. "Halka ihtiyaç duydukları şeyi vermek, güçleri yetmiyecek şeyi onlara teklif etmemek, anlamayacakları dil'le onlara hitabetmek vb."leridir.

İnsanoğlunda şefkât, kalbin duygu ile refiki sonucu doğar. Şefkât, işlenmiş ruhun hüneridir. Hz. Muhammed,

"şefkât imandandır" ve "yeryüzündekilere merhamet ediniz ki, gökdekiler de size merhamet eylesin" buyurmuştur.

"Bu dünyada bir nesneye yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi" (7/4)

Yiğidi yani genci yeşil ekine benzeten Yûnus, burada dünyada tek bir yiğidin ölüşüne acıdığını söylemektedir.

"Aşıklara göynür özüm anın çün faş olur nâzım
Görüceğiz âşıkları kaynak içüm dışım benim" (84/53)

Merhamet edebilmek ruhun erimesidir; merhamet, haddeden geçmiş ruhun sızlanmasıdır ve merhamet, acıdır.

10. Emr-i bi'l-ma'ruf Nehy-i ani'l-Münker

"İyi emir, kötüyü yasak bilmek" anlamına gelen "emr-i mâruf-neh-y-i münker", şeriatın onuncu makamıdır ve "iyiyi emir, kötüyü yasak etmektir." Çünkü Kur'an-ı Kerim'de

"...Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret, doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdir." buyrulur. Bilindiği gibi şeriâtın asıl hedefi "iyiyi emir, kötüyü nehy etmek"dir.

Şeriat'ın bu makamını kısaca özetlemek gerekirse, Allah'ın emrettiklerini yapma, yasaklarından kaçma olarak ifade edilebilir. Bu ise emr-i ma'ruf-neh-y-i münker'dir:

"Evvel kapu şeriat emr-i nehyi bildirür
"Yuya günahlarını her bir Kur'an hecesi" (351/3)

Yûnus Emre, dönemin insanını ve bugünkü insanlığa öğüt tarzında düsturlar verir. Tarikat ince bir yoldur. Yüreği dayananlar girebilir bu yola. Bunlar da, "gözle gördüğünü örte eteği ile" vasfına haiz kişilerdir. Bir müslümanın yapacağı ilk iş:

"Evvel bize vacip budur hoş hulkıla amel gerek
İslâm adı okınacak yoldaşumuz îman gerek" (138/1)

"Kararı yerde alasın amelin ile kalasın
Çok âh edip söyleyesin pişmanlığın rengini" (32/234)

Yûnus müslümanların elini haramdan çekmesini istiyor:

"Geçgil haramdan elün kesgil gıybetten dilün
Azrâil el irmedin bu dükkânı dir gider" (34/4)

Allah, haram yemeyi, harama bakmayı ve gıybeti haram kılmıştır. Bunları yapanların azaba uğrayacaklarını buyurmuştur. Yûnus, harama iltifat etmediği gibi insanların da etmemesini ve gıybetin de caiz olmadığını insan gönlüne nazım ile anlatıyor.

Bu dünya fanidir dünü bugünden hatırlamak gerekir. Bir sonraki saniye bir öncekinden kârlı olmalıdır. Bu zaman zarfında Yûnus'un dediği gibi:

"Bakgıl kendi dirliğine kimse ayıbın gözetmegil." 159/1

"Diler isen bu dünyayı âhirete değışmesin
Dünü gün kılğıl tâat ayak uzatıp yatmagil" (243/167)

"Eğriliğın koyasın doğru yola gelesin
Kıbr ü kîni çıkargıl nasîb alasın

"Ne verür isen elün ile şol varur seniün ile
Ben desem inanmazsın varcağız göresin" (191/1402,3)

"İkilik eylemeye hiç yalan söylemeye
Âlem bulanır ise bulanmadan durula" (192/1499)

"Dünyaya gelen kişiler yola bile gelmek gerek
Ölümünü anıyan dün ü gün ağlamak gerek

"Bu dünya kahır evidir hem bâkıy değil fanidir
Aldanuban kalma buna tez tövbeye gelmek gerek" (42/244,5)

"Eya gönül açgıl gözün fikrin yavlak uzatmagıl
Bakgıl dirliğine kimse ayıbın gözetmegil

Şöyle dirilgil hak ile öleceğiz söyleseler
Bâki dirlik budur canım yavuzad ile gitmegil

Diler isen bu dünyayı âhirete değışmesin
Dün ü gün tâatı ayak uzatıp yatmagıl" (208/ 4,5,6)

B. Tarikat'ta Bulunan On Makam:

I. Tevbe Etmek

Tarikatte ilk makam bütün günahlardan halisane *tevbe*'dir. Bu samimi isrigfar ile nefis kal'ası yıkılır:

Yani bu makam, Kur'an-ı Kerim'in "Allah'a samimî bir dönüş ile tevbe kılınız (K.,LXVI,a.8)" emirlerindeki; Kur'an'a bağlanma, Allah'a dönme, günahlarından ve işlediği isyankarlığa karşı pişmanlık duymadır. Çünkü O tevbeleri kabul kılıcı ve çok yargılayıcıdır. Hz. Muhammed:

"Günahlarından tevbe edip dönen kişi, hiç günah işlememiş gibidir." buyruyor. Tevbe deyince kastedilen, günahına içten pişmanlık duymak ve Allah'dan af dilemektir. Eğer kul, isyanına pişman olur candan bir samimiyetle Allah'dan özür dilerse, Allah da onun özür dilemesi ve pişmanlığı sebebiyle, bir kerede yetmiş yıllık günahını affeder. Çünkü içten özür dilemek ve gerçekten Allah'a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır. Çünkü Allah u Taala ;

"Ey kullarım' özür dilemek ve samimiyetle tevekkül etmek sizden, kabul etmek benden ...", "Allah'a tevekkül edip dayanana o yeter (K.,LXV,a.3)" buyurmuşlardır.

Şükür etmek sizden, nimetleri artırmak benden: Nitekim Allah'u Taala:

"Eğer şükür ederseniz, ben de mutlaka sizin nimetlerinizi çoğaltırım. Ve eğer küfran-ı minnette bulunursanız gerçekten çok şiddetli olur.(K.XIV,a.7)" buyurmuştur.

Gayret etmek sizden, hesapsız sevap vermek benden: "Sabredenlere ücret ve karşılıkları hesapsız olarak verilecektir (K.XXXIX,a.10)" ayeti mucibincedir. Taat ve ibadet etmek sizden, Cennet'de nimetler, köşkler, huriler vermek

benden: "İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir? (K.LV,a.60)" ayeti gereğidir.

Yetmiş yılda yaptığınız isyanlara bir kere tevbe etmek sizden, tevbeyi kabul etmek benden: "Kullarımdan, tevbeyi kabul buyuran O'dur (K.LX,a.104)" ayeti mucibince. Çünkü Allah'ı Taala buyuruyor ki, "**Babanız Adem, buyruğuma bir defa karşı geldi, bana asi oldu, tevbesini yüz sene sağlamadan kabul etmedim. Sizin yetmiş yıllık isyanınıza bir özür dilemenizle, tevbenizi kabul kılayım ve kötülüklerinizi affedeyim.**"

"Eğer isyânkârların günahlarını affetmeseydim rahmetim ve acımam muttal kalmış olurdu; yarattığım şeyle de bir eksiklik bulunsaydı kudretim tamam olmamış olurdu; bana dua edene icâbet etmeseydim saltanatım tamam olmamış olurdu." (Coşan, 1986: 116-117).

Yûnus, tarikatın makamlarından olan tevbenin, günahlarından halisâne bir şekilde sıyrılmamasıdır. Bu samimî istiğfar ile nefis kalesi yıkılır.

"Yûnus gel âşıkısan tevbe eyle
Nasûha tevbe ucı kutlu oldu" (387/9)

"Togruluk mancınığı istiğfar taşıyla
Togruluk vardı atıldı yıkınıdı nefis kal'ası" (375/5)

2. Pir'den El Almak

Mürid ne kadar güçlü olursa olsun pirin himmeti olmadan Hakikat'e ulaşamaz. Bunun için mürşidden el almalıdır:

Hak ere benüm didi varlığın ere kodı
Erenlerün himmeti yirden göge direkdür(84/5)

Yunus, bu himmeti erler eteğini tutmakta bulmuştur:

İy yaranlar iy kardeşler görün beni n'itdüm ahi
Ere irdüm eri buldum er eteğin dutdum ahi(399/1)

Anladum kendü halümi gözledüm toğrı yolunu
Dutdum ulular eteğin Hazret'e ben yitdüm ahi(399/5)

N'itdi bu Yunus n'itdi bir toğrı yola gitdi
Pirler eteğin tutdı Allah görelüm neyler(71/13)

3. Nasihat Dinlemek

Nasihat; ıstılah olarak bir mürşidin müritlerine yaptığı konuşmadır ki, Hz. Peygamber'in sahabe ile yaptığı sohbetten gelir. Mürşit, o peygamber sohbetini vakayet nuruyla cezbedip velayet kemali ile nakleden kimsedir. Bu sebeble erenlerin sohbeti(nasihatı) marifeti artırır:

Erenlerün sohbeti arturur marifeti
Bi-derdleri sohbetden herdem süresüm gelür(46/5)

4. Havf u Reca [Korku ve Umut Arasında Olmak] Sahibi Olmak

Mümin, havf ile reca arasında olmalıdır. Yani korku ile ümit arasında olmalıdır. Ancak fena makamında bu halin önemi kalmaz.

Havf: Korku, **reca:** Umut'dur. Tasavvufî anlamda ise; kulun, korku ile umut arasında olmasıdır. Bunu da Kur'an-ı Kerim'in: "**O kullar, verdikleri sözü yerine getirirler; fenâlığı oldukça yaygın olan bir günden korkarlar** (K.,LXXVI,a.7)" "**Allah'ın rahmetinden umut kesmeyiniz**" hükümlerine bağlandıklarını ifâde etmektedirler.

Mümin havf ile recâ arasında olmalıdır. Yani korku ile ümit arasında olmalıdır. ancak fenâ makamında bu halin önemi kalmaz:

"Dünyaya gelen kişiler yola bile gelmek gerek
Ölümünü anubanı dün ü gün aglamak gerek" (137/1)

"Havf u recâ niçe gelür varlık yokluk bıragana
İlm ü amel sımaz anda ne terazü ne hod sırat" (177/7)

Yüce Allah biz insanlara karamsarlığı haram kılmıştır. Allah'a karşı duyulan **aşk=sevgi+saygı+korku** formülünü kapsar.

Yûnus'a göre hayır ve şerri elden koyan havf ve recâya aşına olamaz:

"Beni benlikden kodi varlık defterin yudı
Havf u recâ göstermez hayr u şer elden koyan" (264/7)

Havf u recâ göstermeyen Yûnus'un gözünde Tatar gibidir:

"Okursun tasnif kitâb niçe binâ vü i'râb
Havf u recâ sende yok eyle ki Tatar'sın" (284/4)

Varlık-yokluk meselesine yabancı olan gönüller, korku ve umut onlara kaval sesi gibi gelir. Yüce Allah'ın aşkına mazhar olan Yûnus, buna erişmekle içinde birikmiş korkuları atacak bütün endişe ve tereddütlerinden kurtulmuş olacaktır:

"Kaçan kim ben beni bildüm yakîn bil kim Hakk'ı buldum
Korkum anı buluncaydı şimdi korkudan kurtuldum" (176/1)

Tek gaye o muhteşem aşka intisap etmek ve tek menzil tecelligahı ederek sev-dâda fanî olmaktır.

5. Mürid Olmak

Bu makam, Kur'an-ı Kerim'in "**Eğer bilmiyorsanız zikir erbabına (bilenlere) sorunuz**" (K.XVII,a.43) ayetine dayanmaktadır.

Mürid üç türdür.

a) **Gerçek ve mutlak mürid** ki, bu şeyhine "niçin?" diye sormayan; ona karşı delil getirmeyen kişidir.

b) **Mecazî mürid** ki, bu dışta şeyhinin buyruğunda, içte kendi nefsinin hükmünde olan kişidir.

c) **Dönek (mürted) mürid** ki, bu şeyhinden değişik bir hal gördüğü zaman onu, ilmi az olduğundan, nefsinin arzusuna uyup terk ediveren kişidir (Coşan, 1986: 117).

Bir şeyhe bağlanan Yûnus, gittiği yolun hak olduğuna cânı gönülden itikat etmektedir. Daha sonra da kendine seslenen Yûnus, bu erkânın, aşıkların erkânı olduğunu söyler:

"Şeyh-i kâmil hizmetinden fârig olma iy Yûnus
Kulluk itmek pîrine erkânıdır âşukların" (150/6)

İçki kaygı ile pür olan Yûnus, Allah yolundan kendine el veren pîri gönlünde kaygı ve acıları kar gibi eriyip yok olur:

"Kaygu beni almıştı cânım zebûn olmuştu
Gördüm pîrümün yüzini ol kayguyu sürdürdüm bugün"

Manevî ilham ile insanı pür-nûr eden Şeyhe Yûnus:

"Varam kul olam şeyh işigine
Aba dikiğim yüzbin pâreden" (284/7)

diyor.

Mürid ne kadar güçlü olursa olsun pirin himmeti olmadan Hakikat'e ulaşamaz. Bunun için mürşidden el almalıdır:

"Hak ere benüm didi varlığın erde kodi
Erenlerün himmeti yirden göge direkdür" (84/5)

Yûnus bu himmeti erler eteğini tutmakta bulmuştur:

"İy yaranlar iy kardaşlar görün beni n'itdüm ahî
Ere irdüm eri buldum er etegin dutdum ahî" (399/1)

"Anladum kendü halumu gözledüm togrı yolumu
Tutdum ulular etegin Hazret'e ben yitdüm ahî" (399/4)

"Nitdi bu Yûnus n'itdi bir togrı yola gitdi
Pirler etegin tutdı Allah görelüm neyler" (71/13)

6. Nefis Terbiyesi

Nefis terbiyesi, açlık ve kanaatkârlıktır. Bu makam Hz. Muhammed'in,

"Açlık, gök gürültüsüne, kanaatkârlık buluta benzer; nasıl gök gürültüsü ve bulut yağmura sebep teşkil ederse, kanaatkârlık ve açlık da derin ve ince düşünme (hikmet) ile sezgi (marifet)ye sebep olur" hadisine dayanmaktadır.

*"Yort iy gönül sen bir zaman âsûde fârig hoş yürü
Korkma kayırma kimseden gussa vü gamdan boş yüri
Hakîkate bakarsan nefsin sana düşman yiter
Var imdü ol nefsinile vuruş, tokuş savaşı yüri
Nefsdür eri yolda koyan yolda kalur nefse uyan
Ne işün var kimse ile nefsüne kakı buş yüri
Diler isen bu dünyâ şerrinden olasin emîn
Terk eyle bu kibr ü kîni hurkaya gir dervîş yüri
İster isen bu dünyede ebedî serhoş olasin
İşk kadehin tolu götür yıl on'ki ay serhoş yüri
Kimse bağına girmegil kimse güline dirmegil
Var kendi ma'sûkun ıla bağçede al-alış yüri
Gönüllerde ig olmagıl mahfillerde çig olmagıl
Çig nesnenün ne dadı var gel çışk odına biş yüri
Yûnus imdi hoş söylersin dilünile şerh eylersin
Halka nasîhat satınca er ol yolunca hûş yürü"* (403)

Yunus'a göre kulun, ölmeden önce kendi nefsinin yok etmesi hususu yine Kur'an-ı Kerim'in:

"Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir, Allah katındaki (rahmet) ise bâkidir (tükenmez). Elbette sabırlı davrananlara, yapmakta oldukları en güzeliyle mükafatlarını vereceğiz (K.,XVI,a.96)" ayetine dayanmaktadır.

Tasavvufta *fenâ makamı* vardır. *Nefsin terbiye* edilerek öldürülmesidir ve bütün maddî ve dünyevî isteklerden kurtulup Allah'ta yok olmaktır. Yani Yunus gibi olmaktır.

*"Yûnus Emre yok oldu küllî varı yok oldu
Andan artuk nesne yok kalman gümân içinde"* (339/8)

Kişinin kendinden geçmesi ve kendi bedenini terk ederek Allah'ta yok olmasıdır.

*"Beni sorman bana bende degülem
Sûretim boş gezer tondan içerü"* (290/3)

İnsan nefsanî taleplerinden kurtulmadıktan, ölmeden önce kainatın yaratıcısına ve âşık destanına ulaşamaz:

"Yûnus canını berkit bildüklerini terk it
Fenâ olmayan sûret şahına vâsıl olamaz"

Tasavvufta "**erenler**" sözü tarikata girmiş ve Allah aşkını içlerine çekmiş olan kişilerdir. Yûnus'a göre kim ki, erenleri örnek aldı, onlar fenâ olanlar:

Fenâ bir zevk-i vuslat yemektir:

"Fenâ ol kim bulasın zevk-i vuslat
Bu sözüüm düş midür sana yor indi" (411/5)

Ve bu makama ulaşanlar Allah'ta yok olarak fenâ olurlar.

"Yûnus eydür hiç şek degül ol benven ü ben olvanın
Ben ne dirsem dost tutar dost didigin ben tutaram" (180/8)

Mevlanâ Hazretleri, "**Nefis, nefis sen öyle bir mel'un sun ki, bazen olur köpeği bile Hz. Yûsuf vâsfinda görürsün.**" İşte bu kadar bayağılaşan bir nesneyi haddelerden geçirerek saff ve ulvî yapmak zor ve meşakkatlidir.

"Ma'suka halvetinün yidi kapısı vardır
Ol kapudan içerü seyrân kılasum gelür" (46/3)

"Tevekkül işi ola kanaat aşî ola
İnâyet başı ola nur-ı rahmet içinde" (205/28)

Allah'a giden tariklerde sayısı meçhul çok ve büyük engeller vardır. Bu engelleri ehliyete dönüştürmek her kişinin haddi değildir:

"Yitmiş bin riyâ çeri vardır bu yolda bilün
Nefs öldürmüş er gerek ol çeriye kırası" (375/4)

"Yidi deniz gördüm anda birisi oddanıdı
Bu harâbât ehlinün dirler yolu andan geçer" (67/4)

"Onikidür hücreyi yidi dervâzisi vardır
Anda iki dilber var bilmezsin ki sorasın" (250/4)

Nefsini mürşid sayanlar hakikate ağıyar kalıp terakkilerinde hakkı bulamazlar:

"Nefsdür eri yolda koyan yolda kalır nefse uyan
Ne işün var kimseyile nefsüne kakı buş yürü" (403/3)

"Miskîn Adem oğlanı nefse zebûn olmuşdur
Hayvân cânâvâr gibi otlamaga kalmışdur" (76/1)

"İmân aldaguçları bilün çokdur bu yolda
Nefsine uyanların gitmez yüzi karası" (375/3)

Ama insan nefsinin, ilmi ilmi imân ile dokur ve taleplerini hakka dayandırırsa yüce Allah'ın iltifatına mazhar olur.

"Nefs yolundan geçemizin ışık şarâbın içemizin
Gönlüm kara açamazın dervîş olıbilsem dervîş" (123/2)

"Nefsini müslüman eden kişi Hakk'a doğru yol alır
Nefsini bilen erler, gözlerinden hicabı silmişler" (123/2)

Nefsini terbiye etmeye çalışan insan, nefsiyle âdeti savaşı eder.

"Kudret kılıcın almış nefsin boynunu çalmış
Nefsini depelemiş elleri kan içinde" (302/7)

"Işık nefsin iline akdı ne bulduyusa yakdı
Kibir kal'asını yıkıdı anda çok savaş oldu

Nefs ili oldu harâb kibr ayaklarda türâb
Gitdi perde vü hicâb dost gözüme duş oldu" (394/3-5)

"Hakikate bakarsın nefsin sana düşman yiter
Var imdi ol nefsin ile vuruş-tokuş savaş yüri" (403/2)

Her bir kişi bir iş dutar ol dosta yakın olmaya
Gice gündüz nefsiyle herdem savaşdur âşıkun" (146/6)

"Kırdum bu nefsin çerisin bir itdüm burc u bârusun
Pâk eyledüm çerisin mülketini yuyan benem" (187/3)

Ferâgat menziline ulaşabilmek için kana'at dârında nefsinin îdam sehpsasına çeken Yûnus,

"Bu miskin Yûnus'ı, gör dervîşlik ide geldi
Nefsindendür şikâyet nefsin öldüren gelsin" (239/9)

mahiyetindeki dervîşlik davetiyesini çıkarır.

7. Pire Hizmet Etmek

Burada kişinin teslimiyeti, itâtı ve sabrı söz konusudur. Zira Hz. Muhammed: "**Hizmet edene hizmet olunur**" buyuruyor. Evet Yûnus, Pir'i Tabduk Emre'ye 40 yıl hizmet ettikten sonra "**kâmil insan**" olabilmıştır. Bu sebeple Hak âşıklarının erkanı, pire hizmettir:

"Şeyh-i kâmil hizmetinde(n) fâriğ olma iy Yûnus
Kulluk itmek pîrine erkânudur âşıklarun" (150/6)

Hak âşıklarının erkanı pire hizmettir:

Şeyh-i kâmil hizmetinde fâriğ olma iy Yunus
Kulluk itmek pîrine erkânudur âşıklarun(150/6)

8. Kanaatkâr Olmak

Kanâat'ın lügat manası, "**mevcut olanla yetinmedir**". Tasavvufî bir istilâh olarak kanâat, kayıp olan şeye duyulan isteği terk etme ve mevcut olan şeye de istîğnadır. Rıza'nın başlangıcıdır.

Yûnus Emre'ye göre nefsin bitmez tükenmez arzuları, ancak kanaatla dizginlenir. Kanâat, insanın yârı olmalıdır. Nefs ejderhasına kanâat silahıyla karşı konulabilir:

*"Nefsümün ejderhası döndi bana haml citdi
Kanâat hay dimezse hakîkatdür yir inde"* (383/2)

*Kanaati yâr idin uyma nefis dileğine
İresin Hakikate yirün buldun tur indi"* (383/2-3)

Kanâ'at, nefis atının gemidir. Bitmez tükenmez arzular, onunla dizginlenir.

*"Sabrila kanâ'atı viribidüm bunlara
Kırkını bir gönlege kanâ'at kılan benem"* (185/2)

Dervîş, Tevekkülî iş, Kanâ'ati de aş bilmıştır.

"Tevekkül işi ola, Kanâ'at aşî ola" (295/28)

Kanâ'at, nefsin bütün arzularına "**nefis düşmanlığına**" karşı koruyan bir makamdır. Kanaat hırkasına bürünen kişi, daima kurtuluştta, selâmetdedir.

*"Kanâ'at hırkası içre selâmet başını çekdüm
Melâmet gönlegin biçdüm ârif olup geyen gelsün"* (230/2)

Biz, kanâatı, 1) Maneviyatta kanâatkâr olmak, 2) Maddiyatta kanâatkâr olmak diye ikiye ayırıyoruz.

Dualarımız maddiyatta kanâatkâr olmak ve maneviyatta doyumsuzluğu yakalamak konusunda müşterek olsun diyelim ve sözü Yûnus'a bırakalım.

İnsan nefsinin mahkumu olursa yılan dolu gayyalarda salâhı arar ama bulamaz:

*"Kanâat didiğünü eğer sen tutamazsan
Nefsine uyarsan sor gönder ol var indi"*

*Kanâat yar idün uyma nefis dileğine
İnesin hakîkate yüzün buldun tar indi"* (884/3-4)

9. Tecrid ve Tefrid Sahibi Olmak (Allah'a Dönmek ve O'ndan Gayrileri Bırakmaktır):

Bu makam da, Allah'a dönme ve ondan gayrileri bırakmaktır. Bu makam Kur'an-ı Kerim'in "**O halde Allah'a koşun ve O'na iltica edin** (K.,Ll,a.50)" âyetini temel almaktadırlar.

Bilindiği gibi **tecrîd**:

"Sâlikin zahirini mal ve mülkten, batınını karşılıklı bekleme anlayışından arındırması, yaptığı her şeyi sırf Hak rızası için yapması, makam ve hâl sahibi olma düşüncesini hatır ve hayalinden dahi geçirmemesidir. Kalbi mâsivâdan arındırmaktır". Tefrid ise:

"Emsal ve akrandan ayrılıp yalnız ve tek kalmak, kimsenin sahip olmak, hâlini görme halinden de uzaklaşmak, her şeyi Hak rızası için yapmak, Hakk'ı şanına yakışmayan vasıflardan tenzih etmek ve onu ferd (tek ve eşsiz) olarak görmektir" (Uludağ, 1991: 474).

Demek ki tecrid, kalbi mâsivâdan arındırma, tefrid ise Allah'la birlik olma hâlidir:

*"Aşıkların ne kim varı tecrid gerekdür arada
Her nesneye ol hükm ider her yol içinde yolu var"* (32/4)

*"Niçe bir tecrîd ü tefrîd ü mücerred-münferid
Niçe bir cinni vü insi ya niçe şeytân olam"* (201/11)

Ayrıca Yûnus, bütün varlığını dost eline bırakır, bu dünyada kendisini garip bulur.

*"Ne var söylenen dilde varlık Hakk'undur kulda
Varlığum hep ol ilde ben bunda garîb geldüm"* (191/2)

Heñen arkasından da Allah'a tam bir teslimiyetle bağlanır:

*"Alem düşmân olurısa beni dosttan ırımaya
Dost kandayısa ben anda düşmanlık ayırmaya"* (337/1)

diyebilen bir gönül taşıyor.

*"Ne var söylenen dilde varlık Hakk'undur kulda
Varlığum hep ol ilde ben bunda garîb geldüm"* (191/2)

Artık Yûnus, Yûnus değildir, **"Beni bende demeyin / Bir ben vardır benden içerü"** Kendini her şeyden tecrid ederek, bütün varlığını Allah'a (c.c.) adayan Yûnus,

*"Benliğüm benden koyayın senün kohunı duyayın
Bunca zaman ben kul iken sultân olayın bir zamân"* (253/7)

noktasına erişebilen şairimiz, Hakk'tan başka bir şey tanımaz.

*"Aşık Yûnus sen canunı Hak yoluna eyle fidâ
Bu şeyhîla buldum Hak'kı ben gayri nesne bilmezem"* (192/8) der.

10. Kendini Bilmek:

Hız. Muhammed: "**Kendisini tanıyan Rabbini tanır**" buyurmuştur. Yûnus da bu konuya;

"Men arefe nefsenu dîrsin illâ degülsin
Melâik'den yukarı seyrân arzu kılursın" (255/2)

"İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur" (91/1)

"İlmi okumak bilmeklik kendözünü bilmekdür
Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin

İlim okumak ma'nisi ibret anlamagiçün
Çün ibretten degülsin görmedin taş atarsın" (248/5-6)

beyitlerindeki ifadeleriyle bakmaktadır.

C. Marifet'te Bulunan On Makam:**1. Fena olmak**

Hız. Muhammed: "*Mü'min kulun kalbi Allah'ın arşı gibidir*" buyuruyor. Kişi kalbini temiz, gönül evini Rabbiyle dolu ve bütün yaratıkları da gücünün yettiğince kendinden hoşnut kılmaktır. Rabb'a ancak bu vasıfları yerine getirince vuslata erebilir. Zira kul bu makamda kendinden ve sıfatlarından fâni olarak Hakk'ın sıfatlarıyla bâki olur. Yûnus, fenâ olmadan vuslatın olmayacağını ifade eder:

"Bu bir acayib hâldir bu hâle kimse irmez
Âlimler davî kılur veli degme göz görmez

İlm ile hikmet ile kimse irmez bu sırra
Bu bir acayib sırdur ilme kitaba sığmaz

Âlem ilmin okuyan dört mezheb sırrun tuyan
Aciz kaldı bu yolda bu işka el uramaz

Yûnus cânunu berk it bildüklerini terk it
Fenâ olmayan sûret şâhına vâsil olmaz" (110)

2. Sabır Sahibi Olmak

Sabretmek, Tanrı'ya ulaşmak, Tanrı'yı bilmek ve Tanrı'ya yakarmaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

"Ey iman edenler! sabredin (sabırda yardımlaşın), (düşman karşısında) sebat gösterin; (birbirinizle irtibatlı olun); (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilirsiniz" (K.,III,a.200) âyetine dayanmaktadırlar.

Sabır: "dayanmak, dayanıklıdır. Başa gelen musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikayetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendine acıdırmamaktır".

Kul, karşılaştığı sıkıntı ve belâların verdiği üzüntüyü sadece Allah'a arz eder ve O'nun inâyetini ister. Şekvâ, şikayeti Allah'a sunma, kazaya rıza gösterme hâline de aykırı düşmez. Fakirin sabır, zenginin şükür ehli olması lâzımdır. Sabır, musibetle karşılaşılan ilk anda bahis konusu olur. Sabır, haramlardan uzak kalma da ve dini emirlere uymada bahis konusu olur. Sabırın sonu selâmetdir. Sabır-ı cemil, yakınmadan ve sızlanmadan gösterilen sabır. (Uludağ, 1991 : 408).

-**"Allah, sabredenlerle beraberdir."**

Sabır, hakikatin sekizinci makamıdır. Zira **"Sabreden derviş muradına ermiş-tir"**, **"Sabreden zafer kazanır"** sözlerinde **"sabr ehli"**nin, bu güzel huyu ile **"Vuslat"**a erişeceği ifade edilmiştir. Zira, Allah u Teala: **"Sabır gösterenlere mükafaat vardır"** buyuruyor. Zira, insanoğlunda sabır ile nefis mücadele halindedir. Ama sabredersen, daima zafere ulaşırsın. Yûnus:

*"Miskin Yûnus sabr eylegil bu dünyânun zahmetine
Dürlü cefaya katlanur sen sultân'a iren feşi" (272/12)*

Kişiyi Allah'a ulaştıran hasletlerin başında "sabr" gelir. Yine insanı şeytana yaklaştıran da "sabırsızlık"tır:

*"Kimden öğüt istersem sabır gösterür bana
Sabrumun perdesini muhabbet od'ı yakdı*

*Sabrıla benüm işüm niçe varsar başa
Şol dostumun nüvahtı cânuma cân bırakdı" (363/3-4)*

*"Sabrıla kanaâti viribidüm bunlara
Kırkını bir gönleğe kana'at kılan benem" (185/2)*

İslâm kültüründe "sabr" denince ilk akla gelen **"Hz. Eyyûb'un sabrı"**dır. Sırasıyla Hz. Yakub, Hz. Yûsûf bunlar, **"sabr"**ın timsali, kısacası **"sabır taşı"**dırlar. Yûnus bu sabır taşlarını:

*"Eyyub'layın sabr eyle Yakûb'layın çok agla
Yusuf-sıfat sen dahı Kenân'a irişince" (309/4)*

Tabîki, sabır bir ölçüdür. Mecnun'un Leylâ'sına kavuşması da **"sabır"**la olmuştur.

Sabrıla erik, helva olmuştur. Sabır amaca başarıyla ulaşmanın en önemli unsurudur. Sabır çiledir, ama sonu bahtiyarlıktır. Sabır bekleyiştir, özlemdir, kurtuluştur. Sabır, makamdır.

3. Marifet Sahibi Olmak

Gerçek arif Hakk'ı bilen , Hak'tan haber alan kişidir. Marifet gönül hazinesidir. Bu hazine aşk ile ele geçer. Marifeti söz ile dile getirmek bir kibir alametidir. Bunlar marifet yoksuludur.

*Üçüncüsü marifet can gönül gözin açar
Bak ma'ni sarayına Arş'a değin yücesi (351/5)*

*Kişi Hakk'ı bilmek gerek Hak haberin almak gerek
Bir sözi söylemek gerek kimse anı bilmez ola (327/7)*

*Olmaz sözi dimezem ben marifet ehline
Zira disem inanmaz ağacda bitdi! karpuz (106/6)*

*Söylerem ma'feti saluslanuram katı
Miskinliğe dönmege gönlümden kibir gitmez (117/3)*

4. Vücut Makamını Bilmek

Vücut birbirine zıt, *od, su, toprak ve yel*'den ibaret olan "anasır-ı erbaa"nın terkiyile ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu zıt unsurların birbirlerine muhalefetinden nefsin süfli faaliyetleri ortaya çıkar. *Dört unsurun* her birinin asıllarına gitmesi ile yani teni terketmesiyle kişi *fena*'ya ulaşır. Fena'ya ulaşan kişinin vücutu ise asli varlığı olan cevher'e (nur) rüçü eder. Bu görüş dolayısıyla tasavvufta *insan-ı kamil*'in vücutu kesretin tamamını bizatihi kendinde toplayan bir *kül*'dür. Yunus bu sırta vakıftır:

*Ma'na bahrine talduk sırrını bulduk
İki cihan ser-te-ser cümle vücudda bulduk(133/1)*

*Vücuddan gelmeyince kimse Hakk'ı bilmedi
Bu vücuddan gösterdi dost bize didarını(397/4)*

5. Cömert Olmak-Cimri olmamak

İnsanoğlu, kazancını Allah yolunda, insanlığına hayrına olmak kaydıyla cömert olmalıdır. "**Alan el değil, veren el**" olmalıdır. Gönül yapmalıdır. Kişi, hem varlığı ile hem de gönlü ile Allah rızası için "**cömert**" olmalıdır.

*"Kazandugunu virüben yoksulları hoş görüben
Hak Hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek" (137/7)*

Kendini ve malını Hak yolunda sebil etmektir. Allah'ın kendisine ikram eylemiş olduğu yemeklerden, giyimlerden bir şeyi sakınmamak, aksine Allah'ın rızasını kazanmak isteğiyle, O'nun yolunda bol bol vermektir.

Nitekim Kur'an'ı Kerim'de bu hususta: "**Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dâne gibidir ki, her başakda yüz dâne vardır. Allah dilediğine daha da fazla verir. Allah geniştir, her şeyi bilir**" (Bakara Suresi, ayet: 261) buyuruluyor.

Hakk'a vasıl olan kişi dünyevî kaygılardan kurtulur. Dolayısıyla mal, mülk gibi verilmesi nefse zor gelen şeyler Hak yolunda sebil edilmelidir:

*"Her kim tarîka gire gerek mal terkin ura
Yola togrı can vire bu tarikat içinde*

*Ger togrı turmazısa mâl terkin urmazısa
Yola can virmezise tuymaz sohbət içinde" (295/16-17)*

"Kanı buldum niderem ben ayrığı
Yagmaya virdüm bugün dükkânımı" (389/5)

Dünya terki, ibadetlerin başıdır. Dünya terki, çihan terki, bildiklerinin terki, vücud terki, iki çihan terki, mal terki, kendini terk gibi adlar verdiği bu makamda söylediği muhtelif şiirlerinde Yûnus, dünyayı terk etmiştir:

"Cânım bu tene gireli nazarım yokdur altuna
Düşdüm ayaklar altına topraklayın tozar oldum" (222/7)

"Dünyâyı elden bırak olmagıl Hak'dan ırak
Sermâye kendis'olmuş varlıklar yuyanlara" (331/4)

"İbâdetler başıdır terk-i dünya
Eger mü'minisen ana inanasın" (279/10)

6. Kibir ve Riya'dan Uzak Kalmak

Yûnus'un eserlerinde en çok üzerinde durduğu ve insanlara öğütlediği şeyler; "Kibirli ve riyakâr olmamak, mütevazî olmak ve olduğu gibi görünmektir. İşte Yûnus, bu temel karakter unsurlarını izah etmek için, bilhassa "ibâdetin" riya ile ve gösteriş için yapılmasına hiç tahammül edemez. "İbadet ve taatlarıyla mağrur olanlara veya ibadetlerini sadece gösteriş için yapan iki yüzlülere şiddetle çatar. O'na göre bunların ibadetleri kendilerine put, taatleri de gözlerine perde olmuştur. İnsan saf ve sâdik olmalı, sana-bana göstermelik için ibadet etmemelidir. Allah herkesin halini en iyi bilendir.

"Dilerisen bu dünyâ şerrinden olasın emîn
Terk eyle bu kîni hırkaya gir dervîş yürü" (403/4)

"Egriligün koyasın togrı yola gelesin
Kibr ü kîn çıkargıl erden nasib alasın" (250/1)

"Eger kine tutansan gitdi senden îmân dahı
Billâhi ol Tann hak'ı yokdur bu sözüñ yalanı" (412/12)

"Sen Hakk'a 'âşıkısan Hak sana kapu açar
Ko seni begenmegi varlıgün evini yık" (131/6)

"Kibr ü menidür subaşı delim kişidür yoldaşı
Sen olmagıl anun eşi buna uyan yoldan azar

Riya çökük yirde durur key sakın oda buyurur
İhlâs gelüp cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer" (83/6-7)

"Kendözümü görürüm sallanabun yürürüm
Bugz u kibr ü adâvet gönlümü almış benüm" (225/2)

"Zevk ü riyâ didükleri boynunu urmayınca ben
Şâh-ı Kerim'e sıdkıla kanda bulısaram visâl" (155/6)

"Yûnus miskin mestânesin sen seni gör ko bunlar
Dünyâda riyâlu dirlik kişiye eyu ad degül" (154/6)

7. Edeb Sahibi Olmak:

Yûnus Emre'nin en çok üzerinde durduğu kavramlardan biri de "edeb"dir. Edeb, hem "hâyâ" hem de "erkân" ile müterâdif kullanır. O'na göre "din ve imân" sahibi hatta insan olabilmek için *edebli olmak* gerekir. İmân'ın da İbâdetin de, tasavvufunda aslı "edeb"dir. Çünkü Hz. Muhammed: "**Hayâ imandandır**" buyurmuştur. Tarikat yolunda marifet makamında ancak "**edeb-erkan**" bilerek yürümek mümkündür; çünkü istediğine ulaşmak isteyen, ancak "edeb-erkan" ile ulaşır. Mahrum kalan da, ancak "**saygı ve edebi**" terk ettiği için mahrum kalır. Hz. Ali buyurur ki: "**Mal ve soy ile bir şeref olmaz. Şeref ancak bilgi ve edeb ile dir.**" Hz. Muhammed de: "**Edeb, aklın dış şekli ve dış görünüşüdür.**" buyurur.

"Edeb", iyi terbiye, zariflik, uysallık... demektir. Şairimiz şiirlerinde bu mefhumu sık sık baş vurur.

"Şîrîn hulklar eylegil tatlı sözler söylegil" (57/9)

İnsana vacib olan "**hoş hulk ile ameldir**":

"Evvel bize vâcib budur hoş hulkıla amel gerek

İslâm adı okınacak yoldaşumuz imân gerek" (138/1)

İnsan iyilikle, yüceliklere ulaşır. (303/3) Eğrilere Hakk'a varamaz. Eğrilere eğrilere, doğrularla doğrularla değerlendirilir:

"Egriler egril ile togrular togrular ile

Yalanı yalan seçer gammazlar gammaz ile" (335/14)

Yûnus ki, alçak gönüllü olmayı bir şeref sayar;

"Toprak eyle yüzünü mukînlere iy Yûnus

Cümlesinden ziyâde erün ikrân gerek" (140/4)

"Yûnus Emre kendözün topraga urgul yüzün

Ma'sukaya yaraşur bir miskînligüm vardır" (51/7)

"Eyidün Yûnus'a tursun yüzünü topraga sürsün

Öğüdün kendüye virsün okudugun dutsın dimiş" (122/9)

"Yûnus Emre'm aç gözün toprak eyleyil yüzün

Sana dahi diyeler cigeri biryan kanı" (356/60)

Kibr ise dinimize şiddetle kınanan ve haram kılınan bir unsur iken tasavvufta ise, daha şiddetle kınanan bir unsur olmuştur;

"Eğriligün koyasın togrı yola gelesin

Kibr ü kini çıkargıl erden nasîb alasın" (250/1)

Edeb, riyaya gönülleri kapatmıştır:

"Riyâ çökük yirde durur key sakın oda buyurur

İhlâs gelüp cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer" (83/7)

Edeb, ruh estetiğidir, kişinin kendisini bilmesidir ve güzelliştir.

8. Dervişliği Kabul Etmek

Yunus'a göre derviş; "su ve topraktan yeşeren bir ağaç misâlidir". Onun yaprağı, dertlilere derman, gölgesi kutludur. Bu ağacın budağındaki meyveler ili ve şehri besler:

*Her kime kim dervişlik bağışlana
Kalbi gide pak ola gümüşlene*

*Nefesinden misk ile anber tüte
Budağında il ü şar yemişlene*

diyen Yunus, bu makama herkesi lâıyk görmez. Riyâ ile bu yola girilmez. Bu yol aşk yoludur.

*Bu dervişlik yoluna aşk ile gelen gelsin
Ya dervişlik neydüğün bin zere duyan gelsin*

Melamet elbisesini giyen, "ilm-i bâtın" dan konuşan dervişler, Yunus'un can dostlarıdır. Gönül dostu bir dervişin evine gelmesi, Yunus'u sevindirir :

*İşidün iy yarenler eve dervişler geldi
İlm-i bâtından öter eve dervişler geldi*

9. Hased ve Kin'den Arınmak

Yûnus, bütün insanların saf ve riyasız, "toprak" gibi mütevazi olmasını istediği gibi, onların "hâsud ve kindar" olmamasını da istemektedir.

*"Ana durur bahl ü hased key mübâriz durur gayet
Kökini kaz yabana at fârig otur iy gam-güzâr" (83/4)*

10. Dünyayı Terk

Dünya terki, ibadetlerin başıdır. Dünya terki, cihan terki, bildiklerinin terki, vücud terki, iki cihan terki, mal terki, kendini terk gibi adlar verdiği bu makamda söylediği muhtelif şiirlerinde Yunus, dünyayı terk etmiştir:

*Canum bu tene gireli nazarum yokdur altuna
Düşdüm ayaklar altına topraklayın tozar oldum(222/7)*

*Dünyayı elden bırak olmagıl Hak'dan ırak
Sermaye kendisi olmuş varlıklar yuyanlara(331/4)*

*İbadetler başıdır terk-i dünya
Eger mü'minisen ana inanasın(279/10)*

D. Hakikat'ta Bulunan On Makam:

1. Tevâzu Sahibi Olmak

Kulun, diğer yaratıklar arasında toprak gibi (mütevazi olması, bir kişinin incitmesinden incinmemesi; aksine, kendine rastlayan her şeyi Allah'tan bilmesi ve

o başına gelen musibetlerin tümüne rıza göstermesi, istemesini (iradesini) Allah u Teala'ya terk ve havale etmesi ve dilemek (meriyet) ve istemeyi (irade) sadece, Allah'a ait bilmesidir; çünkü Allahu Teala dilediğini ister ve istediği şekilde hükmeder. (Coşan, 1986: 119-120).

Tevazu, tasavvufun temel taşlarından. Bilindiği gibi tasavvuf, gurur ve kibir düşmanıdır. Tevazu, tasavvufun "edeb kapısı"dır. Tevazu, şeytan ameli olan kibr'in zıttıdır. Şeytan, kibrinden dolayı Âdem'e (a.m.) secde etmemiş, dolayısıyla cehennemlik olmuştur. Bu sebeple kibir, mutasavvıflarca hiç hoş karşılanmaz. Buna mukabil tevazu insanı yüceltir. Yûnus, Allah'tan korkuyorsan; "**alçak olgil kamudan**" der.

"Korkarsan sen Tamu'dan gel alçak olgil kamudan
Ol günü ince (sıratdan bil) kamular geçmek gerek" (137/5)

"İy bana eyü diyen benem kamudan kemter
Şöyle mücrimem yolda mücrimler benden server" (41/1)

İslâm dini, insanlar arasında kardeşliğin tesisinde "*tevâzu sahibi*" olmayı da emreder. Alçak gönüllü olmak gerek. Tıpkı Hz. Muhammed'in "**Cennet anaların ayakları altındadır**" buyurduğu "**toprak**" gibi mütevazi verimli, hoşgörülü olmak gerekir. bunun zıddı, "**tekebbür**"dür. Yani insanoğlu, ateş gibi baş çekip yakağına, "**toprak gibi**" verimli bereketli olmalıdır. Tevâzu sahibi kişi, güzel huy- lu olur.

"Yûnus Emre kendözün topraga urgil yüzün
Ma'şûkaya yaraşur bir miskînliğüm vardur" (51/7)

"Eyidün Yûnus'a tursun yüzini topraga sürsün
Ögüdin kendüye virsün okudugin dutsun dimiş" (122/9)

"Yûnus Emre'm aç gözün toprak eylegil yüzün
Sana dahı diyeler cigeri biryân kanı" (396/66)

"Toprak eyle yüzünü miskînlere iy Yûnus
Cümlesinden ziyâde erün ikrârı gerek"

"Dünyadan gönlini çeke eli ile arpa eke
Unına yarı küil kata güneşde kurutmak gerek" (140/4)

"Miskîn Yûnus erenlere tekebbür olma toprak ol
Toprakda biter küllîsi gülistânı toprak bana" (10/5)

2. Kimseyi İncitmemek

Yaratıklardan hiçbirine zarar vermemek ve onları ondan cefâ görmemeleridir.

Nitekim Hz. Muhammed:

"**Müslüman, diğer müslümanların kendisinin elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir**" buyuruyor.

Bilindiği gibi, bir insanın diğer bir insanla veya herhangi bir canlıya zarar vermesi, incitmesi İslâm Dini'nde haram kılınmıştır. Tasavvuf da, dinin bu bakış açısını, kendisine "**mihenk taşı**" olarak kabul etmiştir.

Ayrıca tasavvuftaki, **gönül-kâbe** münasebetiyle insana ve onun gönlüne hususî bir kıymet isnat edilmiştir. Bundan dolayıdır ki, "**gönül kırmak**" olayına çok sert bakılmıştır. Bu hususda Yûnus:

"Bir kez gönül yıkdunisa bu kıldugun namâz degül
Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül" (166/1)

Ve hatta bu kişiden kendisine karşı oldukça büyük kötülükler gelmiş olsa bile yine de o kişiye kötülükle mukâbele edilmemelidir, demiştir. Yûnus bu hoşgörüyü de şu şekilde dile getirmiştir:

"Her kim bizi yerer ise Hak dilegin virsün ana
Urmaklığa kasd idenün düşem öpem ayagını
Her kim bize taş atarsa güller nisar olsun ana
Çırâguma kasd idenün Hak yandursun çırâğını" (376/4-5)

3. Sır Sahibi Olmak

Kulun kendisinden sadır olan kerâmetleri gizlemesidir. Nitekim sofiler bu hususu Kur'an-ı Kerim'in:

"De ki; **içinizdekileri gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kâdirdir** (K.,III,a.29)" ayetine dayandırmaktadırlar.

Zira sır, Allah'ın zatı ile alâkalı bir kavramdır. Bu kavramın anlaşılması hal ve zevkle mümkündür. Bu hâl ise, dile gelmez, ilme kitaba sığmaz:

"Âşıklarun hâlini çaşıq olanlar bilür
Işk bir gizlü hazinedür gizlü gerekdür esrâr
Korkaram söylemege şerî at edebinden
Yohsa eydeydüm sana daha ayruksı haber" (26/7-8)
"Yûnus sen bir olgıl gönülde sır olgıl
Ki dervîş olanlar bu sırdan tuyalar" (62/8)

Bu sırrı saklayanlar seyr ü sulûk sahibi manevî yolculuğun yolcularıdır. Zira bunlar seyr ü sulûk esnasında hâlden hâle geçer, nefislerini gerçek manada terbiye eder, ölmeden önce nefislerini öldürür ve Allah'ın iltifatına mazhar olurlar. Böylece Allah dostu olan bu sâliklere, elbetteki Allah tarafından bazı imtiyazlar, kerâmetler verilir, fakat bunlar bu hâlleri asla açıklayamazlar. Açıkladıkları an bu sırlar tamamen yok olur. Zira Yûnus, bu sırları ifşa edenleri fenâ halde hırpalır.

"Kerametüm var diyen halka sâlusluk satar
Nefsin müslüman itsün varsa kerameti" (38/5)

Böylece kerametleriyle öğünen kişilere, önce kendi nefsini ıslah etmesini tavsiye eder.

4. Seyr-i Sülûk Sahibi Olmak

İyi ve olgun insanların yoludur. Kulun, sohbet esnasında doğruyu söylemesi, müşfidine uymasındır. Allah'a ulaşmak için de ahlâkını güzelleştirmesidir. Hz. Muhammed'in ahlâkı üzre olmasındır. Zira Hz. Muhammed:

"Ben mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim" buyurmuştur. Bu sülûk esnasında bir takım haller yaşanır, makamlardan geçilir. Bu makamlar, Allah ile Sâlik arasında bir sırdır. Bu manevî yolculuğu Yûnus,

"Yol iletmek, sulûk seyretmek, kanatlanıp kuş olup uçmak, yolca yürümek, sefer kılmak, nefsi tasfiye etmek, Hakk'a yol vermek, dost yoluna..." vb. gibi kavramlarla aşağıdaki şekilde ifade eder:

"Ya sevgil dünya dutgil yâ gelgil yol iletgil
İki davcî bir ma'nî bu yolda sığmaz dirler" (39/3)

"Sülûk seyir iden ışkun erine
Niçe mezheb olur dînden içerü" (290/10)

"Kuryuduk yaş olduk ayagıduk baş olduk
Kanattanduk kuş olduk uçduk elhamdulillah" (292/3)

"Yûnus beşâret sana gel dirler dosttan yana
Küllî şey'in yerci ilâ aslîh söz aslıdur" (33/10)

"Togru yola gitdün ise er etegin tutdunısa
Bir hayır da itdünise birine bindür az degül" (166/5)

"Anladum kendü hâlümü gözledüm togru yolümü
Tutdum ulular etegin hazret'e ben yitdüm ahî" (399/4)

"Dosta gidenin yolu gönül içinden geçer
Bir amel eylemedüm gireyüdüm gönüle

"Dosta giden kişiler unıdur kendözünü
Ben nereye varursam beni ileden bile" (338/3-4)

"Anı bana sorarsan yönüm dosttan yana benüm
Her ne hâlde yüririsem mihrüm arta durur günde" (318/4)

"Taallukdan üzüşdüm ol dostdan yana uçdum
İşkê dîvânına düşdüm divânum yağma olsun" (271/7)

Biz bu cihândan geçelüm ol dost iline uçalum
Arzu hevâdan geçelüm gel dâsta gidelüm gönül

*Kılâguz olgıl sen bana gönülelim dosttan yana
Bakmayalım öne-sona gel dosta gidelim gönül
Girçek erene varalum Hakk'un haberin soralum
Yûnus Emre'yi alalum gel dosta gidelim gönül" (160/1-10)*

Yukarıdaki beyitlerde Yûnus, sâlik'i çeşitli mecazî ifadelerle anlatmağa çalışmaktadır.

Sulûk ise, Yûnus'da "sufilerin miracı", manevî bir yolculuk, mânevî bir hâl, mürşid-i kâmil'in kılavuzluğunda gidilen yol vb.'dir.

*"Gel imdi hicâbun aç senden ayrıl sana kaç
Sende bulasın mirac sana gelür cümle yol" (151/7)*

*"Erenlerden etek tutan menzil olub Hakk'a yiten
Muhammed nûrına batan ol dünyaya kalmayandır" (99/1)*

Seyr ü Sülûk, Kur'an-ı Kerim'in

"Biz O'ndan geldik, yine O'na döneceğiz" âyetinin mâzî ve istikbali bir noktada birleştiren yolculuğudur.

Netice olarak deriz ki, seyr ü sülûk'tan gaye, Allah'a vasıl olmak için ahlâkî güzelleştirmektir. Sülûk esnasında bir takım haller yaşanır, makamlardan geçilir. Bu hâller, Allah ile sâlik arasında bir sırdır. Bu manevî yolculuğu Yûnus, yol iletmek, sulûk seyr etmek, kanatlanıp uçmak, yolca yürümek, sefer kılmak, Hakk'a yol varmak gibi kavramlarla ifade eder:

*"Levh ü kalem'de yazılan tertib-i tevhid okuram
İlm-i ledün seyr ü sülûk güftâr iden gelsün beri" (287/3)*

*"Kesildi nefis başı öldi fısık ü fesâd işler kaldı
Hak'dan bana nazar oldu kanatlandum uçar oldum" (208/5)*

*"Ben bende seyr ideriken caceb sırra irdüm ahî
Bir siz dahı sizde görün dostı bende gördüm ahî" (370/1)*

Seyr ü sülûk makamının "**ilahî aşk şarâbı**" öyle tatlıdır ki, içen bir daha içmek ister:

*"Bir kuş olup uçmak gerek bir kenara geçmek gerek
Bir şerbetten içmek gerek içenler ayılmaz ola" (327/2)*

Allah'a giden bu yol, o kadar ince ve o kadar dar ki, oradan sadece sâlih kullar, sâlikler geçebilir. Yûnus'un da dediği gibi:

*"Erenlerin yolları inceden inceyimiş
Süleyman'la yol kesen şol bir karıncayımış" (124/1)*

Demek ki vuslat yolunda yürüyebilmek için, sabrı ebedî refik, Şeytanı (nefsî) ebedî düşman bilmek gerekir.

5. Dört Kapı Kırk Makama Göre Amel Etmek

Vuslat talebinde bulunan talib, bu dört makamı bilir ve ona göre amel kılarsa dervişlik ona helaldir. Aksi halde bu talep ona haramdır. Ve o kişi de tarikatte cahildir:

*Sualüm var tapuna iy dervişler ecesi
Meşayih ne buyurur yol haberi niçesi
Virgil su'ale cevab tutalum olsun sevâb
Şu'le kime gösterür işk eviniün bacası
Evvel kapu şeri'at emr ü nehvi bildürür
Yuya günahlarını her bir Kur'an hecesi
İkincisi tarikat kulluga bil bağlaya
Yolu toğrı varanı yarlıgaya hocası
Üçüncüsü marifet can gönül gözün açar
Bak ma'ni sarayına Arş'a degin yücesi
Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya
Bayram ola gündüzi Kadir ola gicesi
Bu Şeriat güç olur Tarikat yokuş olur
Marifet sarplık durur hakikat'dür yücesi
Dervişün dört yanında dört ulu kapu gerek
Kancaru bakarsa gündüz ola gicesi
Ana iren dervişe iki cihan keşf olur
Anun sıfatın öğer ol hocalar hocası
Dört hal içinde derviş gerek siyaset çeke
Menzile irmez kalur ol eri yuvacası(351/1-10)
Dört kapudur kırk makam yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilayet derecesi(351/13)*

6. Hayır Sahibi Olmak

Yunus'a göre kişi; Allah rızası için kendini ve malını Hakk Yoluna sebil etmesi gerekir.Yani kişinin Hakk'a vasil olması için dünyevi kayıtlardan da kurtulması gerekir. Dolayısıyla mal, mülk gibi verilmesi nefse zor gelen şeyler Hak yolunda sebil edilmelidir.

*Her kim tarika gire gerek mal terkin ura
Yola toğrı can vire bu tarikat içinde
Ger toğrı turmazısa mal terkin urmazısa
Yola can virmezise tuymaz sođbet içinde(295/16,17)
Kanı buldum niderem ben ayruğı
Yağmaya virdüm bugün dükkânımı(389/5)*

7. Zühhd Sahibi Olmak

Allah ü Teala bir âyet-i kerimesinde: "**De ki dünyanın zevki azdır, ahret ise sâkinanlar için daha hayırlıdır**" (K., IV, a. 77) buyurur. Mutasavvıflar bu ve benzeri âyetleri kulun kendi isteği ile ve kendini zorlayarak helali bile terk etmesi, ihtiyacı olduğundan fazlasını da istememesi, kısmetine razı olması, şeklinde yorumlayarak dünyayı kendi hâline bırakmış, kaybettiğine üzülmemiş, bulduğuna da sevinmemiştir.

Buna göre bir Zâhid'de üç haslet bulunmalıdır: **Ellerini maldan mülkten çekmek; nefsinin helalden bile nezih tutmak; ayıracak vakti kalmadığından dünyayı unutmak** (İmam el Haris b. Esed el Muhasibî, 1990: 50).

Yûnus, zühhd'ü üç makamda ele alır. O'na göre: Zâhidin zühhdü; sâlikin zühhdü ve kâmilin zühhdü olmak üzere zühhdün üç makamı vardır. Allah'ın men ettiklerinden kaçınmak; avamın zühhdüdür. Hâlbuki ârifler Allah'tan başka her şeyi terkedendir:

Zahidin zühhdü:

"Zâhidin zühhdüyle Cennet makâmı olur
Mâsivânın küllîsi zindânıdır câşıklarun" (150/4)

Sâlikin zühhdü:

"Zühhdile çok istedik hiç müyesser olmadı
Terk idüben küllisin gümânı yagmaya virdük" (143/7)

Kamil insanın zühhdü:

"Bir suret gördi gözüm secdeye vardı yüzüm
Yıkıldı tertiblerüm zühhdümi mât eyledi" (364/4)

Zühhdin de muhtelif menzilleri vardır. Buna göre:

8. Zikr Sahibi Olmak

Allah Teala: "**Zikredin, zikredegim**" (K., II, a. 152) benzeri olarak Kur'an'da 70 surede **zikr**'i emretmektedir. Esas gayesi zikirle, salikin Allah'ı düşünmesi ve düşündürmesidir. Zikir aynı zamanda tarikatlerin esasını teşkil eder.

Yûnus, bu kavram için "**Allah demek**", "**Dost adını eyitmek / kığırmak**", "**Hak Çalab'ın zikrini itmek**", "**Ma'şûk'u zikr itmek**", "**Tesbih**" ifadelerini kullanmaktadır:

"İnanmayan gel sinüme dost adını eyit kığır
Kefen tonın pâre kılup topragumdan turu gelem" (182/8)

"Gördüm gögin meleklerin her biri bir cünbişdedür
Hak Çalab'un zikrin ider İncil ü hemî Kur'an benem" (177/5)

"Namâzı kul zikr eyle elün götür şükr eyle
Öleceğün fikr eyle tur ırte namazına" (315/4)

"Bir kez yüzün gören senün cömrünce hiç unutmaya
Tesbîhi sensin dilinde ayruk nesne eyitmeye" (3/1)

Yûnus beyitlerinde, **zikr**'in, her zaman ve her yerde yapılacağını da bildirir. Bu zikrin gecesini, gündüzü olmaz. Mekan içinde ayrı bir husus yoktur. İnsan, Allah'ı zikr edeceğinde, her yer ve her zaman da bu görevi yapabilir.

"Gündüz olalum sâim gece olalum kâim
Allah diyelüm dâim, Allah görelüm neyler" (71/6)

9. İlm-i Ledünni Bilmek

İlm-i ledün, "**Hakk'ın katından gelen bilgi, kalp gözüyle gözlemde bulunmak**"dır. Kur'an-ı Kerim'deki: "**Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızda bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine O'na biz kendi tarafımızdan bir ilim (ilm-i ledun) öğretmiştik**" (K.,XVIII,a.65) ayetine dayanmaktadır.

Mutasavvıflar, bütün ilimlerin Allah katından geldiğine inanırlar. Ancak şer'i ve zâhiri ilimler Melek ve Resuller aracılığı ile gelir. İlham ise, aracısız olarak doğrudan Hak'dan gelir. Onun için ilhama "ilm-i ledun" denilmiştir. Bu ilim, kişiye özgü mahrem bir bilgidir (Uludağ, 1991: 245-246).

Tasavvufta, Allah'ın iltifatına mazhar olan ve Allah'ın dostu olan kişilerin "**kalp gözü**" açıktır. Onlar normal insanlardan farklıdır. Zira onlar "**nefs**" olayını tamamen yok etmişler ve bütün olaylara "**ilâhî aşk penceresi**"nden "**Dost yüzüne**" Allah'a bakmağa başlamışlardır.

"Dost yüzüne bakmaga key safâ nazar gerek
Dost ile bilişmege cân gözi bîdâr gerek

Yûnus imdi yavı var bulmayasın il ü şar
Kim hak düşün kim bâtil derviş burc u bar gerek" (135/1-19)

Yûnus'un, gördüğünü görebilmek veya Yûnus gibilerin anlattığını tam anlayabilmek için insanın o "**kalp gözü**" açık olmalıdır.

"Can gözile bakan görür Yûnus göz ile gördüğün
Yoksa yaban gözi ile kimseneye ne söyleyem" (209/8)

10. Vuslat (Tanrı'ya Kavumak):

Vuslat, Allah'a ulaşma, buluşma, kavuşmadır. Bu husus, Vahdet-i Vücut inancına göre, varlıkların aslı *ezelde vahdet* halindedir. Vahdet'ten kesret âlemine gelen insan, ezeldeki **vahdet** haline mütemadiyen bir özleyiş içindedir. Bu vahdet'e olan vuslat özlemi ancak **dört kapı kırk makamı geçmekle** gerçekleşebilir. Bu

makamları geçen sâlik fırkatten vuslat erer. Yûnus bu vuslat halini şöyle dile getirir:

"Cânlar cânını buldum bu canum yagma olsun
Assı ziyândan geçdüm dükkânım yagma olsun
Ben benliğümden geçdüm gözüm hicabın açdum
Dost vaslına ulaşdum gümanum yagma olsun" (271/1-2)
"Yûnus ne hoş dimişsin bal ü şeker yimişsin
Ballar balını buldum kovanum yagma olsun" (271/8)

Bilindiği gibi, vuslat'ı isteyen tâlib, bu dört makâmı bilir ve ona göre amel kılar-
sa dervişlik ona helâldir. Aksi hâlde bu taleb ona haramdır. Ve o kişi de tarikat-
te cahildir:

Evvel kapu şerî'at emr u neyhi bildürür
Yuya günahlarını her bir Kur'an hecesi
İkincisi tarîkat kulluga bil bağlaya
Yolu togrı varanı yarlıgaya hocası
Üçüncüsü marîfet can gönül gözin açar
Bak ma'ni sarâyına Arş'a degin yücesi
Dördüncüsü hakîkat ere eksük bakmaya
Bayram ola gündüzi Kadir ola gicesi
Bu şerî'at güç olur tarîkat yokuş olur
Ma'rifet sarplık durur hakîkatdür yücesi
Dört hâl içinde dervîş gerek siyaset çeke
Menzile irmez kalur yol eri yuvacası" (351/1-10)
"Dört kapudur kırk makam yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilâyet derecesi" (351/13)

Görüldüğü gibi Yûnus, mutasavvif bir şairdir. O, sonunda "vuslat"a yani sevdiği
Rabbî'na ulaşabilmek için "dört kapı kırk makam"dan geçerek gerçekten bir
"insan-ı kâmil" vasfına nâil olmaya çalışmıştır. O'nun asıl ilham kaynağı İslâm'dır. O, kendisini tasavvuf mektebinde yetiştirmiş ve çağdaşlarını ve bizleri
de bu ilham kaynağından feyz almaya çağırmıştır.

Kırk makamdan geçen Yûnus'un gönlü kendini karıncalara eş tutarak, toprak gi-
bi yeni filizlerin yetişmesine ortam hazırlamıştır. Bu toprak ki, İslâm'ın en güzel
meyvelerini yetiştirmiş, kanayan gözlere neşe, ümitsiz gönüllere ümit ve âcizle-
re de kuvvet vermiştir. Tanrı'ya ulaşmanın yolunun da ancak bu şekilde olacağı-
nı bildirmiştir.

4. KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİNDE DÖRT KAPI-KIRK MAKAM

Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı dönemde tasavvufun islâmî düşünce içinde genel bir mahiyet aldığını, fikri yönünün de bütünüyle gelişmeye açık olduğunu ve bunun cemiyetle kurumsallaştığını söyleyebiliriz. Bu cümleden olarak Kaygusuz Abdal'ın tasavvufun teorisinden ziyade, *hayata tatbik yönüyle uğraştığını* görmekteyiz. Esasen bir *aksiyon adamı olan Kaygusuz Abdal*, Abdal Mûsâ'nın müridi olması sebebiyle o da bağlı olduğu "*Afimet Yesevî Ocağı*"nın "*dört kapı-kırk makam*" düşüncesini temel kabul etmiş, tasavvufî düşüncesini bu sistemle hayata geçirmeye çalışmıştır.

Kaygusuz Abdal'ın "*dört kapı-kırk makam*" sistemini "*Vahdet-i Vücûd*" düşüncesi içinde geniş şekliyle bulmaktayız. Zira o; "*bütün varlıkların bir oluşunu, aynı oluşunu, Hakk'dan gayri bir Hakk'ın olmayışını, ezelde, halde ve ebede vahdet-i vücud'da bulunuşunu*" bütün eserlerinde, hatta mısralarında anlatmaktadır.

Bilindiği gibi aslında Hakk'ın varlığından ayrı olmayan insan, *ilme'l-yakın, ayne'l-yakın ve hakka'l-yakın* (bilmek, görmek, olmak) mertebelerinden geçerek *Alah'ın birliğine* ulaşır. Çünkü, *sâlik*'in amacı sonunda Allah'a ulaşmak, onunla bir olmaktır. *Şeriat, tarikat, marifet* makamlarını geçen kişi *hakikat* makamında *Tanrı'nın Bir'lik(Vahdet)*ini idrâk eder. Kaygusuz bunu şu şekilde izah etmektedir:

"..Tecellî eyledi zâtına ki, zâtı bilünsün diyü. Esmâ vü sıfatı kendüsi, kendüsüne nâz eyledi. "kâf" u "nûn" a urup bir sâz eyledi. Bu kez "kâf" u "nûn" arasında bu kârhaneyi bünyâd eyledi. Cümle yaradılmış bir eksüksüz yerlü yeründe karar tuttu...." (Güzel, 1983: 17-18).

Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde "**ıçki içmek, kumar oynamak, domuz eti yemek, zina yapmak, hırsızlık etmek, adam öldürmek; fâizcilik yapmak**" gibi günâhlardan bahis yoktur. O, daha çok *insan mizâcı ve karakteri* ile ilgili hususlar üzerinde durur. Bunlar aynı zamanda *tarikat yoluna* girebilmenin ve *derviş olabilmeyinin* de şartlarıdır. Düşünülmelidir ki "**namaz kılmak, oruç tutmak, içki içmemek**" gibi emir ve nehiyeler, bilhassa Kaygusuz'un yaşadığı devirde, hemen bütün Müslümanların uyduğu hususlardı.

Fakat "*kibir, riyâ, cimrilik ve hased*" insanın her zaman yenediği kötü huylar olarak o zaman da mevcuttu. Binânenaleyh *namaz kılarak*, içki içmeyerek "**şeriat**" yoluna girmek kolaydı; ama *kibir*'den, *riyâ*'dan *kurtulmak*, *mütevâzi ve saf (riyâsız) olmak* zordu ve *şeriatın ötesindeki "tarikat" yoluna* girebilmek için bunlar lâzımdı. Ayrıca *edeb ve haya* olmadan, *Tanrı'nın bir'liğini kabullenmeden, ene'l-Hakk* sahibi olmadan, daha doğrusu *kişinin kendisini bilmeden "marifet sahibi"* olması mümkün değildir. Yine deriz ki; "*kişinin tevâzu sahibi olmadan, hased ve kin'den arınmadan, kimseyi incitmeden merâtib-i erba'a ile amel etmeden Hakk'a vuslatı*" mümkün görünmemektedir. İşte bütün bunların tamamının yapılması neticesinde kişinin hem dünyasını, hem de ahiretini en üst düzeye çıkaracağına muhakkak gözü ile bakılmaktadır. Bu

cümleden olarak biz de şimdi bu özellikleri "dört kapı kırk makam" ölçütleri içinde sırası ile kısa başlıklar halinde Kaygusuz'un eserlerinde geçtiği şekliyle vermeye çalışalım:

Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam	Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam
<p>a . Şeriatta Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İman etmek (Âmentü'ye İman) 2. İlim Öğrenmek- 3. Namaz kılmak 4. Oruç tutmak 5. Zekat vermek-Hacc'a gitmek 6. Helal kazanmak, 7. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmak 8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât sahibi olmak (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek) 9. Emr-i bi'l-ma'ruf sahibi olmak (Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek) 10. Nehy-i ani'l-münker sahibi olmak (Şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmak) <p>b. Tarikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tevbe etmek 2. Pir'den el almak 3. Nasihat dinlemek 4. Yumuşak huylu olmak 5. Mürid olmak 6. Havf u Recâ sahibi olmak (Tanrı'dan korkmak ve fakat O'ndan ise da-ima ümitli olmak) 7. İslam'ın beş şartını yerine getirmek 8. Gönül sahibi olmak 9. Teferrüc sahibi olmak 10. Velîler yolunu seçmek 	<p>c. Marifette Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Edep sahibi olmak 2. Hayâ sahibi olmak 3. Sabır ve kanaat sahibi olmak 4. Kibir ve riyâdan uzak kalmak 5. Tanrı'nın Birliğine (Vahded-i vücûd'a) inanmak 6. Gayr-ı Hakk sahibi olmak 7. Ene'l-Hakk sahibi olmak 8. Tecelli kılmak 9. Dünyayı terk, Ahireti seçmek 10. Kendini bilmek <p>d. Hakikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tevâzu sahibi olmak 2. Hased ve Kinden sakınmak 3. Cömert olmak 4. Kimseyi incitmemek 5. Sır sahibi olmak 6. Merâtib-i Erbaa ile amel etmek 7. Seyr-i sülûk sahibi olmak 8. Marifet sahibi olmak 9. Elest meclisinde buluşmak 10. Allah'ın didârını görmek (Ru'yetu'llah)

A. Şeriat'ta Bulunan On Makam

I. İmân Etmek

İslâm Dini'nin itikad esaslarının temeli olan *imân*; "Amentü" 'nün tamamını kabul etmektir. Kaygusuz Abdal da aynı inanç içinde; yani, "Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Kıyamet Gününe, Kadere, Hayır ve Şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır." şeklinde kabullenmektedir. Aynı zamanda ona göre de *imân*; "dört kapı, kırk makam" içerisinde şeriat makamlarının birincisidir.

İmân, Kaygusuz'un manzum ve mensur eserlerinde İslâmın temeli olarak, hatta halkın anlayabileceği bir *sehl-i mümteni* içinde, değişik bir üslûpla ele alınmaktadır.

"... ve deve, iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyecekler." mealindeki ayetin son kelimeleri (Nisa Suresi, ayet: 48 ve 116). Veyahut dili danukluk virip gönli ile inanmasa münâfıkdur. (Ve cehennem en aşağı tabakasında olur.)

"Şüphesiz ki münâfıklar cehennem en alt tabakasında olacaklar." (Nisa Suresi, ayet: 145). "Muhakkak ki Allah kendisine ortak koşulmasını af etmez; bunun dışındaki günahları dilediği kimseye bağışlar." (Nisa Suresi, ayet: 48 veya 116). "Hani Rabbin Ademoğullarının sulblerinden zürriyetlerini çıkarıp aldı da, onları nefislerine karşı şahid tutarak;

"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" buyurdu..." (Araf Suresi, ayet: 172). Onlar da;

"Evet, sen bizim Rabbimizsin!" dediler.

İşte "İmân" budur. Demek oluyor ki Kaygusuz Abdal'ın "iman anlayışı" da bütünüyle "Âmentü"deki şekliyledir.

Kaygusuz, *Risâle-i Kaygusuz* adlı eserinde "Pes imdi ol cemâlde kelime-i ilâhîyi bilen ve ona inanan âlemün taklidâtından halâs olub fazl-ı Hak güruhına dâhil olur."; "Kelime-i ilâhîye gerçi dil ile ikrar etmek hâkdur." dirler. Amma gönül ile inanmaz ise, münâfık ola, âst olsalar gerek" didi." (Güzel, 1983: 162, 165).

*Küfür benem imân benem cümle vücûdda cân benem
İnkâr idene sor yine zann ü gümân degül miyem*

"Zamanı evvelde ki bu cihan yog idi. Hak Tebareke ve Taâla Hazretleri var idi. Diledi ki bu âlemi halk edip vücûda getire. Evvel Muhammed Mustafa'nın nûrun yarattı. Ve anun nûrun halk eyledi. Muhammed Mustafa'nun nûrundan cümle âlemi vücûda getürdi. Yeri gögi yarattı." (Güzel, 1983: 102).

"Zira eşya fânidür ve hem bâki oldur ki dâima kâim oldur Mutlak Hâlik lem-yezâl dür." (Güzel, 1983: 143).

Hak Resulu'llah Sallallahu Aleyhi Vesellem bizüm oldı ve burada guft u gû çokdur. Bu mânâ ile gizli 'kârîhâne'yi düzen kendüni içinde gizledi. "Va'llahû bi-küllü şey'in muhîtan (Nisa Suresi, ayet: 126 "Allah her şeyi kuşatır..")"

"Ve âlem dahı yidi katdur. Hikmetün Allah'dan gayru kimse bilmez. Bu tertib özde kurulmuşdur. Hemân burada lâyük olan budur ki bu eserleri görüb müfessirine şükr ü zikr ü tâ'at ü ibâdet oluna. İnnâ'llahe bi külli şey'in muhîtt (Nisa Suresi, ayet: 126). Gel gör ki aferîden gayrı bir ferde dilimizden elimizden ve fi'limizden fikr olunmaya. Evvel kalben mü'min ve muvâhhid olurlar. Yohsa dilümüzden mü'min ve muvâhhid geçinüb yine dilümüz ve elimüz ile mahlûku rencîde ederiz. Rast degüldür. Zira ki mahluk sıfat-ı Hak'dur. Çünkü sıfat rencîde olur ise zâtı dahı rencîde olur.' El-aklu mizânu'llah"⁹. Çünkü akl Allahu Taâlâ'nun terâzisi-dür. Gerekdür ki egri yola gitmeyüz. Hayr u şer fark ola, eşyâ-yı mahlûk Hâlik'den ayrı degüldür" (Güzel, 1983: 148) şeklinde gerekli bilgiler vermektedir.

2. İlim Sahibi olmak

Tasavvuf'ta *ilim*, *irfan*la içiçe telâkkî olunur. Bilmek manasında olan *ilimde* anlamak ve kavramak da şarttır. Bu surette *ilim* ve *irfan* birleşmiş olur. Mutasavvıflar "*ilimin amelle birlikte bulunmasını*" (Keşfü'l-Mahcub: 89; "*Amel içinde ilme bağlı olmak şarttır.*" a.g.e: 90) şart koşarlar; çünkü bilmeden yapılan dinî işlemlerde sapmalar, buna karşılık tatbik edilmeyen kuru bilgi de vebal ve sorumluluktan ibaret olur. Kaygusuz Abdal eserlerinde;

"Rabbânîlerden olunuz." (Kur'an-ı Kerim, III/79) ayeti sebebiyle Hz. Muhammed'in; "*İlim öğrenmek her kadın ve erkek Müslüman üzerine farzdır.*"; "*Dünyanın durması dört şey üzerinde ve onlar sayesinde. Bunlar da âlimlerin ilmi, hükümdarların adaleti, cömerdlerin el açıklığı ve yoksulların duaları*"; "*Cömerdlik cennette bir ağaçtır, dalları dünyayı sarmıştır; onlara tutunanları cennete sevk eder.*" ifâdesi ile de *ilmin önemini* belirtmiştir.

Çünkü kişi, ilm ile doğru ameller işler ve bunun sayesinde de Allah'a kavuşur. Akıl ile ilmin sayesinde de *ma'rifete*, oradan da Hakk'a ulaşır. Yunus Emre'nin;

"İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir.
Sen kendini bilmezsin, Bu nice okumaktır"

mısralarında bir *ayna*'ya benzetilen *ilim* ile, kişi önce kendi nefsinde Hakk'ı görür. Kaygusuz da *ilim* sahibi olmaya çok önem verir ve

Bilen bilür bilmeyen bilmez bilürü
Sen seni bilmez isen bula-gör bir bilürü

diyerek Yunus'u destekler.(Budalaname, s. 63) Demek oluyor ki, *ilim sahipleri* (*âlimler*) olmasa Hak'tan yana yol bulunmaz. Dolayısıyla âlimleri ana ve babadan daha iyi ağırlamak gerekir. Çünkü Kaygusuz'a göre; *anne, baba, çocuklarını dünya sıkıntılarından, mihnetlerinden ve ateşinden korur. Âlimleri ise, Müslümanları, ahiret belasından, cehennem ateşinden ve mihnetinden korurlar.*

"İlim ehli mecmu'a-ı hassa ve amme faide ederler." Hadisi ile de bu fikrini de kuvvetlendirir.

⁹ Akıl Allah'ın terazisidir. (Kelam-ı Kibar)

Allahu Ta'alâ, *ilmi* ile kullarına çok yakındır ve onların dualarını kabul eder. İlme yakın kimseler de öğrenmekten uzak olamazlar.

Kaygusuz, "Cümleliz Allah'ın ipine sınıksı sarlıınız, sakın parça parça olmayınız..!" (Âl-i İmran Suresi, ayet: 103) ayetine dayanarak *ilim sahibi* olmak isteyenlere, "*ilm-i evvelin ve âhirin sırrı size fethola.*" demek suretiyle *ilim öğrenmenin* faziletini anlatmakta ve bu konuyu şöyle ele almaktadır:

"Pes imdi iy tâlib-i Hak bî-hicâb ve bî perde fazl-ı Hak gürûfuna karşıup hable'l metîn'i ki 'va'tasimû bi-hablillehi"dir. Ya'ni habl, kalbde olan nesneye dirler. Vech-i Âdem ve vech-i Muhammed'den kinâyetdür. Ona yapışan ki "ilm-i evvelin ve âhirin sırrı size feth ola". Ve enbiyaâ ve evliyânun hâlinde ve sırrından haberdar olasin. Hayat-ı ebediyeye lâıyk olub, Nâciler zümresine dâhil olasin. Zihar Âdem'ün ve Muhammed'ün vechinden hatt-ı ilâhîyi inkâr itmenüz kim şeytan gibi merdûd olub Hak'dan dîr olmayasız. Zîrâ şeytân dünya ilminde mâfir idi. Amma hatt-ı ilâhî okuyub bilmedi. Merdûd ı ebedî oldı." (Güzel, 1983: 163).

"Peygamber (S.A.V) buyurdu ki;

"İlim adamları Peygamberlerin vârisleridir!". Amma burada âlimden murad mürşîd-i kâmil'lerdür. Zîrâ mecmû esrâr-ı ilâhiyyeye muttaâli olmuşlardır. Ya'ni âlim olmuşlardır." (Güzel, 1983: 160).

"Âdem mevcûdât ağacınınun yimişidür. Ağacın yimişi olmasa revnâkı olmaz. Âriflerin bildigi ağacın tohumudur. Nâdânlar kendülerün hayâlde zâyi iderler, zîrâ bilür ile bilmezün farkı uyur ile uyanık gibidür."; "Eger Hak dilemez ise bir şey vücûda gelmez. Burada bir cümle insanlar birdür. Lâkin bilen ehliyle bilmeyen arasında fark vardır." "İy tâlib-i esrâr-ı ilâhî gel ve âgâh olgı ki bu ilme "ilm-i ledünn-i ilâhî ve ilm-i Rabbânî" dirler." (Güzel, 1983: 67, 146, 155).

3. Namaz Kılmak

İslâm'ın ibâdetle ilgili şartı beştir. Onlar da; "Allah'tan başka bir Tanrı'nın olmadığına inanmak, Hz. Muhammed'in onun kulu ve peygamberi olduğuna şahadet getirmek, beş vakit namazı kılmak, eğer üzerine farz olmuşsa zekatını vermek, Ramazan ayında oruç tutmak, yol ve imkân bulunursa Beytullah'a hac etmekten" ibarettir.

Bütün bunlar, şartların oluşması halinde Allah'ın emrini tutmakla mükellef her erişkin, akli yerinde Müslüman kul üzerine ödenmesi gerekli olan farzlardır. Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki bu hususlarla ilgili olan emirleri :

"Namazı doğru dürüst ifa ediniz ve zekatı veriniz." "Ramazan ayında oruç tutunuz." (Bakara Suresi, a: 183) "Beytullah'a haccediniz." (Âl-i İmran, ayet: 97) şeklindedir.

Kaygusuz Abdal, *Gülistan* adlı eserinde günlük kılınacak beş vakit Namaz için:

Günde beş vakit namaza hâzır ola
Hakk ne kim virse ana şâkir ola

Uşda budur şeriat şartı hemân

Tarikat'dan dahı işit bir nişân (Gülistan, Mar., v: 183b) demektedir.

Yine Kaygusuz'un "Namaz" için müstakil "Salatnâme" (Ayrıntılı bilgi için bakz: Güzel, tarihsiz, b: 141-142) adlı bir "Şathiye"si de bulunmaktadır. O, bu şiirinde; beş vakit namazın; sünnet, farz, vacib ile; cuma, bayram, cenaze ve teravih namazlarının yıllık rek'at ve tahiyat sayılarını matematiksel olarak vermektedir. Bu itibarla onun namaz hakkındaki bilgisi bir din adamı kadar zengindir. Salatnâme'den birkaç dörtlük ile örnelemeye çalışalım:

Zatumdan hayran oluram
Farz ü sünneti kıluram
Bir yıllık namazı bilürem
Dahi namaz sorar mısın

Câmilerde olan imâm
Bunu bilmez çoğu tamam
Dört bin altı yüz seksen selâm
Dahi namaz sorar mısın

Kimine vâcibdür zekât
Kimine vâcibdür salât
Yedi bin beş yüz altmış tahiyat
Dahi namaz sorar mısın

Pirimizden olsun himmet
Yaradan Allah'a minnet
Yedi bin iki yüz yigirmi sünnet
Dahi namaz sorar mısın

Tamam oldu çünkü namaz
Kimini okı kimini yaz
Altı bin yüz yigirmi farz
Dahi namaz sorar mısın

"Pes imdi âdemün vücûdı câmi' oldı. Câmi'a dâhil olanun salâtı makbûl olur." (Güzel, 1983: 67).

"Peygamberlik geldükden sonra ol kavme eyitdi ki 'İsâ haber virdügi Muhammed benem İisâ gökden inüb benüm kibleme namaz kılsa gerekdür ve enüm alemüm getirüp âhir zamanda mehdî-i sâhib-i zaman olsa gerek " didi. " "Bir nice zaman sonra ben anun ümmeti sûretinde gelüp anun kiblesine namaz kılsam gerek ve anun alemi ki Livâü'l Hamd 'dür. " (Güzel, 1983: 156).

4. Oruç Tutmak

Kaygusuz'un eserlerinde Oruç ile ilgili pek fazla bilgi verilmemektedir. Ama Ramazan ayında Oruç tutmanın farziyyetini Kur'an âyeti ile belirtmektedir. Onun eserlerinde oruç, "savm" olarak da geçmektedir. Bu cümleden olarak o *Budalanâme*'sinde;

"hakikat-i imân ve İslâm ve hakikat-i savm ü salat ve hakikat-i hacc ü zekât ve hakikat-i sırât ü mîzân ve hakikat-i Cennet ve Cehennem" in "âşikâr" olacağı anlatılmaktadır (Budalanâme: 16 - 17).

5. Zekât Vermek-Hacc'a Gitmek

Kaygusuz, *Zekat, Hac ve Kâbe* ile ilgili olarak *Budalanâme'* adlı eserinde "...hakikat-i hacc ü zekât" dan "âşikâr" olarak bahsetmektedir. (Budalanâme: 16 - 17).

Ayrıca o, *üçüncü mesnevî* sinde; insana dünya tuzağından kurtulması tavsiye edilerek "lâ-mekân" a erişebileceğini, "hicab perdesi" nin ortadan kalkabileceğini ve ancak bu takdirde birçok şeylerin sırrına vâkif olunabileceğini ifâde etmektedir. Bu meyânda *Haccın* da ancak böylelikle bilinebileceğini anlatır. Tabî burda kastedilen *Budalanâme'* de olduğu gibi "hakikat-i hac" dır:

Menzilün irişe lâ-mekâna
Ki kalmazsın nam ü nişâna

Muhammed'ün mi'râcın bilesin
Müslümânların haccın bilesin. (Üçüncü Mesnevî, Mar., v: 129a - b).

Ayrıca *Dîvan'* da "vahdet-i vücûd" un coşkun bir üslûpla terennüm edilmesi sırasında *hac ve zekât* da geçmektedir:

Zühûd ü tâ'at benem ben uş hacc ü zekât benem ben uş
Sıdk-ıla bak gör beni kim nûr-ı imân degül miyem (Dîvan, Mar., v: 317b).

Görüldüğü gibi Kaygusuz haccın şekîl tarafı ile ilgili değildir. O *Budalanâme'* de zikrettiği gibi bütün ibâdetlerin ve dolayısıyla "*haccın hakikati*" ni aramaktadır. Ona göre âşik için her yer Mekke, her yer Kâbe'dir. Bilmeyene ise Kâbe bir siyâh-likten başka birşey ifâde etmez:

Âşıkâ her mekân Mekke olubdur
Mekke bilmeyene sevdâ olubdur (İkinci Mesnevî. Mar., v: 111b).

Kimine deyr dahı Mekke olubdur
Kimine 'acâ'ib sevdâ olubdur (İkinci Mesnevî. Mar., v: 112b).

6. Helâl Kazanmak-Helâl Yemek

Kaygusuz *Budalaname'* sinde; "helâl kazanmak ve helâl yemek, harama el uzatmamak, rüşvete yanaşmamak" la ilgili olarak *Budalaname* adlı eserinde;

"Pes imdi hâlîün bil, yolun gözle, kimseye adâvet eyleme. Kimsenün pây'üne el uzatma. Helâl ve haramı fark eyle. Zira kim helâl lokma ve ehl-i dil'ler sohbeti âdemün hublugu'dur (mamurluğudur). Haram lokma ve câhiller sohbeti âdemün harablığıdur." (Güzel, 1983: 61). "Elün ile komadıgun şeyi götürme. Dâima özin özine devşir." (Güzel, 1983: 70). "Cümlenün günahları bağışlandı. Hak Taâlâ Hazretleri af idüp yarlıgadı. Amma ki şol Nabalûs Kadısı rüşvet aldığı için bize anun hâlî kat'ı müşkildür." (Güzel, 1983: 121) demektedir.

Ayrıca "helâl yemek ve helâl giymek" konusunda, "Size verdiğimiz rızıkların iyi olanlarından yiyiniz." (Tâ-hâ Suresi, a: 81). "Ve elbisenizi tertemiz tutunuz." (el-Müddesir Suresi, a: 4) ayetlerini vermek sureti ile bu konuya da açıklık getirmektedir.

7. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmak

"Şefkât imandandır" ve "Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki, göktekiler de size merhamet eylesinler" sözleri, Kaygusuz'un eserlerinde önde gelen konular arasında yer alıp, "şefkat ve merhamet" fikrinin işlenmesine esas almıştır.

8. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Sahibi Olmak

Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat (Peygamberimizin sünnetine tam uyan)'ten olması, bid'atci'lerden olmamasıdır. O, bu fikrini;

"Bu, Allah'ın daha önceden de tatbikata geçmiş olan yasaıdır ve sen Allah'ın bu yasaında bir değişme bulamayacaksın." (Fetih Suresi, ayet: 23) ayeti ile desteklemektedir.

Kaygusuz Abdal'ın bütün eserlerinde, Hz. Muhammed'e ve onun bütün fiillerine büyük bir bağlılık görülmekte ve en çok bahsedilen peygamber olarak yer almaktadır. Hz. Muhammed, çoğunlukla "Mustafa" adıyla geçer. "Mahmud, Ahmed, Muhammed, Kasım" adları ile "habîbu'l-lâh, hayrî'l-beşer, fahr-i 'âlem" sıfatları da peygamberimiz için kullanılır. Aşağıdaki beyitlerde bu isim ve sıfatları bir arada görmek mümkündür:

Gökde Ahmed yirde Muhammed adı
Cennet ehli adına Kâsım didi

Taht-ı Serâ'da adı Mahmûd anun
Kıblesidür ol bu cümle insânun

Ol habîbu'l-lâh adı hayrî'l-beşer
Aslı oldur dü cihânda ne ki var

Sen bu sırrı ol kişiye sor kim ol
Mustafâ sırrına 'âkil buldı yol (Gülistan., Mar., v: 183a - b).

Hz. Muhammed, onun eserlerinde en son peygamber olarak geçmektedir.

"Hz. Muhammed, Hâtemü'l Enbiyâ " ve " İki Cihan Fahri, Seyyidü'l Kevneyn, Fahrü'l -Enbiya Muhammed Mustafa (s.a.v)'dir (Güzel, 1983: 144).

9. Emr-i bi'l-ma'ruf Sahibi Olmak (İyiyi Emir Etmek)

"İyiyi emret, kötüden men'eyle." (Kur'an-ı Kerim, XXXI/17) ayeti delil gösterilmek sureti ile iyi ve kötünün mukayesesini yapılmış, kötünün reddi, iyinin tercih edilmesi öğütlenmiştir.

"...Ben ana ne diyem, ya ol ne anlaya, Zîrâ öğidi ehline dimek evlâdur. Dürr, sa-defde, nâfe âhu'da gerek dimişler."

Pes imdi ben nâdan'a marifetu'l-lah'dan ne demek şûre zemîn'e tohum ekmek gibidür. Yâhud merkeb boynuna cevâhir asmak gibidür, ve sığır önüne şeker dökmek gibidür. Öğüt mü'mine devlet, câhil'e mihnettir.

"Sana rûşen haber söyleyem Bu kez anlayasın harîf misin, şerif misin, zarîf misin? Gönlini bana çevür, gönül gözüyle bak, gönül kulağıyla dinle ve söyleyeni ko, söyledene bak:

*Olma sakın kellegöz
Dinle kabul eyle söz"* (Güzel, 1983: 53-54).

10. Nehy-i ani'l-münker Sahibi Olmak (Kötüyü Yasak kılmak)

"Pes imdi bu müşkili güşade kılmaz. İlla ki bir *pir-i kâmil* ola, zira mürşidler hakim ü hazıkdur. Hastanun marazun bilürler. O maraza ne lazımdır bilürler. Mürşid-i gam-har çöllerde rehber gibidür."

Pes imdi her ne ki "İşle!" "İşleme" dir, işleme. Gerek dünyevi, gerek uhrevi, zira hiç kimse öz işini bilmez. Cümle işin tamam sanur dahı ma'bûn olur. (Güzel, 1983: 68).

B. Tarikat'ta Bulunan On Makam

1. Tevbe Etmek

Tevbe'nin hakiki manası dönüşür. Şer'an mezmum (ayıp) olandan dönüp iyiye gelmek demektir. Nitekim Hz.Muhammed (s.a.v.) ;

"pişmanlık bir (çeşit) tevbedir." buyurmuştur. (Aslan, 1980: 142). Yine o, samimi olarak Allah'a *tevbe* etmenin gerekliliğini de;

"Allah'ın ipine sımsıkı sarılın." (Âl-i İmran Suresi, ayet: 103) "...Çok samimi bir dönüşle Allah'a tevbe ediniz." (Tahrim Suresi, ayet: 8) ayetleriyle ifade etmektedir.

Kötü hareketlerinden dolayı pişmanlık duyan kullara, Allah tevbe etme fırsatı vermiştir. Tevekkül ile tevbe eden kulun günahları affolunur, hiç günah işlememiş gibi olur.

"(Onların pişmanlıklarını üzerine) Tevbe etmeleri için Allah onlara teveccüh buyurdu." (Tevbe Suresi, ayet: 118).

Kaygusuz Abdal'a göre, "*pişmanlık tevbe etmektir*". Pişmanlık ile tevbe eden kulun tevbesinin Allah tarafından kabul edileceği;

"O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri başıslayan ve yaptıklarınızı bilendir." (Şûrâ Suresi, ayet: 25) ayeti ile ifade edilir.

Eğer kul, günahları için pişman olup, içten bir samimiyetle Allahu Ta'alâ'dan özür dilerse, Allah da onun pişmanlığı sebebiyle *yetmiş yıllık günahını* affeder. Yani Allahu Ta'alâ'nın; *yetmiş yılda yaptığımız isyanlara tevbe etmek sizden, tevbeyi kabul*

etmek benden" sözünü; "Kulların, tevbesini kabul buyuran O'dur." (Bakara Suresi, ayet: 160). "Babanız Adem buyruğuma bir defa karşı geldi, bana âsi oldu, tevbesini yüz sene ağlamadan kabul etmedim. Sizin yetmiş yıllık isyanınıza bir özür dilemenizle, tevbenizi kabul kılayım ve kötülüklerinizi affedeyim." "Eğer isyankârların günahlarını affetmeseydim rahmetim ve acımam muattal kalmış olurdu; yarattığım şeylerde bir eksiklik bulunsaydı kudretim tamam olmamış olurdu; bana dua edene icabet etmeseydim saltanatım tamam olmamış olurdu." âyetlerinde "tevbe edenin tevbesinin kabul edileceği" açık bir şekilde ifadesini bulmaktadır. İçten özür dilemek ve Allah'a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır. Çünkü *tevbe*yi kullara buyuran Allah'tır. Yani içten özür dilemek ve gerçekten Allah'a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır. Çünkü "taat ve ibadet etmek sizden, Cennet'te nimetler, köşkler, huriler vermek benden." hikmetleri;

"Ey kullarım!" özür dilemek ve samimiyetle tevekkül etmek sizden, kabul etmek benden"; "Allah'a tevekkül edip dayanana o yeter." (Kur'an-ı Kerim, LXV/3). "İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir?". (Âl-i İmrân Suresi, ayet: 104) ayetleriyle pekiştirilmiştir.

2. Pir'den El Almak

Kaygusuz, eserlerinde özellikle kişilerin mutlaka bir *rehbere* uyması gerektiğini; "Ama sen bir mürşid-i kâmile iriş, gönül ehlinin sohbetine gir."(s.52); "İllâ ki bir pîr-i kâmil ola, zîra mürşidler hâkim ü hâzîkdur. Hastanun marazun bilürler. O maraza ne lâzumdur iderler. Mürşid-i gam-hâr çöllerde rehber gibidür.(s.68); "Bunlarda hikmet çokdur. Ana her akl irişmez. Bilmek-murâd isteyen ehline mürâcaat eylesün. Her şeyin miftâhı insân-ı kâmildür."(s.140); "Lâkin özin bilmez ve insan-ı kâmile irişmiş degüldür ki gözün aç özün görebile. Sultan iken kul yoksul gezer."(s.146); "Zira özini bir mürşide irişdür. Gözin aç özün bakgör heman kul musun sultan misun, gedâ misun, şah misun? Âdem sûretünde olup hayvan gezme. Âdemün sûreti ve fi'li mutlakdur. Yâni hakikat olmuşdur. Kendüsün bir mürşide vir. Zira yolın sarfe olur."(s.147) sözleriyle de ifade etmeye çalışmaktadır.

3. Nasihat Dinlemek

Nasihat; "dinlemek, öğüt almak, bir mürşidin müritlerine yaptığı konuşmadır ki, bu da Hz.Peygamber'in sahabeleri ile yaptığı sohbet" olarak kabullenilmektedir. Mürşit, o peygamber sohbetini vakayet nuruyla cezp edip, velayet kemali ile nakleden kimse dir. Bu sebeble erenlerin sohbeti(nasihatı) marifeti artırır:

Erenlerün sohbeti arturur marifeti
Bi-derdleri sohbetden herdem süresüm gelür(46/5)

Kaygusuz, *mesnevi*'lerde ve mensur eserlerinde tasavvuf umdelerini anlatırken "Nâsihat verme" usulüne başvurduğunu açıkça gösterir. Bu konuda Kaygusuz'dan iki örnek vermeye çalışalım:

...
Toprak ol acîb tekebbür eyleme
Haddünden artuk kelecî söyleme

Kanda bir miskîn görürsen dut elin
Böyle varmışlar bu yolın evvelin

Gül olgul bu yolda diken olmagıl
Yol varan miskîne düşmân olmagıl (Birinci Mesnevî, Mar., v: 82a).

Gel i tâlib müstemî ol aç göziün
Neredesin çağlayıvar kendüziün

Çün âdemsin hikmete zulm eyleme
Bir söz ki akla ziyândur söyleme

Ârif isen yile virme fursatı
Bilmek istersen bu ilm ü hikmeti (Saraynâme, Mar., v: 26a).

"Müslüman olmagun bir şartı budur ki, **Tanrı'yı hâzır göre, peygamberden utana, edepsüz olmaya, âdetsüz iş işlemeye, özinden ûluya küstah olma, özinden kiçiye tekebbür olma, kavlünde dürüst ol, hasûd olma, bahillik eyleme, yalan söyleme...**" (Dilgüşâ, Mar., v: 236a).

4. Yumuşak Huylu Olmak

Bir atasözümüzde "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır." der ise bu, insanlara daima iyi muamele edilmesi, güzel söz söylemeyi, hoşgörülü olmayı gerektiğini ortaya koyar. Hatta öyle ki, "yetmiş iki milleti bir bilmek ve onların aybını görmemek" demektir. Yani bütün mülke (kainata) tek bir bakışla bakıp, bu kişinin işlediği iyidir, bunun işlediği kötüdür, dememek ve (kişileri söz konusu etmeden) yalnızca iyiliğin ve kötülüğün kendisinde olduğunu görmesidir. Çünkü, hiç bir kimse diğer bir kişi yerine azaplandırılacak veya mükafatlandırılacak değildir. Allahu Ta'âlâ;

"Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de size aittir." (Kasas Suresi, ayet: 55; Şûra Suresi, ayet: 15); yani kişilerin kesinlikle ayıplanmaması gerektiğini belirtmektedir.

Ayrıca kişilerin başkalarına "elinden gelen iyiliği de esirgememesi" fikrini; Allah'ın kendisine ikram eylemiş olduğu her türlü yiyeceklerden, giyeceklerden bir şeyi sakınmamak, aksine Allah'ın rızasını kazanmak isteğiyle onun yolunda bol bol vermek, ihsanda bulunmak, eli açık olmaktır. Allahu Ta'âlâ;

"Mallarını Allah yolunda harcayanlar, her birinde yüzer tane tohum mevcut yedi başak bitiren bir tohum tanesi gibidir." (Bakara Suresi, ayet: 261) buyurarak herkesin elinden geleni esirgememesini istemektedir.

Kaygusuz Abdal ise bu hasletleri; "Câhile hilm ile söyle. Ârifler katında sâkin ol." (Güzel, 1983: 62), şeklinde tarif etmektedir. Ayrıca da insanlara nasıl davranılması gerektiğini de;

Bize ağıyâr olana Hakk yâr olsun
Göreym dünyâda berhüdâr olsun

Bizim önümüzce kuyu kazana
Ona yardımcı pervedigâr olsun

Bizim ardımızca taşlar atanın
Kollarına kuvvet, eli vâî olsun

Bizi dünyâda ölsün diyenler
Dünyâlar durdukça ömri vâî olsun

Bizi cehenneme lâıyk görenler
Yeri cennet, makâmı güîzâr olsun

Bizi her kim ki bunda zemm ederse
Şefâatçi ona Muhtâr olsun

Kaygusuz Abdal'a her kim sögerse
Onun Hakk'ından nasibi dîdâr olsun

beyitleriyle anlatmaya çalışır.

5. Mürid Olmak

Mürid, tarikat yolunda şeyhinden el alıp ilerlemek isteyen saliktir. Mutasavvıflara göre ise mürid üç gruba ayrılır. Onlar da;

- Mürîd-i Mutlak: Şeyhine "niçin?" diye sormayan, ona karşı delil getirmeyen gerçek mürid'dir.
- Mürîd-i Mecâzî: Görünüşte şeyhinin buyruğunda, içte ise kendi nefsinin arzusunda olan mürid'dir.
- Mürîd-i Mürted: Dönek mürididir. Şeyhinin değişik bir hâlini görünce ilminin eksikliğinden nefsinin arzularına uyup şeyhini terk eden mürid'dir.

Kaygusuz Abdal ise eserlerinde "mürid"i tarikatın beşinci makamı olarak kabul eder ve bu konuda ;

"Pes imdi yohsa sen seni bilmezsen ehl-i diller sohbetine gir, bir mürişid-i kâmil'e iriş, kim sen seni bilesin."; "Derviş ilerü yüridi.Şâh-ı merdân'un elün öbdi, ayagina yüzün sürdi."

"Yâ Ali ben sana mürîd oluram. Erkân u tavri bana öğret, öğrenmek için bilmedüklerüm bana bildüresin!" (Güzel, 1983: 62, 88).

"İşk ile tabl-ı melâmet çalagör.
Dünyâ murdardur elünden salagör
Pâtiya düşmek dilersen okını
Ma'ni-yi ma'na bilenden alagör." (Güzel, 1983: 130).

"Ve pes imdi cemî eşyanun hakîkati âlem-i âdemdür ve âdemün hakîkati Hak'dur. Çünkü âdem cümle eşyanun güzîdesi oldu. 'Lâ cerme mazhar-ı zâtu'llah' oldu. Sûretten zuhûr eyledi

ve Hakk'un birliğini ol sûretle beyân eyledi. Zira biri müşid'dür, biri rehber'dür ve âlem halkuna dahi bildürdi. Ol kelâm-ı Hakk'ı Hak zâhir kıldı ve mahbûb-ı Rahmân oldı. Ve sâlik bir makâma irüşür ki aynı tevhidî ayne'l-yakîn Hakke'l-yakîn görür." (Güzel, 1983: 143).

"Kavmin efendisi onlara hikmet edinendir." hadisi ve "Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun." (Nahl Suresi, a: 43) ayetiyle de bu fikirlerini de desteklemektedir.

6. Havf u Reca Sahibi Olmak

Havf: "Korkmak, sakınmak, emin olmamak" manasındadır. Ayrıca tasavvufî hayata giren kimseye gelen ilk hal "havf" olup kendisinde "Allah sevgisi ve korkusunun" yerleştiğini gösterir.

"Ve ammâ ibadet havf u recâ ve ilme'l-yakîn zahidleründür."

Reca ise; "ümid etmek, ummak, yalvarmak; rica etmek, temenni etmek, dilemek, korkmak" manalarına gelir. Havf'dan sonra gelen recâ istikbalde çıkacak olan ve arzu edilen her şeye karşı kalbin duyduğu ilgidir.

Allah'ın ihsanı anlamında yerini alan Recâ, tarikat mertebesinin altıncı makamı olarak ele alınmaktadır. Korkudan sonra ümid gelmektedir. Çünkü aşağıdaki ayetler geçince kul, korku ile ümid arasında olmalıdır. Reca Allah'ın ihsanını ümid etmektir. (Altıntaş, tarihsiz: 125-131).

"O hâlde hemen Allah'a koşun." (Zâriyât Suresi, a: 50). "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz." (Fatır Suresi, a: 28).

Havf, bazı mutasavvıflara göre üç mertebeye ayrılır. Onlar da : a. Havf imanın, b. Haşiyet ilmin, c. Heybet de marifetin şartlarındandır. Allahu Ta'âlâ'nın ;

"Rabbının makamından korkanlara iki cennet vardır." (Rahman Suresi, a: 46); "Allah, münafik erkek ve kadınlar ile kâfirlere cehennem ateşini vaad etti." (Tevbe Suresi, a: 68) ayet-i kerimeleri ile Allah'tan korkmayı emretmiştir.

Kaygusuz Abdal, dünyayı terk edip, ahireti isteyen kulların havf u reca kavminden olduğunu söyler. Bunlar Mevlâ'ya ulaşmayı ve onu görmeyi arzu ederler. Allahu Ta'âlâ,

"İnayetim havf u reca ortasında olanlar iledir." buyurmaktadır. Bir başka yerde zahidlere ait olduğunu söyler. Kaygusuz, özellikle havf u reca için;

"Bî-hodluk şarâbın içüp ölmeden öndin soru ve hisâbın virenlerdür. Anlar havf ü recâdan kurtulup hayr u şerden geçüpdürler." "Hak Taâlâ buyurur ki: 'İyi bilin ki ,Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyecektir.' (Yunus Suresi, a: 62; Güzel, 1983: 57).

'Öyle olunca hiçbir şeyden fâide okumam ve hiçbir şeyden keyf eylemem. Ancak Allah'ü azîmü's-şân ki bâlâda zîkr olundu. Ol Tanrı'dan gayrıya meyl virmem,

"Hz. Muhammed(s.a.v) de; "Ya'ni bir kimse ölse ve kendi zamânının imâmını bilmesen ölen câhil olur didüğü anlardur ki yitmiş üç fırka imiş. Yitmiş ikisi kendü zamanlarının imâmı-

nı bellü bilmeyüb câhil oldılar. Ehl-i nâr oldular. Ol bir fırka kendü zamanlarının imâmın bilüp güruh-ı nâcîden oldılar. Ölerde ehl-i Cennet oldılar." (Güzel, 1983: 164).

"Yine geldi bize bayram olan gün
Dâim Sultân ile hem-dem olan gün
Yine fırsat eli vuslata irdi
Âşıklar (a) ışk ile dirhem olan gün."(s.102)

"Selâm olsun eyâ Sultân-ı Ekber
Hakikat ma'deni kıymetlü gevher
İnâyetün kamuya dest-girdür
Ki lütfun cümleye delil ü rehber."(s.127)

"Şükür gördüm seni iy Şâh-ı Sultan
Yüzündür cümleye kuble-i imam
Sâyen altında cümle şey sâkindür
İşün dâim kamuya lütf u ihsân"(s.127)

"Eyâ Sultan ki ebed Kadîm'sin
Bu cümle iş içinde sen Hakîm'sin
Virürsün cümle maksudun cümle tâlibe
Senün işin keremdür sen Kerîm'sin"(s.128)

7. İslâm'ın Beş Şartını Yerine Getirmek

Kaygusuz Abdal, iyi bir Müslümanın mutlaka Allah'ın emirlerine uyması gerektiğini ifade etmektedir. Yani İslam'ın beş şartının yerine getirilmesi gerekliliği üzerinde durur. Bu konuları bazen ayet ve hadislerle ifade ettiği gibi, bazen telmihler yoluyla, bazen direkt , bazen de tasavvufi temler içinde anlatmaya çalışır. İslâm'ın temel şartlarından olan "kelime-i tevhid, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, hacc'a gitmek" tarzları her Müslümanın yapması gerektiğini ifade eder ve İslâmî konularda kesinlikle taviz de vermez. Kendisinin eserlerinden birkaç cümleyi burada vermeye çalışalım:

"Yâ Resûla'llah bu makam ne makamıdır? Ve bu ne yirdür?' Muhammed Mustafa eyitdi:

"Bu makama Kâbe Kavseyn ve bu ağaç ki ana Şecere-i İslâm dirler. Beş budagi var. Beş erkândur İslâm içinde ' didi. Gördi ki bu ağacın iki budagina gün dokınur, üçine dokınmaz. Fî'l-hâl benilleyüp uykudan uyanıgeldi. Gözün açup bakdı gördi ki, kendünden gayrı kimesne yok."(s.86) Buradaki "ağaç İslam'ı, beş budak" da yukarıda ifade etmeye çalıştığımız İslâm'ın beş şartını" temsil etmektedir. Ayrıca Kaygusuz, Salatname adlı eserinde de bu konuyu ele almıştır.

8. Gönül Sahibi Olmak

Kaygusuz Abdal'a göre **Gönül**; Allah sevgisi,"beytu'l-hak, marifetu'llah, pâdişah makâmı, nutk-ı hak, sırr-ı ilâhî'nin saklandığı yer, Hakk'ın nazargâhı, seyrangâhı, hazinesi ve hakikat sırlarının tecelligâhı, cihan aynası, manevî bir kâbe, yerlere ve göklere sığmayan kalp

kadehidir". Her şey burada başlar burada biter. Ayrıca aşkın yeri de *gönüldür*. Kaygusuz'da *gönül*, hemen bütün mutasavvıfların vâsıf ettiği özellikler çerçevesinde geçmektedir. Nitekim hocası olan Yunus Emre'nin:

Gönül Çalab'ın tahtı/Çalab gönüle baktı,
İki gönül bedbahtı/Kim gönül yıkar ise,

ifadelerindeki bütün benzerlerine Kaygusuz da rastlarız.

Kaygusuz; *gönül*'ün varlığının bilindiğini, ancak niteliğinin bilinmediğini, bütün âlemin bunun aczi içinde olduğunu Abdullah İbni Abbas (R.A.)'dan naklen bir hadis'le; "Muhammet Mustafa (A.S.)'den işittim ki yaradan'la bütün nesnelere arasında perde vardır; fakat gönül ile yaradan arasında perde yoktur." teyit etmektedir. Buna göre ezelî olan *gönül*, bir *şehir* benzetilmektedir. Bu *şehir* o kadar geniştir ki, yerden göğe kadar yaratılmış ne varsa o *şehir* sığar. Bu *şehirde* biri *Rahmanî* ve birisi *şeytanî* olan iki *Sultân* vardır. Bu *sultânın* adı *akıl*, yardımcısı *iman*, subaşı *miskinlik*dir. *Yüreğin sağ tarafında yedi kale* vardır. Bu kalelerin dizdarları *ilim*, *cömertlik*, *öd ü haya*, *sabır*, *perhizgerlik*, *korcu* ve *edep*dir. *Şehir* benzetilen *gönülün* hisarı *tenî* yani *vücut*dur. *Hakk'ı* isteyen *tâlib* daima *gönül şehirini* arıtmalı, *riyâ* ve *tama'ı gönülünden* çıkarmalıdır.

Kaygusuz'un eserlerinde aynı zamanda *gönül gözünden* bahs olunmaktadır. *Hak Ta'âlâ* insana dört göz vermiştir. Bunlardan ikisi *baş gözü*, ikisi *gönül gözüdür*. *Baş gözü* ile *halkı*, *gönül gözü* ile *Allah'ı* görür. *Gönül gözü* kör olan insanlar, "En'am" suresine telmih edilerek, hayvanlara benzetilmişlerdir. *Gönül gözü* kör olan kişilerin,

"şekerin tadını yemeden bilmeyen insanlar gibi, *Hak Ta'âlâ* dan heberleri olmaz." ve hayvana benzetilen insanlar için de,

"...işte onlar hayvan gibidir; hatta onlar daha da sapık ve şaşkındırlar..." (A'raf Suresi, a: 179) ayetlerini verir.

Mü'minin gönülü Kâbe'ye benzer; *Kâbe'ye* yaya olarak gidilir, ama *gönül* isteyen yüzü üzere yürümesi gerekir. Onun içindir ki aşıklar yüzlerini yere sürerler. *Kâbe* dokunulmaz, harim ve mübarektir. *Allah'ın evi*'dir. Bu sebeple *gönül* de kudsiyeti itibariyle *Kâbe'ye* benzetilmektedir. Kaygusuz Abdal, *gönül ile Kâbe* münasebetini verirken hacıları esas alır. *Kâbe'ye* ziyarete giden kişinin ayağıyla yürüdüğünü ve fakat *gönle ulaşmak* isteyen âşıkların yüzü üzere (mütevazi bir şekilde) yürüdüğünü belirten Kaygusuz, *Kâbe'ye* kılavuzsuz gidilemeyeceği gibi, *gönül makamına* da kılavuzsuz gidilemeyeceğini. söz konusu eder. *Gönül ehlinin* kılavuzu bizzat "*Çalab Tanrı'dır*" der..

Kaygusuz, *Allah'ı Gönül* de bulur. Zira *Allah*, bu âleme âdem suretinde tecellî etmiş, âdemi kendisine nikâb edinmiş ve âdemin *gönlü* içinden söylemiştir:

Bu sarayâ âdem oldı pâdişâh
Suret-i âdemde geldi bunda şâh

Âdemi kendüye nikâp eyledi
Âdemün gönli içinde söyledi

Çün gönül Hakk'un evidür iy safâ
Beyt-i Hak didi gönle Mustafâ

Cümle ilmün hem kabı olmuş gönül
Nutk-ı Hak gönle eyler hem nüzûl

Ol ki nutkın âdeme cân eyledi
Kendüyi gönülde pinhân eyledi

Bu gönülün sırrını sen iy yigit
Gel berü Kaygusuz Abdal'dan işit (Saraynâme, Mar., v: 152b. Saraynâme,
Mar., v: 69b).

Kaygusuz'un **Budalanâme** (Budalanâme: 7 - 10) adlı eserinin ikinci konusu da **Gönül** dür. **Sarayname**'sinde de **gönlü**, *vahdet-i vücûd* görüşü içinde ele alır. Zira **gönül**; Allah'ın evi, meskeni, makâmı, tanıklığı, varlığı ve bunu açıklayıcı sözüdür. **Gönül**, bu âlemin seyrângâhıdır. Zira Allah, bu gönülde makam tutmuştur. Bu **gönüle** Hakk'ın varlığı sığmış, her şey orada Hak'la **bir** olmuştur.

Zîra Sultânun evidür bu gönül
İşid oldur ki gönül bula kabûl

Çün gönüldür pâdişâhun meskeni
Meskeninde buldı isteyen anı

Küllî varlığı Hakk'un **gönüldedür**
Velî ki şerh ü beyânı dildedür

Tanıkluk viren gönüldür Sultâna
Zîrâ ol gönüle gelür seyrâna

Gönülün seyrângâhıdır bu âlem
Hem Pâdişâh gönülde tutdı makâm

Çün gönüle sığdı Hakk'un varlığı
Hakk'la bir oldı küllî birliği (Saraynâme, Marburg Nüshası, v: 43b - 44a).

Kaygusuz, **Mesnevî** adlı eserinde de gönül ile aşkın ezelden beraber geldiklerini, cihanda da gönülün yoldaşının aşk olduğunu, zîrâ gönül, her arzusunu aşk-da bulabileceğini, aşkın kendisine delil olduğunu anlatır. Ayrıca Allah'ın ilâhi kudretinin gönülde gizli kaldığını, insanı dünya nimetlerine götürerek Hakk'ı unutturmaya çalışan nefsin bile, gönülde "**gûher**", gönlün de "**kân**" olduğunu söyler. Sırr-ı ilâhi gönülde saklanır, böylece insanlar Allah'ı da burada bulur.

Gönül içine giren kişinin vakti hoş, kendisi de yaradanına teslim olmuş olur. Zira onun izniyle gönülden dile "söz" söyleme izni verilir. Bu ve bunun gibi tasavvufî temleri Kaygusuz şöyle dile getirir:

Nice direm gönül haddünden aşma
 Hâlin bil varuban işka dolaşma
 Gönül hergiz benem sözüm işitmez
 Beni terk eyler işkun terkin urmaz
 Gönül bu cism ü sûretdür bu işk u cân
 Bu işk dahı gönülde tutdı mesken
 Zîrâ bu gönül işk ile ezelden
 Bile imiş bile gelmiş ol ilden
 Gönül yoldaşlığın sakın unutmaz
 Cihanda işkdan artuk nesne tutmaz
 Gönül her maksûdı işkdan bulubdur
 Gönül içinde işk delîl olubdur
 Gönülde bunca sır pinhân olubdur
 Nefis gûher bu gönül kân olubdur
 Gönül içinde gizlenür bu esrâr
 Gönül bir lahza yâr bir lâhza agyâr
 Gönül mum gibi şem'-i meş'âledür
 Gönül gâh şâd olur gâhî melâldür
 Gönülde saklanur sırr-ı ilâhî
 Gönülde buldı bulan pâdişâhî
 Gönül hükminde sultanlar yesîrdür
 Gönül bir dem ganî bir dem fakirdür
 Gönüle girenün vakti hoş oldı
 Gönül içinde Sultan'a tûş oldı
 Beri gel beri gel yâr yine geldi
 Gönül uğrsı ayyâr yine geldi
 Yine geldi o sultân-ı yegâne
 Gönülde sözi ol söyler lisâne (İkinci Mesnevî, Mar., v: 117a-b).

9. Teferrüç Sahibi Olmak

Teferrüç, kelime manası itibariyle "araştırmak"tır. İstılahı manada ise teferrüç'den maksat, "insanın "âdem donu"nu giyip cihana gelmesinden, tekrar Tanrı'ya döneceği ana kadar geçen zaman içinde dolaşmasıdır". Kaygusuz, bu kavram için "teferrüç, sefer, seyran, seyâhat"kelimelerini kullanmaktadır:

Beni dinle nedür sözüüm haberüm
Nice menzile irişdi seferüm

Evvel insân donuyla bu sarâya
Teferrüc etmege bu mülk ü câya

Bile sultân ile seyrâna geldüm
Sûret (ü) libâs-ı insâna geldüm (Saraynâme, Mar., v: 2a).

Vücûddan câna dek bunca sefer var
Hezârân perdedür bunca haber var (Birinci Mesnevî, Mar., v: 73b).

Dokuz felek bizüm sayvânumuzdur
Yidi yir yüzi hem seyrânumuzdur (Dîvan, Mar., v: 300b).

Misâfir dervişem gezdüm cihânda
Teferrüc eylemişem her mekânda (Birinci Mesnevi, Mar., v: 78a).

Kaygusuz, *birinci mesnevî*'sinde dervişin bir şehri (insan vücûdunu) dolaşması (*Birinci Mesnevi*, Mar., v. 79a vd.) da yine "teferrüc" kavramına dâhildir. Burada insanın "nüsha-i âlem" olduğu hatırlanmalıdır.

Ayrıca *Kitâb-ı Miglâte*'deki dervişin rüyâ âleminde devamlı olarak "seyâhat" etmesi; temsîlî olarak yukarıda bahsettiğimiz "teferrüc"ü anlatmaktadır. Burada derviş, insanın yaratılışından kıyamet gününe kadar önemli zamanlarda gezmektedir (Bakz: *Kitâb-ı Miglâte'nin Hülasası*) ve bu gezintide bir dervişin teferrüc babında manevi âlemde gördüklerini anlatırken ;

"Hakk'a minnet seferüm yâre irdi
Cân u dil vuslat-ı dildâra irdi
İrişdi vuslata kalmadı hicran
Diken gitdi yolum gülzâra irdi. demektedir.

Ayrıca bunu söylerken derviş gördü ki simât (somat) çekildi. Ni'metler fazlası ile geldi. Bu arada derviş de bir yer bulup hemen oraya oturdu..Gördi kim âlem aydın olmuş. Cümle eşyâ rûşen görünür. Derviş bakdı, ta *Tahte's-serâden*, tâ Sürayya'ya degin 'ayân gördi. Derviş Cennet'i gördi. Haber sordı:

"Yâ Ali bu ne yirdür?' Şâh-ı merdân eyitdi.:'

"Ey derviş buna Uçmag dirlir.' Anı derviş hoş teferrüc kıldı. Cümle Bihıştı gördi. Envâi dürlü köşkler, saraylar, dürlü ni'metler, hûriler ve gilmanlar, hizmetkârlar...Nâgâh dervişün gözi Tamu'ya tûş olub bildi ki ibret yiridür. Tahte's-serâ'ya bakdı, ferşi gördi. Öküzü, balığı, deryâyı gördi. Cümleyi teferrüc eyledi. Göklerin tabakalarını da teferrüc eyledi. Burçlara bakdı âreste pergâl'i gördi.Cümle eşyanın asl-ı fer'i'ni hoş temâşa kıldı." (Güzel, 1983: 90-91).

10. Evliyalar Yolunu Seçmek

Evliyâ ve bu kavramla ilgili kelimelerin, Kaygusuz'un eserlerinin her yerinde bol bol kullanılması tabiidir. Esâsen o bütün eserlerini *velîlerin gösterdiği* yolu anlatmak için yazmıştır. Evliyâ kavramı için Kaygusuz, "**evliya, mürşid, mürşid-i kâmil, âşık, sofî, rehber, derviş, delîl, ehl-i dil, er, gerçek er, yol eri**" gibi kelimeleri kullanmıştır. Onun bu kelime ve terkiplerle anlattığı evliya, kalbleri ve sıraları keşfeden, mânevî nüfuz sâhibi, üstün bir insandır. Tâlibleri ve sâlikleri tarikat yoluna sevk eden, mârifetten hakikate ulaştıran onlardır. İşte bu vasıflarıyla Kaygusuz'un eserlerinde geçen "**evliyâ**" için bâzı örnekler verebiliriz.:

Anları da bir işit 'ameli ne
Nice varmışlar bu yolu hâli ne

Anların dañı neymiş maksûdı
Nice bulmuşlar o'lar da ma'bûdı

Ne kişilerdür neymiş adları
Niye benzer zâtları sıfatları

Evliyâdur cümle 'ilmün defteri
Evliyâ bitdi bu kân da gevheri

Evliyâdur ki 'âlemi tutdı karâr
Evliyâda cem' olupdur ne ki var

Sırr-ı ezel ü ebeddür evliyâ
Hakîkat-ı nûr-ı ahaddur evliyâ

Evliyâdur maksûdı her bendenün
Vechidür evliyâ cümle insânun

Evliyâ yüzinde Hakk'ı gör 'ayân
Sıdk yolında bu kadar ola nişân (Gülistan, Mar., v. 172b).

Yola boyun vire serkeş olmaya
Vesves-i şeytâna yoldaş olmaya

Yol erine sor ki bilür yol nedür
Bu yolun içinde sag u sol nedür

Yol eri bilür ki nedür hayr ü şer
Yol içinde neymiş 'ayb u hüner

Yol erinün ayagina toprak ol
Yol erine kostak olma müştâk ol

Yol demeklik yol erinün dirligi
Yol eri ol ki bilesin erligi (Birinci Mesnevî, Mar., v. 86a).

Ayrıca büyük evliya ve mutasavvıf olarak Kaygusuz'un eserlerinde başta **Hz. Ali** ve **Hallâc-ı Mansur, Feridü'd-din-i Atar, Hoca Ahmed Yesevi, Sâdi, Âşık Paşa..vb'leri** gibi pek çok ismin geçtiğini de kaydedelim.

Kitâb-ı Miglâte'de âhiret gününde seyâhat eden derviş sık sık Hz. Ali'nin huzûruna çıkmakta ve orada da şeytanla mücâdele etmektedir. Kaygusuz diğer eserlerinde de

Hz. Ali'yi, "Ali, Aliyyü'l-mürtezâ, Haydar; evliyâlar şâhı, Şah-ı Merdan" isim ve sıfatlarıyla anmakta ve Hz. Muhammed'in "ben ilmin şehri, Ali kapısıdır" hadisini zikretmektedir.

Hallâc-ı Mansur, vahdet-i vücûd nazariyesi ve "ene'l hak"sözü dolayısıyla sık sık zikredilir. Kitâb-ı Miglâte'de derviş, Bağdat şehrinde "**Hallâc-ı Mansur ve Behlûl Dâna**" ile karşılaşır. Mansur'un her zaman adını kullanmayan Kaygusuz, sık sık kullandığı "**ber – dâr**" kelimesiyle ona telmihte bulunur.

Bunlardan başka Kaygusuz'da **Şiblî, Hasan-ı Basrî, Cüneyd-i Bağdadî, Bâyezid-i Bistâmi, Hoca, Attar, Sa'di, İbrahim Edhem, Âşık Paşa** da büyük mutasavvıflar olarak yer alır.

Son olarak ifâde etmeliyiz ki, Kaygusuz'un her şiir ve beyti, ya doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak tasavvufla ilgilidir. İbâdet ve ahlâkla ilgili konular dâhi Kaygusuz'da *tasavvuf gözüyle* görülür. O; zâhirî olanın, sûretin peşinde değil, her sûret, nakış ve ibâdetin "**bâtın**"ının, "**hakikat**"ının peşindedir. Dolayısıyla onun eserleri baştan başa tasavvuftur.

C. Marifet'te Bulunan On Makam

1. Edeb ve Hayâ Sahibi Olmak

Edeb, sözlük manası itibariyle; "*terbiye, güzel tavır, iyi ahlâk, utanma, haya olan edep*"tir. Çünkü Allah'a ulaşan, ancak *saygı* ve *edep* ile ulaşır. Mahrum kalan da ancak *saygı ve edebi* terk ettiği için mahrum kalır. Hz. Ali;

"Mal ve soy ile bir şeref olamaz; şeref ancak bilgi ve edep iledir."

Hz. Muhammed(s.a.v); "*Edep aklın dış şekli ve dış görünüşüdür; Utanmak imandandır, utanması olmayanın imanı da yoktur.*" buyurmaktadır.

Kaygusuz Abdal'ın da en çok üzerinde durduğu kayramlardan biri de "**edeb**" dir, O; "**edebli olmak**" kavramını "**edeb beklemek**"ve "**edeb saklamak**" fiilleriyle ifâde eder ki o devirde hem "beklemek", hem "**saklamak**"; "*muhâfaza etmek*" mânâsına gelen kelimelerdir. "**Edebsizlik**" kavramı ise Kaygusuz'da "**bî-ebed, edeb-süz**" kelimeleriyle ve "**edeb yanılmak**"fiiliyle anlatılır. Kaygusuz "**edeb**"kelimesini hem "**hayâ**" mânâsında, hem de "**erkan**"ile müterâdif olarak kullanır. Ona göre "**din ve iman**"sâhibi, hattâ insan olabilmek için *edebli olmak* lâzımdır. İmânın da ibâdetin de aslı **edeb**'dir. Çünkü peygamberimiz,

“**hayâ imândandır**” buyurmuştur. Tarikat yoluna da ancak “**edeb-erkân**” bile-
rek girmek mümkündür.

Her zerre ki var hisâb iledür
Aslı îmânun edeb iledür

El-hayâ'ü mine'l-îmân degül mi
Nebî sözidür iy cân degül mi

Sakla edebi ki Hak hâzırdur
Bî-edeb olan hor u hakîrdür

Tanrıyı bilen edeb yanılmaz
Bî-edeb olan kişi anılmaz (Üçüncü mesnevi, Mar., v. 127a).

Ebeddür asl-ı tâ'at
Küllî sıfât cümle zât
Varıgun edebe sat ,

Var edeb öğren edeb

...

Edeb gerekdür kula
Tâ işi temîz ola
Edebsüz girme yola

Var edeb öğren edeb (Dîvan, Mar., v. 328a. Şiirin tamamı için bakz: “Halk Edebi-
yatına Ait Nazım Şekilleri – Nutuk” bölümü).

Edebi sakla kim hâzırdur Allâh
Alim'dür ol Habîr'dür sümme v'Allâh (Birinci Mesnevî, Mar., v. 74a)

Cümle 'âlem pertevdür ol Hakkun
Gayrı dimez edeb ü erkân bilen (Dilgüşâ, Mar., v. 247b).

Bu hikmetün aslını insân bilür
Zîrâ insân edeb ü erkân bilür (Saraynâme, Mar., v. 12b).

Hoş geçüre bu sarayda devrânı
Saklaya kâ'im edeb ü erkânı (Saraynâme, Mar., v. 33b).

Bu sarayda kendüzin insân bile
İnsân ola hem edeb erkân bile (Saraynâme, Mar., v. 39a).

- “Kimisi dahı sonun sandı”,¹⁰ Ol ki edeb bekledi sonun sandı; evliyâ, enbiyâ oldı.
Ol ki sonun sanmadı, dolaşdı, henüz dolaşup durur” (Dilgüşâ, Mar., v. 229a).

¹⁰ Sonunu düşündü.

2. Emîn Olmak

Kaygusuz'un eserlerinde her yaratığa aynı gözle bakılması, onlara hiçbir suretle zarar verilmemesi ve onların kendisinden veya başkaları tarafından cefa görmeleri gerektiği vurgulanırken, Hz. Muhammed'in;

"Müslüman diğer Müslümanların, kendisinin elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimse-dir." dediği "**emin olmayı**" öğütlemektedir. Ayrıca O,

"Hakk'ı her yerde hâzır bil. Yâre yoldaşa emin ol. Câhile hilm ile söyle. Ârifler katında sâkin ol." (Güzel, 1983: 62) ve "Bir dil'den iki söz söyleme. Kimseye mekr ü hîle eyleme." (Güzel, 1983: 70) sözleriyle herkesin kendisinden "**emin olmasını**" sağlamaya çalışmaktadır.

Ayrıca o, "Pes imdi ol cemâlde kelime-i ilâhîyi bilen ve ana inanan âlemün taklidâtından halâs olub fazl-ı Hak gürûhına dâhil olur. Kavlehu Taâlâ :: "...Kim oraya girerse, güvenlik içinde olur... (Âl-i İmran Suresi, a. 97)" ve "Yâni kim ol gürûha dâhil olursa emin olur." Bu kez âdemogli Muhammed'e "ümmet" oldu ve "emin" oldu..

Nitekim Allah u Taala "**İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız , Resûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık. Senin (arzulayıp da şu anda) biz ancak peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenenden ayırt etmemiz için Kible yaptık. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin inanmanızı asla zâyi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.**" (Bakara Suresi, a. 143) buyurmaktadır.

Bu âyet; "ümmet hakkındadır ki, Âdem'ün ve Muhammed'ün cemâlünde kelime-i ilâhîyi okıdı ve inandı. Ol vasat-ı ümmetden oldu. Çünkü bu vasat-ı ümmetden murat ise Kâbe'dir. Kâbe ise, dünyanın ortasıdır . Âdem'ün dahi vücûdı Kâbe'den kinâyettür." (Güzel, 1983: 162).

3. Sabır ve Kanaat Sahibi Olmak

Sabır; "sabırlı, dayanıklı olmak, sukûn ve güven içinde beklemek, sebat ve devamlılık içinde olmak, endişelenmemek, telaşlanmamak manalarını ihtivâ eder." (Altıntaş, tarihsiz: 131).

Kaygusuz Abdal'da *sabır*, *ma'rifet* mertebesinin üçüncü makamı, imânın ise sıfatlarından. *Sabreden* kul için hesabsız sevap olduğu aşağıdaki âyet-i kerime de delil getirilerek gösterilmiştir.

"Sabredenlere ecirleri hadsiz hesapsız ödenecektir." (İbrahim Suresi, a. 7) Şeytanın sıfatlarından olan *gybet*, *kahkaha*, *maskaralık* vs.; sabır ile düzelir.

Kaygusuz Abdal; *sabır*, *utanmak* ve *kanaatın* akıl içerisinde olduğunu, bunların *riyâ* ve *tama'ı gönül şehrinde* çıkardıklarını ve şeytanın bu üç nesne ile yenildiğini söyler. Bu üç nesne ile Veliler makamına ulaşır.

" Dünyada harab ol ki ma'mur olasun.Cefâya sabr it ki vefâya iresün."(s.73)

"... Derviş bakdı çepeçevre etrâfun deniz gördi. Artuk nesne görmedi. Akıl tahtasından bir gemi düzdi. Fıkr mıhıyla mıhladı. Tevekkül sakızıyla berkitti. İkrâr ipini tınab çekdi. Sabr u kanaati azık yaragın eyledi. Himmetün lenker eyledi. Giçüb ol gemi içine girdi, oturdu. Işk yeli sürdi. Ol gemi bir zaman deniz yüzünde çalkalandı..." (Güzel, 1983: 117).

4. Kibir ve Riyâ'dan Uzak Kalmak

Kaygusuz'un eserlerinde en çok öğütlediği hususlar; "kibirli ve riyâkar olmamak, mütevâzı olmak ve olduğu gibi görünmektir." Bu karakter unsurlarından menfi olanlarını ifâde etmek üzere,

"Kibir, tekebbür, 'ucb, magrur olmak; riyâ, sâlûs, zerk, 'ayyârlık, iki yüzlülük"; müsbet olanlarını ifâde etmek üzere de,

"Tevâzu'; sıdk, safâ, kendini (özünü) bilmek" gibi kelime ve terimler kullanır. O, bilhassa ibâdetin riyâ ile ve gösteriş için yapılmasına hiç tahammül edemez. İbâdet ve tâatlarıyla mağrur olup, dervişleri tahkir ve inkâr edenlere şiddetle çatar. Ona göre böyle insanların zikirleri kendilerine put, tâatleri gözlerine perde olmuştur. İnsan saf ve sâdik olmalı, şuna buna göstermek için ibâdet etmemelidir. Esâsen bütün kulların sırlarını yalnız Allah bilir; bu hususta kimseye söz söylemek düşmez:

Gelsün ol riyâ ile 'ibâdet eyleyen
Zerk - ile halka nasîhat söyleyen

Ol sâlûs kim dervişi münkir olur
Cümle kulun sırrını Allâh bilür

Ben sâdikum zerk u tezvîr bilmezem
Hem bir işi gayr-i takdîr bilmezem

Velî ki sâlûsi sevmez yılduzum
Hakkı hâzır gör nedür bu sözüüm

Çün riyâ-tâ'at Hakk'a kabûl degül
Düzmekile kaçan altun ola pul

Kim riyâ-tâ'at 'âkiller kılmaya
Riyâlu tâ'atda hâsıl olmaya (Gülistan, An. Gnl. Ktp., nu: 645, s: 61- 62).

Riyâ ehlinün hîç oldı tâ'ati
Râhatından artuk oldı zahmeti (Gülistan, Mar., v. 143a).

Zerk ü riyâ tarîkine harc etmeyem 'ömrümi ben
Mey-furûşa kulluk idem koyam bu menzilden geçem (Dîvan, Mar., v. 299b).

Zikr ü tesbîhün put olmuş özüne
Tâ'atün perde olupdur gözüne (Gülistan, Mar., v. 153b).

Toprak ol 'acâib tekebbür eyleme
Haddünden artuk kelecî söyleme (Birinci Mesnevî, Mar., v. 82a).

Tanrıyı hâzır göre bu ortada

Tevâzu' eyleye bilişe yâda (Birinci Mesnevî., Mar., v. 85b).

5. Tanrı'nın Birliğine (Vahdet-i Vücûd) İnanmak

Kaygusuz Abdal'ı manzum ve mensur bütün eserlerinde "Allah'ın bir"liği genel ve özel tasnifler içinde ve tasavvufi tem'ler ile anlatılmaktadır. Elbetteki bu, "*vahdet-i vücûd*" tem'i ile daha da açık olarak verilmektedir. Nitekim Kaygusuz Saraynâme'sinde "Allah'ın bir"liğini "*Tevhid mefhumu*" ile şöyle dile getirir:

Tevhîdi bilen kişîdür ehl-i din
Tevhîd eyler kişiyi Hakk'a yakîn

Tevhîdi her kim ki bildi cân olur
Bu sarâyun halkına sultân olur

Tevhîd ile nazar eyler âleme
Nutk-ı Hakdur ki cân olmuş âdeme (Saraynâme, Mar., v. 67a - b).

Ayrıca o, *Gevhernâme*'sinde de "İhlâs suresi"ne telmihde bulunarak şöyle der.:

İy sıfatun kul-hü va'l-lâhü ahad
Her dem içinde kâdîrsün her sahat

Cümle sırrı sen bilürsün ey Kâdir
Bî-şeriksün bî-misâlsün bî-nazîr (Güzel, 1999: 118) der ve ayrıca her yerde **ke-**

lime-i tevhidi de;

'Yirde ve gökde cümle eşya rûşen fasîh kelâm ile eydürler kim:"Lâ ilâhe illa'llah Muhammedü'r-Resula'llah"; "Cümle eşya uyandı. Her biri kendi dilince Hakk'un birliğüne şükr eyler idi. Derviş gördü kim Hisab günüdür. Sormak istemek günüdür. Muhammed Mustafa(s.a.v) ser-firâz olmuş cümle eşyanun ortasında ay-gün gibi Tanrı'nın birliğini söyler." (Güzel, 1983: 100-101) şeklinde ifade eder.

Demek oluyor ki Kaygusuz Abdal, bütün eserlerinde ve hemen hemen bütün mısra ve satırlarında *vahdet-i vücûdu* böyle işler. Çünkü ona göre "*vahdet-i vücûd*", bütün varlıkların bir oluşu, aynı oluşu, Hak'dan gayrı bir şeyin olmayışıdır.

Kaygusuz'un vahdet-i vücûdla ilgili söylediklerini; **ezelde Vahdet-i vücûd**, *hâlde vahdet-i vücûd* ve **ebedde vahdet-i vücûd** olmak üzere üç kısımda kısaca vermeye çalışalım. Onlar da:

a. Ezelde Vahdet-i Vücûd

Ezelde Tanrı'nın "**zât**"ından başka hiçbir şey yoktu. Kâinât, on sekiz bin âlem, yer, gök, yıldızlar, burçlar, dünya, âhiret, Cennet, Cehennem, gece, gündüz, ha-

yır, şer, zâhir, bâtin, akl-ı kül, nefis-i kül, sıfatlar ve sûretler “zât” içinde “gizli” idi. Henüz “elest meclisi” dahi kurulmamıştı. Tıpkı “kamuş içinde şeker” in gizli olması gibi. Kaygusuz, bu hâli “lâ-mekân, şeb-i vahdet, zât, nûr” gibi tâbirlerle ifâde eder. *Gülîstan*’da; herşeyin “zât içinde nihân” olduğu bu “lâ-mekân” hâli coşkunun ve lirik bir üslûpla anlatılır:

*Lâ-mekândan size vireyin nişân
Söyleyüben size bir dürlü beyân*

*Yidi Tamu sekiz Uçmag hayr ü şer
Hûr u gilmân dünyâ âhiret sim ü zer*

*Nakş ü sûretler ki vardur ortada
Anâ irdi akıllar dünyâda*

*Ol nişânlar ki nebîler söyledi
Bu kitâplar ki anı şerh eyledi*

*Zâhir ü bâtin ki dirler her sıfât
Ne hayât olmuşdı henüz ne memât*

Bu sıfatlar ki birlik idi bir ile

Velî olıcak idi takdîr ile (*Gülîstan*, Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s: 44 - 45).

“Bu âlem olmazdan evvel on sekiz bin âlem içinde Hak celle ve alâ kamuş içinde şeker ve gül-âb gibi vâki olmuşdur” (*Vücûdnâme*, İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 8b).

Bu âdem kisvetin giymedin cân idük didi dir, Sultân vücudında bir idik. (*Dilgüşa*, Mar., v. 228b).“

Ol vakt ki nücûm ve eflâk ve anâsır ve tâbi’ bir nesne vücûda gelmemişdi. Biz dahı âdem kisvetin görmeyüp ve giymeyüp Sultân vücûdında bir cân idük. (*Budâlanâme*: 17).

Bütün kâinat, külli hal zât. içinde gizli iken Tanrı kendini bildirmek, ayân etmek ister:

Ya’nî bu sarây ü mülk ü bârgâh

Özini ‘ayân kılmak için düzdi Şâh (*Saraynâme*, Mar., v. 6a).

Ol Kadîm ü lâ-yezâl diledi ki kenz-i mahfîsin âşikâr idüb kendüsin temâşâ ide. (*Budâlanâme*: 17).

Ve “zâtına tecelli eyleyerek” “birden”, “kün” emriyle kâinat yaratıldı:

“Sultan vücûdında bir idük nâgâh gördüm bu yır ve gök, bu kevâkib ü seyyâre, bu nakş ü pergâl tamâm oldu, dir. Her eşyâ yirlü yirin aldı, durdı; rîsm ü şekl kuruldı” (*Dilgüşa*, Mar., v. 228b).

Tecellî eyledi zâtına ki zâtı bilinsün diyü. Esmâ vü sıfâtı kendüsi kendüsine nâz eyledi. "Kâf"ı "Nûn"a urup bir sâz eyledi. Bu kez kâf ü nûn arasında bu kârhâneyi bünyâd eyledi. Cümle yaradılmış bir eksüksüz yirlü yirinde karâr tutdı. (Budalanâme: 17'-18)

Tanrı önce Hz. Muhammed'in rûhunu yarattı ve bütün cihânı bu nûr içinde gizledi. Sonra kâinâtı bu nûrdan halketti:

*Mustafâ'nun cânı oldı ibtidâ
Evvelinde anı yaratdı Hüddâ*

*Mustafâ cânında sır idi cihân
Yirde gökde her ne kim var cism ü cân*

*Mustafa'nun cânı bu gevher idi
Ol gûherde bunca hikmet var idi*

"Pâdişâh-ı âlem hemân bu kârhâneniün içinde sır oldı." (Budalanâme: 18).

"Pâdişâh-ı âlem bu pergâliün içinde sır oldı." (Dilgüşa, Mar., v. 228b).

6. Hâlde Vahdet-i Vücûd

Kaygusuz Abdal'a göre ezelde "**bir**" ve "**tek**" olan "**zât**", "kendi **kendine tecellî**" ederek "**kün**" emriyle dünyayı yarattıktan sonra kendisi "**sır**" olmuştur. Yerler, gökler, yıldızlar, dünya, âhiret, zaman ve mekân, insanlar, melekler, hayvanlar, bitkiler; hayır ve şer; hâsılı "**herşey**" yaratılmış, böylece bir "**kesret**" meydana gelmiştir. Fakat bu kesret zâhîrîdir. Kâinâtta herşey birer "**nakış** ve **sûret**" ten ibârettir; hepsinin aslı Allah'tır. Âlemdeki bütün mevcûdat; aslında onun vücûdudur; güzellerin yüzündeki göz, balığın içindeki Yûnus, peteğin içindeki bal, şekerdeki lezzet, gönüldeki fikir ve tedbir, güzeller içinde Ferhad'a güzel görünen Şirin, Leylâ'nın yüzündeki güzellik, Mecnûn'daki aşk ve hikâye hep odur. Hattâ Firavun ile Mûsâ'ya düşman olan da O'dur:

*Bu cümle eşyâya mevcûd olan sen
Bu mevcûd olana vücûd olan sen*

*Dolusun yirde gökde her mekânda
Bî-nişân sır olursın her nişânda*

*Şol ay yüzlerde çeşm-i siyâh sen
Hocasın dahı her bir metâ' sen*

...

*Geh olur 'âlemü'l-esrâr olursın
Gehî Ahmet gehî Haydâr olursın*

*Gehi Âdem gehi Şit gehi Eyyûb
Gehi Mûsâ olursın gehi Şu'ayyûb*

...

Ayrıca "vahdet-i vücud" fikrini ifade etmek üzer Kaygusuz da; "vahdet-kesret, Nişân-bî-nişân, ten-cisim, vücûd-cân" terimleri de fazlası ile kullanmaktadır bunlara da birkaç beyitle örnekle vermeye çalışalım:

ba. Vahdet-Kesret

Ol ne denizdür ki cûşa gelmedi
Ol ne vahdetdür ki kesret olmadı (Birinci Mesnevî, Mar., v. 93a).
Ne dimekdür vahdet ü kesret demek
Bir vücûda iki dürlü ad demek (Birinci Mesnevî, Mar., v. 102b).
Be-küllî vahdet oldı gitdi kesret
Özi kıldı özine şükür ü minnet (İkinci Mesnevî, Mar., v. 109b).

bb. Nişân-Bî-nişân

Bu âdem didükleri nişân-ı bî-nişândur
Âdemden olma gâfil maksûdı kevn ü mekândur (Dîvan, Mar., v. 292b).
Kamu nişân içinde bî-nişânsın
Dahi kim var hemân sensin hemân sen (Birinci Mesnevî, Mar., v. 72b).
Mâ-tekaddem ki yol varmış erenler
Bî-nişândan bize nişân virenler (Birinci Mesnevî, Mar., v. 78b).
Ol kişidür o bî-nişândan bir nişân
Görinür Hak anun yüzinde bes ayân (Gülistan, Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s: 65).

bc. Ten - Cism - Vücûd- Cân

Sana ben diyeyin bahr-i muhîtsin
Çün özüni ten bilürsin sen vücûdsın
Vücûddan câna dek sefer var
Hezârân perdedür bunca haber var (Birinci Mesnevî, Mar., v. 73b).
Sen özüni, ten bilürsin ten misin
Yohsa sen sûret-i cân mısın
Bil ahı özüni ten ne sen nesin
Ten ü cân sen külli iyeksân mısın (Birinci Mesnevî, Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s: 225).
Ten cânun yüzinde perdedür hemân
Perde ardında nihân oldı cân
...
Cümle bunlar mazharıdur ol cânun
Perdesidür cism ü sûret sultânun (Gülistan,, Mar., v. 164b - 165a).

Devletün bahtı toludur cümle cân
Kanda baksa seni görürdi gören
Şen cân olurdun bu cümle eşyâ ten
Nûruna mevcûd olurdu ten ü cân (Gülistan., Mar., v. 152b).

c. Ebedde Vahdet-i Vücûd

Nasıl ki *ezelde cümle kâinât*, eşyâ ve insan Tanrı'nın "**zât**"ında bir idiye *ebed de bu kesret* âlemi ortadan kalkacak ve her şey *Allah'da bir olacaktır*. Çünkü Allah, **herşey aslına rücû edecek** buyurmuştur. Esâsen "**kesret**"de "**vahdet**" i gören, "**ni-şân**"dan "**bi-nişân**"a yol bulan, "**gönül**"içindeki "**sultan**"ı keşfeden Kaygusuz Abdal zaman zaman çoşkulu bir heyecan içinde istikbaldeki bu hâli de anlatmaktadır:

Şâhid ü gayb âşikâr oldu görün
Sûr çalındı dur ahı bir durun
Va'de tamâm oldu gâfil dur uyan
Birlige birikdi cânân ü cism ü cân
Birlik oldu gel ki gitdi ayruluk
Birlige birikdi cümle âz u çok

Mülk bir oldu Sultân birdir hemân

Birlik oldu cümle varlık câvidân (Birinci Mesnevî, Mar., v. 89b- 90a; Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s. 211 - 212).

6. Gayr-ı Hak Sahibi Olmak

Her şeyin Tanrı'nın vücûdu olarak kabul etmenin tabiî bir sonucu olarak Kaygusuz, kâinâta Tanrı'dan başka bir şey olmadığı görüşüne varır. O, bu kavramı "**gayr-ı Hak, Hak'dan ayru, Tanrı'dan ayru, andan ayru**" gibi kelime ve tâbirlerle ifâde eder. "**lâ**"nın nefy (yokluk), "**illâ**"nin isbat edâtı olduğunu söyleyerek *kelime-i tevhîd*in bâtinî mânâsını Allah'tan başka kimsenin yok olduğu şeklinde açıklar (Saraynâme, Mar., v. 66a). Vücûdnâme'de aynı düşünceyi peygamberimizin bir sözüne dayandırarak şu şekilde ifâde eder: Nitekim Hz. Muhammed;

"Tanrı'dan gayrı hiç bir şey'i görmemek gerekdür. Anun için bir şey'ün hemân vücûdı yoktur. Hemân hakîkatde Tanrı vücûdı vardır". (Vücûdnâme, Belediye, O Ergin Bl., nu: 1321, s. 186) buyurmaktadır. Kaygusuz yine devamla,

"Gizli kârhâneyi düzen kendüni içinde gizledi." hadisindeki bu manayı şöyle açıklamaktadır. "Çünkü nişân dahı eşyâ içinde bulundu. İmdi her kim her şey'i görür Hak'dan ayru nice görür. Bunlar Hak'dan ayru degüldür Çünkü Tak Ta'âla Hazretleri eşyâya muhît imiş." (Vücûdnâme, İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 9b) buyrulmaktadır.

Birinci mesnevî'de aynı kavram coşkun bir üslûpla şöyle dile getirilmektedir.

*Dahı ne var degül ki andan ayru
Kim ol nesnede ola Sultândan ayru*

*Kamu 'âlem içindeki cân oldur
Bu kıssa vü hikâyet ü destân oldur*

*Odur vahdet gülistânunda bülbül
Odur vuslat çimenünde biten gül*

*Gümân kılma ki gayrı yok cihânda
Odur genc-i nihân herbir vîrânda* (Birinci Mesnevî, Mar., v. 77a - b).

Gülistan'da "**gayr-ı Hak**" kavramı, "**eşyanın da ondan ayrı olmadığı**" şeklinde işlenir:

*Ol bu cümle eşyâdan gayrı mıdur
Eşyâ gayrı ol özi gayrı mıdur* (Gülistan, Mar., v. 141b).

Tabîidir ki bütün eşyâ ve varlıklar , gibi insan da "**Hak'dan gayrı**" değildir:

*Ger insânı sorarsan
Hak'dan gayrı degüldür
Sıfâtı nûr-ı mutlak
Hırkası dört pâreden* (Divân, Mar., v. 295b).

7. Ene'l-Hakk Sahibi Olmak

Allah'ın kâinattaki herşeyin vücûdu olduğu ve insanın da "**Hak'dan gayrı**" olmadığı şeklindeki muhâkeme, tabîî olarak **ene'l-hak** kavramıyla neticelenir. Kaygusuz sık sık "**ene'l- hak**" tâbirini kullanır ve Hallâc-ı Mansur'u zikreder:

*Cihân başdan başa küllî nûr oldı
Her eşyâda hakikat menşûr oldı*

*Dahı her bir sadâ kıldı ene'l- hak
Rûşen oldı bu ma'nî sırr-ı muglak* (İkinci Mesnevî, Mar., v. 111b).

*Ene'l- hak urub her nefesi 'ışk bâzârında
Mansûr benim uş nâdânı gümâna getürdüm* (Divân, Mar., v. 313b).

"**Ene'l-hak**" kavramını, Kaygusuz Abdal, bu tâbiri zikretmeden de işler:

*Cânam hakikat velî ki cândan münezzehem
Nâm ü nişânım nâm u nişândan münezzehem*

*Fî'lüm fâ'ilüm mecmû'ıyam gayrı nesne yok
Kân ü mekânım kân u mekândan münezzehem*

*N'ola zâhirâ ismiyle Kaygusuz Abdâl'am
Ben bir cânam ki bu ad u san'dan münezzehem* (Divân, Mar., v. 307a - b).

Kaygusuz, *Kitâb-ı Miğlâte*'de bu düşüncesini şöyle ifâde eder:

Göklerde benem sırr-ı ilâhî
Serâser cümle varlık mihr ü mâhî
Benem hüsni kamu şekl ü sûretün
Kamu başda benem devlet küllâhı

Bunu didi derviş dört yana bakdı, kendüden gayrı kimesne görmedi, tek ü tenhâ hemân özidür. Velî yir gök gördi, kendü vücûdınun içinde sır olmuş. Cemî yirde gökde her eşyâ ki var sadâsın işitdi, öz vücûdından gelür. Derviş fikreyledi, "aydur, bu ne aceb hâldür? Bir zamân var idi ki ben yir ve gök içinde idüm. Şimdi bu yir ve gök benim içümde görünür. Aceb düş midür yohsa hayâl midür?" dir. Gözin açdı gördi çindür, düş degül, gönli cûşa geldi, eydür:

Âlem cümle sadef gevher ben oldum
Bu cümle varlığa defter ben oldum

Kamu varlık yakîn bende bulındı

Yakîn ırak kem ü bisyâr ben oldum (*Kitâb-ı Miğlâte*, İst. Belediye Ktp., Osman Ergin Bölümü, nu: 663, s. 145).

8. Tecelli Kılmak

Tanrı'nın bütün eşyâ ve varlıklar içinde mevcut oluşunu, yâni "**vahdet-i vücûd**"u Kaygusuz Abdal, bâzan, "**tecellî**" kelimesiyle de ifâde eder:

Cümle âlem bir tecellî bir güneş
Küllî hemân bir vücûddur gizlü fâş

Gayrı yokdur gayret eyle aç gözün
Gel iy tâlib birlige batdı özün

Yüzi yüz bin cümle bir oldı hemân
Cümle diller virdi birlikten nişân

Cümle yol birikdi küllî bir yire
İkilik gitdi bir oldı âşikâre (*Saraynâme*, Mar., v. 42a).

"Zîrâ kim Allâh cümle nesneye mevcûd olıcak iy tâlib senün dahı vücûdında bile olmuş olur. Senün evünde dogan güneşün tecellisinden cümle âlem aydın oldı, cümle eşyâ uyandı, kendüzini vahdâniyet denizinün içinde gark gördi (*Dilgüşâ*, Mar., v. 248b).

Kamu âlem birikdi bir yüz oldı
Kamu dil söyledügi bir söz oldı

Topraklar kimyâ taşlar gevher oldı
Dahı yok kalmadı küllî var oldı

*Kamu eşyâ Hakk'ı gördi mu'âyin
Hakikât birlige batdı vücûd cân* (Dilgüşâ, Mar., v. 249b)."

"**Tecellî**" kavramıyla ilgili olarak Tanrı'nın önemli varlıklarda "**sâdır**" olması ve devrederek "**insân-ı kâmil**"e ulaşması mânâsındaki "**devir**" anlayışının en güzel örneği *Budalanâme*'de verilmektedir." (Budalanâme: 18 – 20; Güzel, 1983: 42-75).

9. Dünyayı Terk-Âhireti Seçmek

Terk, bırakmaktır. Mutasavvıflar *mârifet makamına* gelebilmek için tevhid yoluyla nefislerini tezkiye ederler. Bunu gerçekleştirirken mutasavvıf dört makam yaşar. Bunlar da:

a. *Terk-i dünya*: *Zâhid*, bütün malı mülkü, dünyâ nimetlerini ahiret için terk eder. "El *kâr da*, dil *yar da olma hali*"dir. Yoksa bazılarının anladığı gibi her şeyden *el etek çekmek değildir*. Dünya terkinin *Niyâz-i Mısrî* bir beyitinde şöyle anlatır.

*Göz, kulak, dil kapılarını bağla muhkem bir zaman
Ola kim Hakk'tan yana gönülden ana feth-i bâb.*¹¹

b. *Terk-i ukbâ*: Mutasavvıf, hûrî ve gilman (cennetteki hûrîler), Kevser, kısacası öldükten sonra vaad edilen bütün isteklerden vazgeçer. Mutasavvıfa göre Cennet, *ilâhî cemâli* görmektir.

c. *Terk-i hesti*: Hem dünya, hem de ukbâ terkinin gerçekleştirilmesidir. *Niyâz-i Mısrî*;

*Geçmek ister gönüm mülk-i fenâ'dan
Geçelim âşıklar Mevlâ derdinden.*

beyitiyle bu makamdaki hâli anlatır.

ç. *Terk-i terk*: Bu makamda mutasavvıf; dünya, *ukbâ ve hesti'yi* gerçekleştirdiği gibi vücudunu dahi terk etmiştir.

*Terket Niyâzi seni bulanda ol sultanı¹²
Her kim canından geçer ol vâsıl-ı yardur.*

Âhireti Seçmek ise; Sofînin âhireti seçmesi, bütün dünya işlerinden alâkayı kesip takvâ yoluna girmesiyle mümkündür. Bu geçiş tam manasıyla Hakk'a yönelişi temsil eder.

Âhiret, dünyadan sonraki nihayetsiz âlemdir. Bu âlem kıyamet gününden sonra başlayacak ve bitip tükenmez halde devam edecektir.

Âhiretin vukûu, Kur'an-ı Kerim'deki âyetler ve Hz. Muhammed'in hadisleriyle sabittir. Diğer bütün peygamberler de bu hakikati ümmetlerine bildirmişlerdir.

¹¹ Gönül kapısını açmak için bir zaman mutasavvıfın gözünü, kulağını, gönülünü bağlaması gerekir. Ancak bu şekilde gönül kapısı açılır ve bazı sırlara vakıf olur.

¹² Seni; nefis demektir.

Ahirete iman, Amentü'nün altıncı şartıdır. Sofflerin ahireti seçmesi günlük dünyevî mesuliyetlerden nefsi alıkoyup bütün amellerini âhiret günü için hazırlamalarıdır. Âhireti seçmek tamamen ibâdetle meşgul olup halkla olan ilgiyi késme şeklinde algılanmamalıdır. Büyük sofferler; "Halkla birlikteyken Hakk'la olmayı" salık vermişlerdir.

Elbetteki âhiret olayı olunca ilk akla gelen de Cennet ve Cehennem'dir. *Azziüddin Nesefi*, tüm iyi şeylerin Cennet, tüm kötü şeylerin Cehennem olduğunu söyler. Tasavvufi anlamda Cennet muvafakat, cehennem muhalefettir. İnsanoğlu dünyada yaşadığı müddetçe iki zıtlık arasındadır. İki zıt kutup arasında bir *seyr ü sefer* halindedir. *İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, tek-çok gibi zıtlıklar*, sürekli birbirleri ile çatışırken insan zihni de bu çatışmadan nasibini alır. Ancak, iyiyi seçmek ahirete hazırlıktır.

Ahmed Yesevî de hikmetlerinin çoğunda insanlara iyi ve güzeli seçmeye yönelik mesaj verirken;

"Cennet Cehennem savaşır savaşmakta beyan var
Cehennem der; "Ben üstünem bende Firavun Haman var"

Cennet der ki: "Ben üstün mü'min kullar bende var
Mü'minler önünde türlü nimet elvan var"

mısralarında yer aldığı bu münazarada, *iyi-kötü, güzel-çirkin, ahlâk-ahlâksızlık, münafık-zakir, bî-namaz-namazlı* gibi dinî unsurlar ve gayri dinî unsurlar çarpışır adeta. Herkes yerini almıştır. *Cehennem'de kötüler, Cennet'te iyiler... Sonunda:*

"Cehennem o an dik durdu Cennet'e özür kıldı
Kul Hacı Ahmed ne bildi, bildirici Yezdan var"

mısralarından da anlaşılacağı üzere, iyinin, Cennet'in galibiyetiyle münazara biter. İyilik, garip, yetim, fakir hakkı sormaktır.

Namaz dinin direğidir... Namaz kılmak, ibadet etmek, Tanrı'ya itaat etmek gerek Cennet'e gitmek için:

"Namazsız taatsize veremez kuvvet
Fi'ili zayıf ayıplıya veremez himmet"

Oruç tutmak, tövbe kılmak gerek. Cennet mülkünü anlayanlar tövbe kılarlar, gece gündüz oruç tutarlar:

"Tevbe kılan aşıklar nura erer
Gece gündüz oruçlu olsa gönül parlar
Öldüğünde kabre girse kabri genişler"

Kaygusuz Abdal da dünyayı terk edip âhireti seçme konusunda; "Gönül eğer dünyaya tabi olsa Hakk'un anda tasarrufu olmaz. Eğer gönül Hakk'a tabi olsa anda nefsiün tasarrufu olmaz." (s.54); "Dünyaya ilişme. Sonun fikr eyle. Ve edep bekle."

"İşk ile tabl-ı melâmet çalagör
 Dünyâ murdardur elünden salagör
 Pâtiya düşürmek dilersen okını
 Ma'niyi ma'na bilenden alagör" (Güzel, 1983: 54, 61, 130).

"Ehl-i dünyâ gibi âhiret ona harâm oldı. (Hadis kitaplarında bulunmayan bu ibarenin benzeri manadaki hadisler için bkz: Tahrim Suresi'nin tefsiri; Buhari, İbn-i Mace'de geçen Zühd Kitabı, Bab, nu.11). Ehlü'llah, Hak cemâlüne âşıkdurlar. Anıncün anlara dünyâ ve âhiret haramdur. Anlar ne dünya için şâd olur ve ne âhiret için korku çeker. Zîra kim her ne yaratılmış vardur ay ve güneş, yıldızlar ve nebâtât çerinde fi'l-cümle ol hüsn ü cemâle âşıkdur gice gündüz cüst ü cû idüp segirdürler. Tâ kim âdemün hüsn ü cemâlüne irişeler, der Kur'an-ı Kerim'in" ...**on bir yıldız ve ay'ın bana secde ettiklerini gördüm.**" (Yusuf Suresi, ayet: 4) bu ayetini de delil olarak getirmeye çalışır. "

10. Kendini Bilmek

"Men arefe nefsehu fekad arefe rabbahu" hadisi Kaygusuz Abdal'da oldukça sık kullanılır. Bu söz ile "kendi nefsinin bilen, idrak eden insanın Allah'ın zatını da idrak edebileceği anlatılır. *Vahdet-i vücûd* görüşü içerisinde ele alınan bu söz, "Marifet mertebesi"nin de onuncu makamıdır.

Düşünen insan, ilk önce *iki damla su iken*, sonradan içi dışı harikalarla dolu, nice akıl şaşırtıcı organlar ve gönül sevicî güzel ahlâk ile bezenmiş olan vücudunun bir yaratıcısı olduğunu idrak eder. İnsan bedeninin mükemmeliyetine ve organlarının yapı inceliğine, işleyişine, faydalarına bakınca yaratıcısının kudretini büyüklüğünü daha iyi idrak eder ve ona sevgiyle bağlanır. Vücut denilen bu ince yapıli makinenin Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve inayetinin, rahmetinin eseri olduğunu anlar. (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1978: 46). Vücudun organları cisimler âlemine benzediği gibi, insan nurunun vasıfları da Allah'ın vasıflarına benzer. Allah'ın *diri, ilim, işitme, görme, irade ve sabırlı olma* vasıfları aynen insanda da vardır. Fakat insan ruhu da bu vasıfları kazanmak için bedenine muhtaçtır. Allah ise, bedenden münezzehtir. Cenab-ı Hakk, kainata tasarruf ettiği gibi, insan ruhu da bedenine tasarruf eder. Allah'ın ve nefsin bilinmesi gönül alemiyle olur.

"Nefsini bilen Allah'ı da bilir." Çünkü *insan ruhu ayna*, gönül görünüş yeridir. Kişi, kalbin zevkini bulur. Aşk nuru ile dolar, birlik âlemine giderse, Hakk'ı bulur, orada kalır. (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1978: 49).

Kaygusuz'un *Vücûdnâme'si*, önce kişinin Allah'ın bildirdiklerine inanıp, şükretmesini daha sonra kendisini bilmesi gerektiğini de söyler. Yani "Men arefe nefsehu" sözünü takiben,

"Men arefe nefsehu bi'l-fena'i fe-kad arefe Rabbahu bil-bakâ'i" (Kim kendinin fani olduğunu bilirse, Rabbi'nin de bakiliğini anlar.) (Coşan, 1986: 61) manasına gelen ve insanın fani olduğunu anlatan bu güzel sözü daha iyi anlar.

Kaygusuz, insana ve insan vücûduna çok önem vermiştir. Sâdece insan vücûdunu anlatmak için "**Vücûdnâme**" isimli bir eser meydana getirmiştir. O, insan vücûdunun "**nüşa-i âlem**" ve "**kâinâtın defteri**" olduğunu söyler. On sekiz bin âlem de "**insânâ müteallikdir**"der.

"Bu âlemün sıfatına on sekiz bin âlem ki dirler ve ol on sekiz bin âlem insâna müte'allikdür, on sekiz bin sıfâtdur, altı bini nebâtâta müte'allikdür, altı bini hayvânâta müte'allikdür, altı bini insâna müte'allikdür; bunlar birbirine mahlûtdur ve birbirinden ayru degüldür; cümlesinün dirlikleri hep birlikdür, cümlesinün rengi vardır; Hak celle ve alâ dahı cümlesine muhîtdür." (Vücûdnâme, İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 6a, 11b).

"Âlemde az ve eger çok her ne ki vardır, aynıyla dahı vardır ve mevcûddur ki evvelâ âdemde olan âlemde yokdur ve âdemün göbeginden yukaru boğazına varınca yidi kat gök mukâbelesindedür ve girü göbeginden aşaga dizine varınca yidi kat yir mukâbelesindedür." (Vücûdnâme, İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 7b).

Birinci mesnevî'de de Kaygusuz, insan vücûdunu muazzam bir "**şehir**" olarak tasvir eder. Bir derviş bu "**muazzam şehir**" içinde seyahat eder ve etrafında; *burçlar, duvarlar, kapılar; içinde mahalleler, çarşılar, pazarlar ve sipahiler* görür. (Birinci Mesnevî, Mar., v. 79a vd). Vücûdnâme'de bu çarşı pazar vb.'nin vücûdun hangi uzuvlarına delâlet ettiği de ayrıca anlatılır. (Vücûdnâme, İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 7b).

İnsan vücûduna verilen bu ehemmiyet başta da zikrettiğimiz gibi insanın "**nüşa-i âlem**" olması, Tanrı'nın insanda tecellî etmesi dolayısıyladır. Şu halde Tanrı'yı bilmek isteyen insan önce kendisini bilmelidir. Ancak kendini bilen Tanrı'yı da bilebilir:

*Her birisi bu hâl içinde esîr
Bilmedi kendüyi kaldı muntazır* (Saraynâme, Mar., v. 3a).

*Olar kim kendüzini bildi tahkîk
Özin bilene didiler muhakkîk*

*Özin bilen bilür cân niye dirler
Neymiş insân hayvân niye dirler*

*Ana sor bu Hak yolını o bilür
Cümle mahlûkun hâlini o bilür*

*Sırâta'l-müstakîm düpdüz yol oldu
Özini anlayan külli "ol!" oldu* (İkinci Mesnevî, Mar., v. 112a).

Netice olarak deriz ki, insanın önce kendisini bilmesi, tanınması gerekir. İşte bu insan da o zaman rahatlıkla "Rabbî"ni tanır ve ona karşı olan kulluk görevlerini aynıyle ifâ eder.

D. Hakikat'te Bulunan On Makam

1. Tevâzu Sahibi Olmak

Tevâzu, "alçak gönüllü olmak, her yaratığa karşı sevgi ve hoşgörü ile yaklaşmaktır." Daha doğrusu kulun, yalnız insanlar arasında değil, diğer yaratıklar arasında da aynı sevgi ve hoşgörüyü göstermesi ve onların karşısında tıpkı toprak gibi (mütevâzı ve verimli) olması, hiçbir kimseyi incitmemesi ve kendinin de incinmemesidir. Eğer kendisi için bir incinme olacak olursa ona asla üzülmemesi, hatta aksine kendine rastlayan her türlü musibetlerin Allah tarafından gelebileceğini kabullenmesi ve o başına gelen musibetlerin tümüne rıza göstermesi ve istemesini (iradesini) Allahu Ta'âlâ'ya terk ve havale etmesi ve dilemenin (meşiyet) ve istemenin ise (irade) sadece Allah'a ait olduğunu bilmesidir. Çünkü: Allahu Ta'âlâ dilediği ve istediği şekilde hükmeder.

Kaygusuz'a göre tevâzu, daha çok ahlaki unsurlarda müsbet olan "tevâzu, sıdk, safa, kendini (özünü) bilmek" gibi kelimelerle beraber kullanılır. Bunun için O, birinci Mesnevi'sinde;

Tanrı'yı hâzır göre bu ortada

Tevâzu' eyleye bilişe yâda (Birinci Mesnevi, Mar., v. 85b) demektedir.

2. Hased ve Kin'den Arınmak

Kaygusuz, dervişlerin saf ve riyâsız, "toprak gibi mütevâzı" olmasını istediği gibi, onların "hasûd ve kindar" olmamasını da istemektedir. Tarikat yoluna girmenin bir şartı da budur:

Gel bu hasûdluk kirinden gönlünü yu iy soft

Dışarunu yuyuban içerünü murdâr eyleme (Dîvan, Mar., v. 306a).

Katram safâ işüm vefâ bâ-hakk-ı nûr-ı Mustafâ

Hasûd degülem kimseye sebeb nedür ki kin saçam (Dîvan, Mar., v. 299b).

Hasûd olma delîlün Ahmed ise

Yohsa dönme gönlün ândan yâd-ısa (Gülistan, Mar., v. 188a).

3. Cömert Olmak-Cimri Olmamak

Cömertlik; "Allah yolunda, vatani uğrunda, milletinin ve devletinin selameti için, malının bir kısmını sarfetmesi, fakirin hakkını vermesidir". Kişi malının belirli bölümlerini, bu hayır yollarında harcanması için cimrilik göstermemelidir. Allah; "cimrileri değil, cömertleri sever." hükmüne göre hareket etmelidir. Cömertlerin eli açıktır. Onlar; "fukaraya yardımını, milletine, devletine karşı olan görevlerindeki fedakarlıklarını, nafile ibadet'den saydığını da bilmektedirler." Hz. Muhammed'in ;

"- Cömertlerin el açıklığı, cömertlik... insanı Cennet'e sevkeder." hadisi bu hayır sahiple-rine yol göstericidir. Bunlar-mallarını fakirlere, yolda kalmışlara, hastalara verdikleri gibi, toplumun zaruri ihtiyacı olana; okul, hastahane, câmi, çeşme, yol, "Allahı Hzası için..vb" sarfederler.

Kaygusuz'un üzerinde durduğu diğer kötü huylardan birisi de *cimriliktir*. Bu kavramı o, "bahil" ve "hasis" kelimeleriyle ifade eder: Ona göre *cimri* olan kimse tarikat yoluna giremez:

Zî-bahil kim özine ola bahil
Zulmete düşmüş belürmez bir delil (Gülistan, Mar., v. 158a).

Tobrası¹³ dibi delindi bahilün
Maksûdı Hak oldu hemân her kulun

Hak bilindi zerk u tezvîr kalmadı
Sâfi oldu âyîne kâr kalmadı (Gülistan, Mar., v. 143a).

İrte oldu bir durugel iy refik
Bahil olmagil özüne iy harîk (Gülistan, Mar., v. 143a).

Her kişi yolda cânından geçmeye
Her hasis hakkı bătıldan seçmeye (Birinci Mesnevî, Mar., v. 93a).

Hasis - tâbî'atsın kem-'akılsın
Bir nakş ü sûretsin âb-ı gülsin

Hayf ola sana diyeler insân
İy şekli âdem (ü) fi'li hayvân (Üçüncü Mesnevî, Mar., v. 132; Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s. 261).

Para ve puldan başka birşey düşünmeyenler de Kaygusuz'un hoş görmediği kimselerdendir:

İy gâfil ki sen bu cihânda dâ'im
Pût idinüben taparsın zer ü sîm

Pût-perest hergiz müslümân olmaya
Pûta tapan ehl-i îmân olmaya (Gülistan, Mar., v. 153a).

4. Kimseyi İncitmek

Hilm sıfatı; insanların şiddete tahammül, bünyesindeki gazap ve heyecandan korunmasıdır ki, bu da başkalarını incitmek, insanlık için en büyük bir özelliktir. Allah ü Tâalâ, mü-lâyim huylu kişiyi sever. Herkesle iyi geçinmek, iyilikle muamele etmek Müslümanın hasletlerindedir. Hz. Muhammed,

"Müslüman o dur ki, dilinden, elinden Müslümanlar selamet bulur." buyurmuşlardır. İhtiyarlara hürmet, çocuklara, düşkünlere merhamet ve şefkat, temiz ruhların ziynetidir. Müslüman, zulmeden, inciten değil, koruyup mühafaza edendir.

¹³ Torbası.

"Yerde olanlara merhemet ediniz ki, size de gökte olanlar merhamet etsinler." hadisi bu bahiste de en mükemmel bir örneği ortaya koymaktadır.

Kaygusuz Abdal da "Kimseyi incitmemek" babında "Vücûdnâme" adlı eserinde

"Ve âlem dahı yidi katdur. Hikmetünü Allah'dan gayru kimse bilmez. Bu tertib özde kurulmuşdur. Hemân burada lâıyk olan budur ki bu eserleri görüb müfessirine şükr ü zıkr ü tâ'at ü ibâdet oluna." *Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmıştır.* (Hiçbir şey onun ilim ve kudretinin dışında kalmaz.) (Nisa Suresi, ayet: 126). Gel gör ki aferiden gayrı bir ferde dilimizden elimizden ve fi'limizden fikr olunmaya. Evvel kalben mü'min ve muvahhid olurlar. **Yohsa dilümüzden mü'min ve muvahhid geçinüb yine dilümüz ve elümüz ile mahlûku rencide ederiz.** Rast degüldür. Zira ki mahluk sıfat-ı Hak'dur. **Çünkü sıfatı rencide olur ise zâtı dahı rencide olur.** "Akıl Allah'ın terazisidir."

Çünkü akl, Allahu Taâlâ'nun terâzsidür. Gerekdür ki egri yola gitmeyüz. Hayr u şer fark ola, eşyâ-yı mahlûk Hâlik'den ayrı degüldür" (Güzel, 1983: 148).

5. Sır Sahibi Olmak

Sır, gizem. Tasavvufî istılahta sır, "mâna itibariyle mevcut olan var-yok arası kapalılık, ya da Hak'ın gâip hale getirip halka bildirmedığı hususlar" anlamına gelir. Burada kastedilen sır da, ilâhî sırdır. Sırr-ı Rubûbiyyet de denilen bu sır Allahü Tâalâ ile, seçilen kulları arasındaki *sofi*, gerek kendisine verilen *le-dünnî sırları*, gerekse *tarikât sırlarını* sadece kendi bünyesinde eritmelidir. Çünkü *ilâhî sır*, aynı zamanda *ilâhî cezbe*'ye de tekabül eder. Bu sebeple *tarikât ehli* kimseye, "ser verip, sır vermeyen ser-verlerdir." derler. *Sofi*, kendine verilen sırra sahip olduğu müddetçe *sırr-ı tecelliyâta* yani *tecellilerin sırrına* da vakıf olacaktır.

Âl-i İmran suresi'nin 29. âyeti'nde, "De ki, içlerinizdekileri gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kadirdir." mealindeki ayet "sır konusu"ndaki bu fikre dayanıklık etmektedir.

Kaygusuz Abdal da bu "sır konusu"nda; "Nâdân özin hayalda kodi. Anlayana bir kitab sözdür, anlamayana bin söz dahı disen fâidesi yokdur. Efendi söz çok, her sözi demek olmaz. Söz var halk içinde, söz var hulk içinde." "Bu mahalde gerçi söz çokdur. Velf 'Avamu'n-Nâs' kânı değıldür." "İnsanlara akılları nisbetinde konuşunuz." "Bu mânâyı beyan ider söz çokdur. Muhtasar gerek anı ârif bilir. Dahı böyledür, mânâ virür, böyle beyân ider ve söz dahı çok olur. "Ârife işâret kâfidir ve "İlim bir noktadır." (Güzel, 1983: 61, 151) ifadeleri kullanılmaktadır.

6. Merâtıb-ı Erbaa İle Amel Etmek

Merâtıb-i erbaa; Tanrı'nın ve kâinâtın hakikatini anlayabilmek için geçilmesi gereken dört mertebedir. Bunlar sırasıyla **şeriat**, **tarikât**, **marifet** ve **hakikat**'tır. Kaygusuz bu dört mertebe için "**dört kapu**" tâbirini kullanır. *Mesnevî*'de insanın "ancak bir *pîr'e* tutunarak bu dört kapıyı geçebileceğini anlatır:

Yola gel şeytâna nöker olmagıl
Pîr dutungıl hudâ-perver(?) olmagıl

Pîr gözünü açup yolum göstere
Seni bu yanlış hayâlden kurtara

Pîri olmayan irişmez menzile
Pîr gerek kim aynayı her dem sile

Pîr sana bildürür seni sen nesin
Sen nesin nedür dilegün kandasın

Gözün açıla göresin Sultânı
İnsânda fark eyleyesin hayvânı

'İlm-i şerî'atı bildüre sana
Azuban dagılmayasun her yana

Bilesün kim ne dimekdür şerî'ât
Neyimiş bu orta yirde bağı sed

Pîr sana erkân-ı salât bildüre
İmân islâm farz u sünnet bildüre

Çün ki bildün şeriât nedür tamâm
Tarîkât yolında koyasın kadein

Pîr sana bildüre nedür tarîkât
Dahu tarîkât içinde her sıfât

Tarîkât demek 'arabca yoldurur
Yol-ıla var kim tarîkat oldurur

Şerî'at bile tarîkat anlaya
Hakîkat pîri ne dirse dinleye

Her kimde kim ola bu üç hâsiyet
Şerî'at ü tarîkat ü hakikat

Ma'rifet anda biter kân oldurur
Ma'rifet cevher ü ma'den oldurur

Yol eri oldur bu yolda yol varan
Yol eridür yolsuza yol gösteren

Ma'rifet'dür yol erinün hüneri
Marifet'i olan er bulur eri

Ma'rifet'i olmayan hayvân olur
Fi'li iblîs sûreti inşân olur '

Kalmaya bu dört kapuda müşkili

Pîr gerek kim söyleye cümle dili (Birinci Mesnevi, Mar., v. 82b - 83b).

Vücûdnâme'de "**merâtib-i erbaa**" ile ilgili bâzı teşbihler vardır. Buna göre kara kış **şeriat** gibi, yaz **tarikat** gibi, güz **marifet** gibi, bahar **hakikat** gibidir. Ayrıca ana rahmi **şeriat**, cihana gelmek **tarikat**, cihanda durmak **mârifet**, cihandan gitmek **hakikat** gibidir. (Vücûdname, İst.Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 4b).

Kaygusuz'a göre, gerçek bir Müslüman, günlük hayatında "**merâtib-i erbaa**"yı yapmalıdır ki, Allah'ın sevgili kulları arasında yerini alabilsin.

7. Seyr-i Sülûk Sahibi Olmak

Seyr ü sülûk, kâmil bir müridin iradesi altında yola çıkıp, mâ-sivâdan yüz çevirerek Hakk'a ulaşmak için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuktur. Bursalı İsmail Hakkı "Sûfiyye İstılâhı" nda ;"Sülûk-i cehilden ilme, kötü huylardan güzel huylara, kendi varlığından geçerek Hakkın varlığına doğru harekettir." der (Bursalı İsmail Hakkı, Sufiyye-i İstilahiyye); yani sâlik denilen yolcu, nefsindeki kötü huylardan arındığı ve iyi huylar edindiği ölçüde bu yolculukta mesafe alır. *Seyr ü sülûk*'un gayesi, sâlikin kişisel arzu ve isteklerini yok edip, tam anlamıyla kendisini ilâhî iradenin hakimiyeti altına sokması, bu suretle diğer insanlara rehberlik yapmasına imkan veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir. Bir müridin *seyr ü sülûk*'unu tamamlaması, bu ehliyeti kazanması anlamına gelir. (Uludağ, 1991: 428). *Seyr ü sülûk*'n dört mertebesi vardır. Onlar da:

a. Seyr-i ilâ'llah :

Nefis menziline kalkıp hakiki vücûd yönüne ufk-ı mübin'e sefer etmektir. Bu birinci seyr, kalb makamının ve isimlerinin tecellilerindedir (Aynî, 1985: 104).

b. Seyr-i fi'llah:

Allah'ın sıfatı ile sıfatlanması, Allah'ın isimleri ile isimlenmesi, o isimlerin ihtiva ettiği manada yaşaması ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanması ve en yüce ufk'a erişmek için bütün beşeri sıfatları fânî kılmasıdır. Bu seferin nihayetinde âlemin yüzünde bulunan manevi perde kalkıp, sâlike *ledün ilmi*'nin açılmış olmasıdır. Tarikatın mensupları buna "*bekâ bi'llah - Allah'la var olmak*" derler (Aynî, 1985: 104).

c. Seyr-i ani'llah:

Bu seyr, *vahded*'ten, kesret (birlikten çokluk) tarafına olan seyirdir. Bundan maksat Hakk'dan halka dönüp talipleri terbiye ve irşâd etmektir. Bundan dolayı bu mertebeye "*bekâ ba'de'l- fenâ*" yok olduktan sonra var olma, ölümsüzlüğe erme ve "*sahu ba'de'l-mahv*" mahv olduktan sonra kendine gelme ve "*fakr ba'de'l-cem*" toplandıktan sonra ayrıntılara bölünme derler (Aynî, 1985: 108).

ç. Seyr-i fi'l-eşyâ:

Kaygusuz Abdal'da *seyr-i sulûk*; *Hakikat mertebesinin yedinci makamı olarak zikredilmekte*, iyi ve olgun kulların girdiği yola girmektir." derken Fussilet Suresi 53. ayette "*insanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, onun(Kur'an'ın) gerçek*

olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?" ifadesi delil olarak göstermektedir. Ayrıca "o seyirdir ki ârifin eşyaya, âlem ilmi birinci seyirde gönül levhinden yok olduktan sonra yine her şeyin tek tek meydana gelmesinden ve eşyayı tanımının kemaliyle belirlenmesinden ibarettir." şeklinde ifadesini bulmaktadır. Demek oluyor ki Bu makam, makamların en yücesidir (Erarslan, 1983: 76).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere *Seyr-i illa'llah ile Seyr-i fillah, velayet mertebesine erişmek içindir. Seyr-i ani'llah ile seyri fi'l-eşya ise, davet ve irşad makamını kazanmak içindir ki bu makamlar, nebiler, resûller ve kâmil veli'lere mahsustur (Erarslan, 1983: 109).*

8. Marifet Sahibi Olmak

Tasavvufî istilahta Ma'rifet, "Hakk Ta'âlâ'yı isimler ve sıfatlar ile bildikten sonra muamelelerinde onu doğrulayan ve sonra kötü ahlâklarından ve afetlerinden korunan, sonra kalben onun kapısında uzun zaman manevî itikafa (ibadet) devam eden bir kimsenin sıfatıdır." (Aslan, 1980: 357. Ayrıca bakz: Keşfü'l-mahcûb: 397; Arvası, 1983: 84).

Ma'rifet gönülün sıfatıdır. Suya benzetilen ma'rifet can için vazgeçilmez bir unsurdur. Toprağın suya ihtiyacı olduğu gibi, canın da ma'rifete ihtiyacı vardır. Ma'rifet suyu ise, gönül gözünden akmaktadır. Ve can Ma'rifet ile canlanır..

Ma'rifet Tanrı'nın, layık bulduğu kişilerin gönlüne verdiği bir özelliktir. İnsanlar bu ma'rifetli gönüllerden ma'rifet haberlerini işitip rahatlarlar.

Gıybet, öfke, tama, hased, kibir, haya, nefis vs. gibi hasletlerden kurtulamayan kişi, Tanrı'dân ve ma'rifetten uzak kalır ki bunlar imanın dolayısıyla ma'rifetin düşmanlarıdır. (Allah didarı)

Marifet; dünyadaki ağaçlara benzetilerek, onun *kökü*, mü'minlerin gönlünde, başı ise gökten daha yukardadır ve

"Görmendin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü(yerde) sabit, dalları gökte güzel bir ağaçta (benzetti)." (İbrahim Suresi, a: 24) ayet-i kerimesi buna delil gösterilmiştir. Ma'rifet ağacının başı tevhid, gövdesi iman, yaprakları islam, dibi yakınlık, kökü tevekkül, budakları nehy-i münker, suyu havf u recâ, yemişi ilim, yeni ise mü'minin gönlüdür, başı da arzdan yukardadır. Bu ma'rifet ağacının beş büyük dalı vardır: 1. Şevk, 2. Muhabbet, 3. İlayet, 4. İrâdet, 5. Kurbiyyât'dır.

Ma'rifetli gönüllerin nuru arzdan daha öte gider. Cennet'in bekçisi Rıdvân olduğu gibi bu gönüllerin bekçisi de Tanrı Ta'âlâ'dır. Çünkü ma'rifetli gönüller Tanrı'nın hazinesi ve nazargâhıdır.

Gönlünde ilim, cömerdlük, öd u haya, sabır, perhizgerlik, korku, edep bulunan kişilere ma'rifet, ma'rifetle birlikte ilham, fehim, aşk, şevk ve muhabbet gelir, can dirilir, ma'rifetli can ise erenler canıdır. Ma'rifetsiz can hayvanlar canıdır. (Coşan, 1986: 35).

9. Elest Meclisinde Buluşmak

Allah, ilk olarak Hz. Muhammed'in rûhunu yaratmış, sonra bütün insanların rûhlarını yaratarak onlara "**elestü birabbiküm?**"

ben sizin rabbınız değil miyim? diye sormuştur. Kullâr da "**belâ – evet**" demişlerdir. İşte yaratılışın bu safhasına elest meclisi denir. Kaygusuz, bâzı eserlerinde, fazla tafsilâta girmeden

- "**Elestü birabbiküm demiş**" diyerek bu safhadan bahseder" (Saraynâme, Mar., v. 43b; Dilgüşa, Mar., v. 217a; Budalanâme, s. 24).

Burada önce "ruh"olarak yaratılan insanlar, daha sonra

"Bu kârhâneyi seyr etmek dilediler, pâdişâh-ı âlem bu dileği kabul edip âdem donunu onlara hil'at verdi ve adem'den âleme"yolladı (Budalanâme: 18).

Zîra insân sûretidür donumuz
Kamu 'âlem bizüm hayrânımızdur (Dîvan, Mar., v. 300b).

Adem bu don ile insân olupdur
Kamu sıfâtlar içinde zâtam ben (Dîvan, Mar., v. 301b).

Daha sonra, *Vatan-ı aslî*, yani bütün ruhların bir olduğu ve Allah'ın dîdârının görüldüğü *elest meclisi*'nde buluştular. "**Adem donu**" kendisine "**hil'at**" verilen insan, dünyaya gönderilmekle "*aslî vatan*"dan ayrılmış oldu. (Budalanâme: 6). Böylece "**fürkat** (hicran)" başladı:

Derdile cânım yandı bu hicrâna düşelden
Bu 'ışk hayâli sırr-ıla bu cânâ düşelden

...

Genc-i ezelem sûrete insân ile geldüm
Pinhân giçerem bu cism-i vîrâna düşelden

Ben ol filânım sırr-ıla seyrâna gelmişem
İnsândur adum sûret-i insâna düşelden (Dîvan, Mar., v. 294b).

Bu ayrılık kavramı, "*deniz ve gevher*"teşbihleriyle de anlatılır:

Mevce gelüben o deryâ kıldı cûş
Mevc-ile beni kenâra şaldı uş

Deryâ-y-ıdum katra oldı menzilüm
Bu idi bu hâl içinde müşkilüm

Mevc içinde taşra düşdi bir gevher
Eyle gevher ki misâl-i mu'teber

Çün ki gevher taşra düşdi deryâdan
Vuslatı fürkat ayırdı ortadan (Gevhernâme, Mar., v. 105b -106a).

diyerek "Tanrı'da vuslat"a erdiğini anlatmakta, yani "Allah'ın didarını görmeye" kendisini hazırlamaktadır.

10. Allah'ın Didarını Görmek (Ru'yetu'l-lah)

Bezm-i elest'de Allah'ın yüzünü gören ruhlar, âhirette de Allah'ın didarını göreceklerdir. Bu kavram için "temâşâ" tâbirini kullanan Kaygusuz Abdal, "ve sekâhüm rabbuhum şarâban tâhurâ" âyetini zikrederek bu hâli "sarhoşluk" ile ifâde eder. Tanrı sâkî'dir ve şarab ikram ettiği kul sarhoştur:

"Cân u ten senden 'uryân oldukda Cümle yaradılmışlar dile gelür söyleşür, anları sen rüşen görürsün. Ol vakt Hakk Taâlâ'yı dolu(dolunay) ay gibi rüşen görürsün. Anda kim Hakk'un likâsını görürsün. Ben ne diyem ki ne esrûklükler (mestânîlikler) kılursun, dil ile vasf olunmaz. Anda temâşâ bâkî, dîdâr bâkî, şarâb u 'ıyş bâkî, Rab sâkî, sekâhüm rabbuhum bâkî. Ol şarâbî Hak öğmişdür . Anı içen ganî mutlak olur, dahı ne Cennet için şad olur ve ne Cehennem için hafv çeker. Anda dahı ne 'akl yürür ve ne zevk ü mest-i bî-pâk kalur. İşte budur lezzet, budur şarâb, budur zevk. Dahı hûr u gilmân bu soh-bete sızmaz. İmdi sen dahı ol bâde-nûşun yüzini gör, visâl-i bâdesin iç (Budalanâme: 11-12; Güzel, 1983: 55).

Meclis birdür sâkî birdür bâkî bir

Bir oldı kamu deryâ zevrâkı bir (Birinci Mesnevî, Mar., v. 112b).

Şu halde Kaygusuz Abdal'da "şarap içmek" hakîkî mânâ ile değil, mecâzî mânâ ile kullanılmakta ve çoğu defa "Hakk'ın didarını görmek" mânâsına gelmektedir. Nitekim Budalanâme'de "Hârâbât ehli"nin içki içmesinde "dudak ve kadeh olmadığı" kaydediliyor. (Budalanâme: 14). Şu şiirde de "içmek"ten murat, Tanrı'yı görmektir:

Yiyeli içeli beng ü şarâbı

'İmâret oldı bu gönliüm harâbı

Nazâr kıldı bana pîr-i harâbât

Yüzüm anun ayagınun türâbı

Bu sâkîden niçe 'âşkı sermest

İçüben cân gözün yırtıdı hicâbı

Bu 'ışkuñ yolına sen muhib olgı

Eger görmek dilersen zü'l-celâli (Dîvan, Mar., v. 298b).

"Hak'a minnet ki Hak oldu muîni

Hicâb gitdi ayân göründi Sultan

Görindi âfitâb zerrem içinde

Nihân oldı görün katrada ummân

"Hak'a minnet bu gün Sultan'ı gördüm

Bî-hicâb cism içinde cânı gördüm

Zerre idüm nâ-gâh şems'e irişdüm
Katre mahv oldı ben ummâni gördüm" (Güzel, 1983: 87).

"Şükür gördüm seni iy Şah-ı Sultan
Yüzündür cümleye kibe-i iman

Sâyen altında cümle şey- sâkindür
İşün dâim kamuya lütf u ihsan" (Güzel, 1983: 127).

Netice olarak diyebiliriz ki, "merâtüb-ı erbaa"yı tam olarak yerine getiren kişi, sonunda "Allah'ın didarı"na da görecektir. Elbetteki bu umdelerin her birisi aynıyla yerine getirilmelidir.

5. FAKR-NÂME'NİN MAKALAT İLE KARŞILAŞTIRILMASI¹⁴

Bilindiği gibi tasavvufi düşüncenin esaslarını *ayet*'ler ve *hadis*'lerin bilimsel verileri teşkil etmektedir. Bu cümleden olarak da sufilerin;

"Ben gizli bir hazine idim, bilinmekliğimi istedim ve kainatı yarattım" veya

"Kim ki kendini bildi, rabbını da bildi" mealindeki hadisler, belli başlı hadis kitaplarında bulunmamasına rağmen, mutasavvıflar bunları bir başlangıç kabul etmişlerdir. Sufiler böyle durumlarda mânâ aleminde Hz. Muhammed ile görüşüp, hadisi bizzat öğrenmek ve hadisin sıhhatini bizzat ona tasdik ettirmek yoluna gitmişler (İsmail Hakkı Bursevî, 1980: 10-11) diğerleriyle birlikte bu hadisleri de kendi düşüncelerine temel olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca Sufiler, bu zikir ve fikirlerinin esasını da bu ayet ve âyetlere mutâbık hadislerin teşkil edeceğini ifade etmişlerdir.¹⁵

Bu cümleden olarak *tasavvufi tem*'leri ortaya koymaya çalışan ve *Dini-tasavvufi Türk edebiyatı*'nın da önemli mahsüllerinden olan *Fakr-name*'lerdeki *fakr* kelimesinin lügat manaları; *Kâmûs-ı Türki*'de¹⁶, *İslam Ansiklopedisi*'nde¹⁷ *Abdülbaki Gölpınarlı*'da¹⁸, *Agah Sırrı Levend*'de¹⁹ ve *Ahmed Yesevi*'de (Köprülü, 1981: 48-54) de;

¹⁴ Daha fazla bilgi için (Güzel, 2001).

¹⁵ Ahirete nazaran dünyanın değeri, sizden birinizin parmağını denize daldırmasına benzer, parmağı ile denizden aldığı su'yu göz önüne getirsin (Müslim, Cennet, 55).

¹⁶ Kamus-ı Türki'de; el-fakr, yoksulluk manasındadır, gına (zenginlik) mukabilidir. Fakr, mastar-ı metruk olup, isim olarak kullanılır. Sofiyye istilâhında fakr, mefhum olan varlıktan kurtulmak, fenafillah'a mazhar olmak yerinde kullanılan bir tabirdir (Pakalın, Tarihsiz: 585).

¹⁷ İslam Ansiklopedi'nde ise fakir hakkında şunlar yazılmıştır: "Maddi ve manevi bakımdan sıkıntı içinde olan, mukabili gâni, müstakil veya zengin"; ekseriya âciz manasını ifade eden miskin'den başka manada da kullanılır. C.4, s.449.

¹⁸ "Tasavvuf'da istilâh olarak kullanılan fakr'ın, bildiğimiz yoksulluk olmadığını, buna mukabil manevi yoksulluk olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan "Mevhum ve nazari olan varlığı terkeden ef'al, sıfat ve zatın Hakk'da fani kılan kimse, hakiki fakr'a erişmiş ve fakr tamamlanınca Allah kalır."mealindeki hadis mucibince fakr edilecek fakr'a erişmiş olur. Böyle olan adamın İstanbul'da sayısız malı, mülkü olsun, hiçbirine gönülle ağlamayacağı ve tasavvufi tabiriyle malına kul olmayıp, malı kendisine kul edeceği için hiçbir zararı yoktur." (Gölpınarlı, 1923; Eraslan, 1997: 46).

-"Dünya nimetlerini hiçe sayarak, azla yetinmek, alçak gönüllü olmak, nefsi arzularına düşkünlük göstermemek, kendini Tanrı'ya vermek, Tanrı'yı sevmek, Tanrı'nın yarattıklarını da bir o kadar sevmek, dürüst, müşfik ve müteşekkir olmak, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü için birlik ve beraberlik ülküsünde, iki gününü birbirine eşit olmayacak şekilde, bugünü'nü dünden daha başarılı kılarak, veren el'in alan el'den daha üstün olması için çalışmak, helal kazanmak, helalinden yemek, herkese kudretince yardımcı olmak...vb'leri olarak ifade edilmektedir.

Bu cümleden olarak biz de burada; Ahmed Yesevi'nin Fakr-namesi ile Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ındaki dört kapı- kırk makam arasındaki benzerlikler ile, bunlar arasındaki mevcut ortaklıkları ve farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız. Bu cümleden olarak her iki eserde ki "velayet temi" göz önünde bulundurularak, hem Ahmed Yesevi'deki, hem de Şeyh Lokman Perende vasıtasıyla Hacı Bektaş'a bağlanan 20 bu müsterekleri ve farklılıkları, her iki Türk mutasavvıfının fikri müstereklerinde tespit etmeye çalışacağız.

Çalışmamızda kolaylık sağlanması açısından Yesevi'nin Fakrname'sini "Y" harfi ile, Hacı Bektaş'ın Makalat'ını ise "M" harfi ile gösterdik. Bu konuyu üç noktada ele alıyoruz. Onlar da;

a. Fakr-name ve Makalat'daki Dört Kapı Kırk Makam'ın Karşılaştırılması

Aşağıdaki tablo'da karşılaştırmalı olarak Fakr-nâme ve Makalat'daki dört kapı kırk makamı yan yana vermeye çalışacağız. Bunları kendi aralarında konuları itibariyle de tasnif edecek olursak görürüz ki; İtikad'e âit 2, İbadet'e âit 5, Ahlak'a âit 6, İlim'e âit 2, Sosyal konular (insan sevgisi, hoşgörü)ye âit 25 adet makam bulunmaktadır. Bunlar da:

Ahmed Yesevi'nin Fakr-name'de Dört Kapı Kırk Makam	Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında Dört Kapı Kırk Makam
<p>a. Şeriat'ta Bulunan On Makam:</p> <p>1. Amentü'ye İman. (Allah'ın varlığına- birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır)</p>	<p>a. Şeriat'te Bulunan On Makam:</p> <p>1. Amentü'ye İman : (Allah'ın varlığına- birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır)</p>

¹⁹ Ağah Sırrı Levent, fakr kelimesinin tasavvufi manasına dikkat çekerek şu şekilde tavsif etmektedir: Fakr, tasavvufla tarikate yeni giren salikten İstanbulluların, dünya nimetlerine hiçe sayarak azla yetinmek, alçak gönüllü olmak, nefse düşkünlük göstermemek, dünya ile ilgiyi kesmek (alayık kaydından çözülmek), Tanrı'dan gayriyi düşünmemek (masivadan geçmek) ve kendini Tanrı'ya vermektir. Salik tarikatteki dereceleri birer birer geçerek seyr-ı süluki tamamlarken bu vasıfları da kazanmış olur. Nihayet son bir mertebeye kalır ki o da fenafı'llah mertebesidir. Bu kendi varlığını Tanrı'nın varlığında yok etmektir."

<p>2.Namaz kılmak 3.Oruç tutmak 4.Zekat vermek 5. Hac farızasını yerine getirmek 6.Yumuşak konuşmak 7. İlim öğrenmek 8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek) 9. Emr-i bi'l-ma'ruf, (yani Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek) 10. Nehy-i ani'l-münker, yani Şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmak</p>	<p>2. İlim Öğrenmek 3. İslâm'ın beş şartını yerine getirmek (İslâm'ın beş şartı olan; kelime-i şahadet, Namaz kılmak, zekat vermek, oruç tutmak, gücü yetince Hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp vatanını düşmana karşı gelerek korumak ve cenabetten temizlenmek.) 4. Helal kazanmak, faizi haram bilmek, 5. Nikah kıymak, 6. Hayz ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek, 7. Ehl-i Sünnet ve'l- cemaat ehlinde olmak (Hz.Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek) 8. Şefkatli olmak 9. Temiz yemek ve temiz giyinmek, 10. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (yani iyiliği emredip kötü işlerden sakınmak.</p>
<p>b. Tarikat'te Bulunan On Makam: 1.Tevbe etmek 2.Pire el uzatmak 3.Havf (korku) 4.Reca (Tanrı'nın rahmetinden ümitli olmak) 5.İslâm'ın beş şartını yerine getirmek (yani belirli vakitlerde Kur'an'dan sûreler veya dualar okuyarak,belli başlı ibadetleri yerine getirmek) 6.Pirin hizmetinde olmak 7. Pirin izni ile konuşmak 8. Nasihat dinlemek 9. Tecrîd olmak 10. Tefrîd olmak</p>	<p>b.Tarikat'te Bulunan On Makam 1. Tevbe etmek (Pirden el alıp tövbe etmek) 2. Mürid olmak 3. Saç kesmek, 4. Nefs savaşında (mücadehe etmek)olgunlaşmak, pişmek. 5. Pir'in hizmetinde olmak, 6. Havf (yani korku) sahibi olmak, 7. Reca (Tanrı'dan ümitli olmak) 8. Hırka, zenbil, makas, seccade, subha(yüz taneli tesbih), ibrat (iğne), ve asa sahibi olmak, 9. Makam, Cemaat, Nasihat ve Muhabbet sahibi olmak, 10. Aşk,şevk,sefa ve fakirlik sahibi olmaktır.</p>

<p>c. Marifette Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Fena olmak 2. Dervişliği kabul etmek 3. Her işe tahammül etmek 4. Helal ve güzel istekte bulunmak 5. Ma'rifet kılmak 6. Şeriat ve tarikatı ayakta tutmak 7. Dünyayı terk etmek 8. Ahireti seçmek 9. Varlık makamını bilmek 10. Hakikat sırlarını bilmek 	<p>c. Marifet'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Edeb 2. Korku 3. Perhizkarlık 4. Sabır ve kanaat 5. Utanmak 6. Cömertlik 7. İlim 8. Miskinlik 9. Marifet 10. Kendini bilmek
<p>d. Hakikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Alçak gönüllülük herkesin yolunun toprağı olmak 2. İyiyi kötüyü tanımak 3. Bir parça lokmaya el uzatmamak 4. Kendisini, lokmasını Hak yoluna sebil etmek 5. Kimseyi incitmemek 6. Fakirliği inkar etmemek 7. Seyr-i süluk sahibi olmak. 8. Herkesten sırrını saklamak 9. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarını bilmek ve amel kılmak 10. Hazret-i Rabbî'l- İzetti bulmak 	<p>d. Hakikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Alçak gönüllü olmak (Toprak gibi olmak) 2. Hoşgörülü Olmak (Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp, hiçbir kimseyi ayıplamamak) 3. Hayırseve olmak (Elinden gelen iyiliği herkese esirgememek) 4. Dünya'da yaratılmış bütün nesnelere kendisinden emin olmasıdır. 5. Mülk sahibine yüzüne sürüp yüz suyunu (yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu) bulmak, 6. Sohbetinde hakikat sırlarını başkalarına söylememek 7. Seyr-i süluk sahibi olmak, 8. Sır saklamak 9. Münaccat sahibi olmak 10. Vuslat (Çalap Tanrı'ya ulaşmaktır. Kavuşma bundadır) (Coşan, Özbay; 1990: 13-20).

b. Fakr-nâme ve Makalat'da Bulunan Ortak Makamlar:

Her iki eserde bulunan ortak makamları şu şekilde gösterebiliriz. Madde sonlarındaki *harf ler esere, rakam ise makam sıra numarasına* işaret etmektedir.

Ahmed Yesevi'nin Fakr-name'sinde Bulunan Ortak Makamlar	Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında Bulunana Ortak Makamlar
a. Şeriat'te Bulunan Ortak Makamlar <ol style="list-style-type: none"> 1. İman: Y/1-M/7 2. Namaz: Y/2-M/3 3. Oruç: Y/3-M/3 4. Zekat: Y/4-M/3 5. Hac: Y/5-M/3 6. İlim: Y/7-M/2 7. Sünnete riayet: Y/8-M/7 8. Emr-i ma'ruf'a riayet: Y/9-M/10 9. Nehy-i münker'e riayet: Y/10-M/10 	a. Şeriatta Bulunan Ortak Makamlar <ol style="list-style-type: none"> 1. İman M/7 2. Namaz M/3 3. Oruç M/3 4. Zekat M/3 5. Hac M/3 6. İlim M/2 7. Sünnet'e riayet M/7 8. Emr-i mâruf'a riayet M/10 9. Nehy-i münker'e riayet M/10
b. Tarikat'te Bulunan Ortak Makamlar: <ol style="list-style-type: none"> 1.Tevbe: Y/1-M/1 2.El almak:Y/2-M/1 3.Havf: Y/3-M/6 4.Reca:Y/4-M/7 5.Pire hizmet:Y/6-M/5 6.Nasihât dinlemek:Y/8-M/9 7.Tecrid:Y/9-M/4 8.Tefrid:Y/10-M/4 	b. Tarikatta Bulunan Ortak Makamlar <ol style="list-style-type: none"> 1. Tevbe M/1 2. El almak M/1 3. Havf M/6 4. Reca M/7 5. Pir'e hizmet M/5 6. Nasihat dinlemek M/9 7. Tecrid M/4 8. Tefrid M/4
c. Marifet'te Bulunan Ortak Makamlar: <ol style="list-style-type: none"> 1. Fena:Y/1-M/8 2. Tahammül:Y/3-M/4 3. Helal ve güzeli isteme:Y/4-M/4 4. Marifet kılmak: Y/5-M/9 5. Dünyayı terk:Y/7-M/8 6. Varlık makamını bilmek:Y/9M/10. 7. Hakikat sırlarını bilmek:Y/10-M/9 	c. Marifet'te Bulunan Ortak Makamlar <ol style="list-style-type: none"> 1. Fenâ M/8 2. Tahammül M/4 3. Helal ve güzeli isteme M/4 4. Marifet kılmak M/9 5. Dünyayı terk M8 6. Varlık makamın sebebini bilmek 7. Hakikat sırlarını bilmek M/9

c. Fakr-nâme ve Makâlât'da Bulunan Farklı Makamlar:

<i>Fakr-nâme'ye Göre</i>	<i>Makâlât'a Göre</i>
a. Şeriat'te Bulunan Farklı Makamlar 1. Yumuşak konuşmak:Y/6 2. Yok 3. Yok 4. Yok 5. Yok 6. Yok	a. Şeriat'ta Bulunan Farklı Makamlar 1. Yok 2. Helal kazanmak ve faizi haram bilmek:M/4 3. Nikah kıymak:M/5 4. Hayz ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek:M/6 5. Şefkat:M/8 6. Temiz yemek ve temiz giyinmek. M/9
b. Tarikat'ta Bulunan Farklı Makamlar: 1. İslâm'ın beş şartını yerine getirmek:Y/5 2. Pirin izni ile konuşmak: Y/6 3. yok 4. Yok 5. Yok 6. Yok 7. Yok	b. Tarikat'ta Bulunan Farklı Makamlar 1. yok 2. yok 3. Mürid olmak: M/2 4. Saç kesmek: M/3 5. Havf:M/6 6. Hırka, zenbil, makas, seccade, subha, iğne, asa: M/8 7. Aşk, şevk sefa ve fakirlik: M/10
c. Marifet'te Bulunan Farklı Makamlar 1. Dervişliği kabul kılmak:Y/2 2. Şeriat ve tarikatı ayakta tutmak:Y/6 3. Ahireti ihtiyar kılmak: Y/8 4. Yok 5. Yok 6. Yok 7. Yok	c. Marifet'te Bulunan Farklı Makamlar 1. Yok 2. Yok 3. Yok 4. Sabır ve kanaat: M/4 5. Miskinlik:M/8 6. Marifet:M/9 7. Kendini bilmek:M/10
d. Hakikat'te Bulunan Farklı Makamlar: 1. İyiyi kötüyü bilmek:Y/2 2. Bir parça lokmaya el uzatmak:Y/3 3. Fakirliği inkar etmemek:Y/6 4. Yok 5. Yok 6. Yok 7. Yok	d. Hakikat'te Bulunan Farklı Makamlar 1. Yok 2. Yok 3. Yok 4. Yetmiş iki milleti ayıplamamak: M/2 5. Mülk sahibine yüz sürmek, Muhammed nurunu bulmak: M/5 6. Sohbetinde hakikat sırlarını söylemek:M/6 7. Münacat:M/9

HACI BEKTAŞ VELİ VE KAYGUSUZ ABDAL'DA DÖRT KAPI KIRK MAKAMIN KARŞILAŞTIRILMASI

Hacı Bektaş Velî'de Dört Kapı Kırk Makam	Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam
<p>a. Şeriatta Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İman etmek (Âmentü'ye İman) 2. İlim Öğrenmek- 3. Namaz kılmak 4. Oruç tutmak 5. Zekat vermek-Hacc'a gitmek 6. Helal kazanmak, 7. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmak 8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât sahibi olmak (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek) 9. Emr-i bi'l-ma'ruf sahibi olmak (Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek) 10. Nehy-i ani'l-münker sahibi olmak (Şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmak) 	<p>a. Şeriatta Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İman etmek (Âmentü'ye İman) 2. İlim Öğrenmek- 3. Namaz kılmak 4. Oruç tutmak 5. Zekat vermek-Hacc'a gitmek 6. Helal kazanmak, 7. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmak 8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât sahibi olmak (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek) 9. Emr-i bi'l-ma'ruf sahibi olmak (Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek) 10. Nehy-i ani'l-münker sahibi olmak (Şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmak)
<p>b. Tarikat'te Bulunan On Makam</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tevbe etmek (<i>Pirden el alıp tövbe etmek</i>) 2. Mürid olmak 3. Saç kesmek, 4. Nefs savaşında bulunmak (<i>yani, mücadele etmek, olgunlaşmak, pişmek</i>). 5. Pir'in hizmetinde olmak, 6. Havf (yani korku) sahibi olmak, 7. Reça (Tanrı'dan ümitli olmak) 8. Hırka, zenbil, makas, seccade, subha (<i>yüz taneli tesbih</i>), ibrat (<i>iğne</i>) ve âsa sahibi olmak, 9. Makam, Cemaat, Nasihat ve Muhabbet sahibi olmak, 10. Aşk, şevk, sefa ve fakirlik sahibi olmaktır. 	<p>b. Tarikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tevbe etmek 2. Pir'den el almak 3. Nasihat Dinlemek 4. Yumuşak huylu olmak 5. Mürid olmak 6. Havf u Recâ sahibi olmak (Tanrı'dan korkmak ve fakat O'ndan ise daima ümitli olmak) 7. İslam'ın beş şartını yerine getirmek 8. Gönül sahibi olmak 9. Teferrüç sahibi olmak 10. Velîler yolunu seçmek

<p>d. Hakikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Alçak gönüllü olmak (Toprak gibi olmak) 2. Hoşgörülü Olmak (Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp, hiçbir kimseyi ayıplamamak) 3. Hayırseve olmak (Elinden gelen iyiliği herkese esirgememek) 4. Dünya'da yaratılmış bütün nesnelerin kendisinden emin olmasıdır. 5. Mülk sahibine yüzüne sürüp yüz suyunu (yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu) bulmak, 6. Sohbetinde hakikat sırlarını başkalarına söylememek 7. Seyr-i süluk sahibi olmak, 8. Sır saklamak 9. Münaccat sahibi olmak 10. Vuslat (Çalap Tanrı'ya ulaşmaktır. Kavuşma bundadır) (Coşan, Özbay; 1990: 13-20). 	<p>d. Hakikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tevâzu sahibi olmak 2. Hased ve Kinden sakınmak 3. Cömert olmak 4. Kimseyi incitmemek 5. Sır sahibi olmak 6. Merâtib-i Erbaa ile amel etmek 7. Seyr-i sülûk sahibi olmak 8. Marifet sahibi olmak 9. Elest meclisinde buluşmak 10. Allah'ın didârını görmek (Ru'yetu'llah)
--	---

6. AHMED YESEVİ-HACI BEKTAŞ VE YUNUS EMRE'DE BULUNAN ORTAK MAKAMLAR

Bilindiği gibi Yunus Emre'nin en önemli özelliği her çeşit inanca ve görüşe sahip insanları kendi "*Duygu Dünyası*" içinde birleştirmiş olmasıdır.

İşte bu ve bunun gibi hususlar doğrultusunda Yunus Emre'yi bütünün parçalarından biri olan "*Mukayese Metodu*" ile O'nun eserlerini Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş'ın eserleri ile mukayese etmeye çalıştık. Buna göre, ilk önce O'nun Orta-asya- Türkistan- Horasan Kültürleri ile olan müşterekliğini tespit etmeye çalışırken, Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli'nin Yunus Emre ile asılda ve fîrûgdaki müşterekliğini gördük.

Bu cümleden olarak Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş'ın *Dört Kapı- Kırk Makam* (Ahmed Yesevî'nin *Fakr-nâme'si* ile Hacı Bektaş Veli'nin *Makalat'ında Dört Kapı Kırk Makam'ın Mukayesesini*, Ahmed Yesevi Semp. 26-28 Eylül 1991), tasavvufi ifadesiyle *Meratib-i Erba'a* hususundaki müştereklerinden hareketle bu iki Türk

mutasavvıflarının *mürşit-mürid* münasebetine kısaca işaret ettikten sonra Menakıbname ile Hacı Bektaş geleneğine bağlanan Yunus Emre'de *Meratib-ı Erba'ayı*.²⁰

Yunus Emre, Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş gibi Fırkat'ten-Vuslat'a seyri anlatan müstakil bir risale ortaya koymamakla birlikte muhtelif şiirlerinde bu *dört kapıyı* ve onun makamlarını zikretmişlerdir. Yunus Emre, tasavvufun bu yönünü teorik olmaktan hale, yani yaşanana çevirmiştir. Bir başka ifadeyle *Meratib-ı Erba'a'nın teorisiyle uğraşan bir teorisyenden ziyade bu halleri yaşayan bir mutasavvuf durumundadır*.

Yunus Emre, Divanı'nda (Tatçı, 1990) bu meratib-ı erba'a'yı dört kapı olarak zikretmektedir. Dört kapıdan ilki şeriat; diğerleri sırasıyla *tarikât, marifet, ve hakikat*'tir.

*Dört kapıdur kırk makam yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilayet derecesi(351/13)²¹*

*Şeriat tarikât yoldur varana
Hakikat marifet andan içerü(290/8)*

*Evvel kapu şeriat geçse andan tarikât
Gönül evi marifet ışk hakikat içinde*

*Şerait şirin olur işidene hoş gelür
Ne kim dilerse kılur ol şeriat içinde*

*Tarikât can yoldaşı can ile olur işi
Tarika'ta giren kişi dün-gün ibret içinde*

*Marifet gönül ile dün ü gün zanyıla
Söylesen gelmez dile sırr-ı sıfat içinde*

O'na göre hakikat, marifet denizi içinde bir incidir. Ona talip olan bahri(dalgıç), şeriat gemisine binmedikçe o inciye ulaşamaz:

*Hakikat bir denizdir şeriat'dur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadular*

*Şeriat ile hakikatin vasfını idem sana
Şeriat bir gemidir hakikat deryasıdur(29/5)*

²⁰ Yukarıda şiir metinlerinde verilen rakam ve harflerle ilgili hususlar aşağıda açıklanmıştır:

a. Beyit Sonundaki rakamlar için bakınız: F.K.Timurtaş, Yunus Emre Divanı, Ankara 1981, birinci rakam sayfayı, ikinci rakam da şiir numaralarını gösterir.

b. Y= Ahmed Yesevi'nin Fakr-nâmesi.

c. M=Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ı. Prof.Dr.E.Coşan, Hacı Bektaş Veli ve Makalat.

²¹ Metin sonundaki rakamlar bu esere aittir. Birinci rakam şiir, ikinci rakam ise beyit sayısına işaret etmektedir.

İnci, derya, gemi teşbihinden başka şariati, mumlu bala, tarikatı ise tortusuz yağa benzeterek bu ikisinin karışımından hasil olan yiyeceği de **hakikat** olarak görmüştür:

*Mumlu bal'dur şeri'at, tortusuz yağ'dur tarikat
Dost için balı yağa pes niçün katmayalar(57/5)*

Görüldüğü gibi tasavvufun ifadesi oldukça güç, bu görüşünü müştəşabihleri olan gemi, derya, bahri, bal ve yağ'la mücessem hale getirmiştir.

Gerek Yesevi'nin ve gerekse Hacı Bektaş'ın mücerret ifadeleri Yunus'ta gayet müşahhas hale gelmiştir. Haddi zatında birbirinin aynı olan bu fikirlerin tek farkı üsluptur.

Yunus Emre, şiirlerinde dört kapı, kırk makamı zikretmekle birlikte bunları muassal ve sistemli bir şekilde işlememiştir. Bu makamları şiirlerine ve beyitlerine serpiştirmiş ve sindirmiştir.

Biz, Yesevi ve Hacı Bektaş'ın Dört kapı, Kırk Makamı'nda zikrettikleri tasniflerde bulunan müşterekleri esas alarak yaptığımız tetkik neticesinde bu makamların Yunus'taki tezahürlerinin şu şeklide olduğuna tesbit ettik. Bu müşterekleri Yunus: Y, Hacı haOnları da:

Ahmed Yesevi-Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'de bulunan ortak Makamlar	Ahmed Yesevi-Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'de bulunan ortak Makamlar
<p>a. Şeriatta Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Amentü'ye İman. (Y/1-M/1) (Allah'ın varlığına- birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır) 2. İlim sahibi olmak(Y/1-M/2) 3. Namaz kılmak 4. Oruç tutmak 5. Zekat vermek 6. Hacc'a gitmek 7. Ehl-i Sünnet ve'l-cemaât (Y/1-M/7), (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek) 8. Helal kazanmak, Helal yemek, temiz giyinmek(Y/4-M/4) 9. Şefkat ve merhamet sahibi olmak 10. Emr-i bi'l-ma'ruf (Y/9-M/10), Nehy-i ani'l-münker (Y/10-M/10), (yani Şeriat bakımından yapılması gerekli umdeleri yerine getirmek, yasakladığı şeylerden kaçınmak) 	<p>b. Tarikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tevbe etmek(Y/1-M/1) 2. Pir'den el almak(Y/2-M/2) 3. Nasihat dinlemek(Y/8-M/9) 4. Havf (Y/3-M/6) u Reca(Y/4-M/5) sahibi olmak (Tanrı'dan korkmak, fakat O'nun rahmetinden de daima ümitli olmak) 5. Mürid olmak 6. Nefis terbiyesine sahip olmak 7. Pir'in hizmetinde olmak(Y/6-M/5) 8. Kanaatkâr olmak 9. Tecrîd (Y/9-M/4) ve Tefrîd(Y/10-M/4) sahibi olmak (Allah'a dönmek ve O'ndan gayrilerini bırakmak) 10. Kendini bilmek

<p>c.Marifette Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Fena olmak(Y/1-M/8) 2. Sabır sahibi olmak(Y/3-M/4) 3. Marifet sahibi olmak(Y/5-M/9) 4. Vücut makamını bilmek(Y/9-M/10) 5. Cömert olmak(Y/4-M/3) 6. Kibir ve Riya'dan uzak kalmak 7. Edep sahibi olmak 8. Dervişliği kabul etmek 9. Hased ve Kinden arınmak 10. Dünyayı terk(Y/7-M/8) 	<p>d. Hakikat'te Bulunan On Makam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Alçak gönüllü olmak (Y/1-M/1) 2. Kimseyi incitmemek(Y/5-M/4) 3. Sır sahibi olmak 4. Seyr-i sülûk sahibi olmak(Y/7-M/7) 5. Dört Kapı- Kırk Makam'ları bilmek ve amel etmek(Y/9-M/9) 6. Hayır sahibi olmak 7. Zühd sahibi olmak 8. Zikr sahibi olmak 9. İlm-i ledünni bilmek 10. Vuslat (Y/10-M/10)(Tanrı'ya Kavuşmak)
--	---

Netice olarak ifade etmek isteriz ki; maddeler halinde gösterdiğimiz *müşterekler* ve *farklar* neticesindek tesbitlerimize göre *Ahmed Yesevi*'nin zikrettiği 40 makam'dan 30'u *Hacı Bektaş Veli* ve *Yunus Emre*'de aynıyle mevcuttur. Diğer 10'u ise birbirinden ifade farkıyla ayrılmaktadır.

Hal böyle olunca bu müşterekler bize Türk Edebiyatı'nın bütünlüğünü, bugün farklı mecralara çekilmeye çalışılan *Hacı Bektaş Veli* ve *Yunus Emre* gibi şahsiyetlerin aynı geleneğin temsilcileri ve birbirlerinin muakkibi olduklarını düşünmeye zorlamaktadır. Bunlar, Türk Kültürünün dünden bugüne kadar gelen kültür bütünlüğünün simgeleridirler.

Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre, fikirleriyle insanlığın kötülüklerden kurtulup doğruya ve iyiye yönelmelerinde yardımcı olurken, arkalarında ölümsüz bir fikir sistemi de bırakmıştır.

Bu fikir sisiteminde hepsi; "*İlahi sevgiye*" dayalı bir "*Varlık ve insan sevgisi*", *birlik inancı, ilim, varlık sırrını arama ve ahlaki değerleri en ideal bir biçimde sistemleştirmedir.*

Yukarıdaki tasniflerde de görüleceği gibi; **Şeriat kapısında** Ahmed Yesevi'nin zikrettiği on makamdaki **dokuzu Hacı Bektaş'ta** da aynıyle görülmektedir. Yalnız *Hacı Bektaş'ta*; *namaz,oruç, hac, zekat* makamlarını *tek maddede* toplamış buna ilave olarak *helal kazanç, nikah, haram, şefkat ve temizlik* maddelerini zikretmiştir. *Farklı olarak görülen* bu ifadeler Ahmed Yesevi'nin, *Emr-i bi'l- ma'ruf- nehy-i ani'l-münker* makamlarında birleştirilmiş olması sebebiyle başkaca bir farklılık düşünülemez.

Tarikat Kapısı'nda *Yesevi* ile *Hacı Bektaş'ın* yedi makamı *müşterektir.* *Yesevi*'de bulunmayan; *saç kesmek ile hurka, zenbil ve âsâ* gibi maddi unsurların sonradan ilavesi kuvvetle muhtemeldir.

Marifet ve Hakikat kapılarında da **yedişer** makamın müşterek olduğunu görmekteyiz. Diğer üçü özde aynı, fakat ifadesi farklı makamlardan ibarettir.

Dört kapı'da zikredilen **kırk** makamdan *otuzu birbiriyle* ayniyet derecesinde benzerlik arz etmektedir. Diğer on tanesi birbirini nakzedecek derecede farklı olmayıp, sadece ifade farkından ibarettir.

Haddizatında bu kadar küçük farklılık bir eserin iki nüshasında bile görüleceğinden bunları fark olarak bile telakki etmemek gerekir.

Hal böyle olunca bu küçük mukayese bize gerek *Yesevi*'nin ve gerekse *Hacı Bektaş*'ın *Türkistan*'da başlayan aynı tasavvuf geleneğinin temsilcileri olduklarını, bu geleneklerin Anadolu yakasında *Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal* ile aynıysa devam ettiğini ve böylece her birinin maddeten olmasa bile *manen müşid- mürid* münasebetinde olduklarını söyleyebiliriz.

Türkistan'da *Ahmed Yesevi* ile başlayan *tasavvuf hareketinin* Anadolu'daki yüzlerce temsilcilerinden yalnız üç temsilcisi, *Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal*'daki tezahürlerini *merâtib-i erba'a* hususundaki müştereklerine dikkatleri çekmek suretiyle bu mütemadiliğe işaret etmeye çalıştık.

Ayrıca, bu dörlüleri, 'halkın hocası' yapan, sadece bu şiirleri değildir. Onların en mühim tarafları, *fikirlerini yaşadığı asrın ve asırların halk dili ve ikibinbeşyüz yıllık bilim dili olan TÜRKÇESİ ile en güzel ve en edebi bir şekilde* halkın anlayabileceği bir *sehl-i mühteni* üslubuyla *Türkçe ile anlatmalarıdır. Onlar gerçek anlamda, "bilim dili, halk dili, aşk dili Türkçe'mizin Anadolu yakasındaki güvencesi ve eserleriyle yaşatıcılarıdır."*

Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde işlenen fikirlerin ve tasavvufun ana kaynağı, *Kur'an ve Hadislerdir*. Bu açıdan onların kendilerinden önce ve sonra gelen mütefekkir ve mutasavvıf şairlerden farklı fikirler taşımazlar. Ancak "*anlatım tarzında*" farklılıklar olabilir. O da "*asl*" a müteallik değildir. Çünkü hepsinin asıl kaynakları *Kur'an ve Hadislerdir*.

Bunlar; ilahi aşkı, birlik (*Vahded-i Vücut*), ahlak ve insanlık görüşünü anlatan, bunu yaparken de kendilerine *mecaz ve istiare dilini geliştiren bir ekolün* temsilcileridir. Bu itibarla, âbide şahsiyetlerimizden özellikle *Hacı Bektaş*'ı çeşitli akım ve ideolojilerin uydusu olarak göstermeye çalışanlardan kurtarmak ilim adamlarının görevidir. *Hacı Bektaş Veli*'yi hep birlikte *bütün bir toplumun "Şahsiyeti"* yapmalıyız. Çünkü O da, yukarıdan beri anlattığımız müşterekler doğrultusunda **Kur'an ve Hadis** kaynaklarından beslenen aynı kültürün insanıdır.

Ahmed Yesevi-Hacı Bektaş-Mevlana-Ahi Evran-Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'ı aynı fikrin temsilcileri gösterirken, bunların toplumdaki kabuller dünyalarını da aynı sevgi potası içinde görmek ve değerlendirmek zorundayız. Birlik ve beraberliğin

mümessili olan bu yüce kişilerin açık şahsiyetlerini her tür insana iletmek de bizim görevimizdir.

*Eğriliğin koyasın doğru yola gelesin
Kibr ü kini çıkargil er'den nasib alasin*

Kaynaklar

- ALTINTAŞ, Hayrani. (Tarihsiz). Tasavvuf Tarihi.
ANKARAVÎ. (Tarihsiz). Mir'atü'l-Makâsid.
ARVASI, S. Abdülhakîm. (1983). Tasavvuf Bahçeleri. Haz: Necip Fazıl Kısakürek. İstanbul.
ASLAN, Ali. (1980). Risâle-i Kuşeyri. İstanbul.
AYNÎ, M. A. (Tarihsiz). İslâm Tasavvuf Tarihi. İstanbul.
BALTACI, Cavit. (1991). Tasavvuf Lügati. İstanbul.
BİCE, Hayati. (1992). Divan-ı Hikmet. Ankara.
BİLMEN, Ö. N. (Tarihsiz). Büyük İslâm İlmihâli.
Birinci Mesnevî. (Tarihsiz). Ank. Gnl. Ktp. nu: 645.
Birinci Mesnevî. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
Budalanâme. (Tarihsiz). Taş basması.
BURSALI İSMAİL HAKKI. (1983). Kitabü'n-Necât. Haz: İ. Turgut Ulusoy. İstanbul.
BURSALI İSMAİL HAKKI. (Tarihsiz). Sufiyye-i İstilahiyeye.
COŞAN, Esad; ÖZBAY, H. (1990). Makalat. Ankara.
COŞAN, Esat. (1986). Hacı Bektaş Veli, Makalat. Ankara.
Dilgüşâ. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
Dîvan. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
DURAN, Hamiye. (1989). Hacı Bektaş Veli'nin Makalatı'nda Din ve Tasavvuf. GÜSBE Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
ERARSLAN, K. (1997). Ahmed Yesevi'nin "Fakr-name"si. İ.Ü.E.F Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. C.XXII. İstanbul.
ERARSLAN, Kemal. (1983). Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler. Ankara.
ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI. (1978). Marifetnâme. İstanbul.
Gevhernâme. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
GÖLPINARLI, Abdülbâki. (1923). Vizeli Alaaddin. İstanbul.
Gülîstan. (Tarihsiz). Ank. Gnl. Ktp. nu: 645.
Gülîstan. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
GÜZEL, Abdurrahman. (1983). Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri. Ankara.

- GÜZEL, Abdurrahman. (1989). Sarayname. Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman. (1991). Ahmed Yesevî'nin "Fakr-nâme"si ile Hacı Bektaş Veli'nin "Makalat"ında Dört Kapı Kırk Makam'ın Mukayesesi. Ahmed Yesevi Semp.26-28 Eylül.
- GÜZEL, Abdurrahman. (1999). Abdal Musa Velayetnamesi.
- GÜZEL, Abdurrahman. (1999). Kaygusuz Abdal Menakıpnamesi. Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman. (2001). Hacı Bektaş Veli ve Makalat. Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman. (Tarihsiz, a). "Yûnus Emre'nin Eserlerinde Din".
- GÜZEL, Abdurrahman. (Tarihsiz, b). Kaygususuz Abdal Velâyetnâmesi.
- HALLAC-I MANSUR. (1976). Kitabü't-Tavasın. İstanbul.
- İkinci mesnevî. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
- İMAM EL HARIS B. ESED EL MUHASIBI. (1990). Selefî Tasavvuf. Terc. Faruk Beşer. Risâle yay. İstanbul.
- İslam Ansiklopedisi. (Tarihsiz). Fakir Maddesi. C. 4.
- İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ. (1980). Kenz-i Mahfî, İstanbul.
- İZ, M. (1987). Tasavvuf. İstanbul.
- Kitâb-ı Miğlâte'nin Hülâsası. (Tarihsiz).
- Kitâb-ı Miğlâte. (Tarihsiz). İstanbul Belediye Ktp. Osman Ergin Bölümü. nu: 663.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad. (1981). Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar. Ankara.
- Makâlât. (Tarihsiz). Arapça Nüsha.
- Manzum Makâlât. (Tarihşiz).
- PAKALIN, O. Z. (Tarihsiz). OTDTS.C.1
- Saraynâme. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
- TATCI, Mustafa. (1990). Yûnus Emre Divânı II. Kültür Bakanlığı. Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman. (1991). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul.
- ULUDAĞ, Süleyman. (2002). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul.
- Üçüncü Mesnevî. (Tarihsiz). Ank. Gnl. Ktp., nu: 645.
- Üçüncü Mesnevî. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
- Vücûdnâme. (Tarihsiz). İst. Bel. Ktp. Osman Ergin Bölümü. nu: 1321.
- Vücûdnâme. (Tarihsiz). İst. Üniv. Ktp. nu: 6817.